

**TESTAMENTISTA LUOPUMINEN JA
SIJAANTULOPERILLISEN MÄÄRÄYTYMINEN**

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Perhe- ja jäämistöoikeus
Pro Gradu -tutkielma
Elina Huhdankoski
Kevät 2024

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Testamentista luopuminen ja sijaantuloperillisen määräytyminen

Tekijä: Elina Huhdankoski

Oppiaine: Perhe- ja jäämistöoikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma/Maisteritutkielma

Sivumäärä: VIII + 67

Vuosi: 2024

Tiivistelmä:

Tutkimuksessani selvitän testamentista luopumista ja sijaantuloperillisen määräytymistä. Testamentista luopuminen tulee tapahtua kirjallisessa muodossa ja lähtökohtaisesti luopumisilmoituksen tulee olla allekirjoitettu. Luopuminen voi tapahtua verotehokkaasti, mikäli testamentinsaaja ei ole ryhtynyt testamenttiin, eikä hän aseta luopumiselle ehtoja. Testamenttiin ryhtymisenä pidetään omistajalle kuuluvien oikeuksien käyttämistä sekä ajan kulumista. Testamentista voi luopua siviilioikeudellisesti tehokkaasti, vaikka luopuminen ei olisi verotehokasta. Siinä missä testamentista voi luopua verotehokkaasti osittain, perinnöstä luopuminen osittain ei ole verotehokkaasti mahdollista. Tutkimukseni mukaan voimassa olevaa oikeutta tulisi muuttaa siten, että osittainen luopuminen perinnöstä olisi verotehokkaasti mahdollista. Omistajattoman tilan testamentti luo mahdollisuuksia verosuunnittelun näkökulmasta, mutta siihen liittyy myös riskejä.

Testamentista luopuminen edellyttää oikeustoimikelpoisuutta. Luopumisilmoitus ei vaadi kuitenkaan todistamista, joten testamentista luopujan oikeustoimikelpoisuus ei tule aina arvioiduksi. Tutkimukseni mukaan lakimiehen laatiessa luopumisilmoituksen, tulee hänen jo ammattietiikkansa vuoksi arvioida testamentinsaajan oikeustoimikelpoisuutta luopua testamentista. Esteettömän edunvalvontavaltuutetun nimeäminen ja hänen toimivaltansa ulottaminen myös testamentista luopumiseen mahdollistaa sen, että edunvalvontavaltuutettu voi luopua valtuuttajan puolesta testamentista ilman holhousviranomaisen lupaa. Mikäli testamentinsaajalle on määrätty holhousvoimilain mukainen edunvalvonta, holhousviranomaisen myöntää edunvalvojalle luvan testamentista luopumiseen vain harvoissa tilanteissa.

Tutkimukseni on lainopillinen, mutta siinä käytetään myös oikeushistoriallista metodologiaa. Tutkimuksessani selviää, että omaisuuden säilymistä suvun hallussa halutaan edelleen turvata sijaantuloa koskevilla määräyksillä: PK 11:6:n mukaan testamentinsaajan jälkeläinen on sijaantuloperillinen vain, jos hänellä olisi ollut oikeus periä testamentintekijä. PK 11:6:n mukainen sukulaisuusvaatimus täyttyy, kun testamentinsaajan jälkeläiset ovat I-III parenteelin kuuluvia jälkeläisiä testamentintekijää kohtaan. Lain esitöiden mukaan PK 11:7:n taustalla on, että lakisääteisten perillisten syrjäyttäminen testamentilla kieltä siinä, että sijaantuloperilliseksi tulee määrätä muut yleistestamentinsaajat. Tutkimustuloksena totean, että kaikkein merkittävimmissä asemassa testamentintekijän tahdon toteutumiseksi sijaantuloperillisen määräytymisen osalta ovat testamentteja työkseen laativat lakimiehet, joiden vastuulle jää sijaantuloa koskevien kysymysten huomioiminen siten, että testamentintekijän tahto toteutuu.

Avainsanat: testamentti, testamentista luopuminen, omistajaton tila, verosuunnittelu, toissijaismääräys, sijaantuloperillinen

SISÄLLYS

LÄHTEET.....	IV
1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuskohde.....	1
1.1.1 Tutkimuksen tausta	1
1.1.2 Testamenttioikeuden historia	2
1.1.3 Tutkimuksen aihe ja rajaukset.....	4
1.2 Tutkimusmetodi.....	4
1.3 Tutkimuksen rakenne	6
2 TESTAMENTISTA LUOPUMINEN	8
2.1 Luopuminen oikeustoimena	8
2.2 Tehokas luopuminen.....	11
2.2.1 Lähtökohtia	11
2.2.2 Testamenttiin ryhtyminen – omistajalle kuuluvien oikeuksien käyttäminen.....	12
2.2.3 Testamenttiin ryhtyminen – ajan kulumisen.....	14
2.2.4 Luopuminen ehdoitta ja ehdollisena	17
2.3 Testamentista luopuminen osittain	21
2.3.1 Yleistä	21
2.3.2 Testamenttisaanto osittaisen luopumisen edellytyksenä	23
2.3.3 Hallintaoikeuden säilyttäminen.....	25
2.3.4 Testamentin tekemisen motiivit muutoksessa.....	27
2.4 Omistajaton tila	32
3 TESTAMENTINSAAJAN EDUSTUS.....	36
3.1 Luopujan oikeustoimikelpoisuuden arviointi.....	36

3.2	Holhustoimilain mukainen edunvalvonta.....	41
3.3	Edunvalvontavaltuutettu testamentinsaajan edustajana	46
4	SIJAANTULOPERILLINEN	49
4.1	Sijaantuloperillisen määräytymisen lähtökohdat.....	49
4.2	Testamentintekijän tahdon ensisijaisuus	50
4.3	Lainsäätäjän määrittelemän sijaantuloperillisen toissijaisuus.....	53
4.3.1	Taustaa	53
4.3.2	Testamentinsaajan jälkeläiset sijaantuloperillisinä	54
4.3.3	Muut yleistestamentinsaajat sijaantuloperillisinä	58
4.3.4	Kuolinpesä sijaantuloperillisenä	59
4.4	Oikeusmuotoilu – keino selkeyttää sijaantuloa	60
4.5	Sijaantuloperillisen asema.....	62
5	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	64

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Aarnio, Aulis, Luentoja lainopillisen tutkimuksen teoriasta. 2011.

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo, Suomen jäämistöoikeus I: Perintöoikeus. Alma Talent 2016.

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo, Suomen jäämistöoikeus II: Testamenttioikeus. Talentum 2015.

Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo – Räbinä, Timo, Perunkirjoitus ja perinnön veroseuraamukset. Alma Talent 2020.

Antila, Tuomo, Edunvalvontavaltuus. WSOYpro 2007.

Kangas, Urpo, Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Alma Talent 2023.

Kangas, Urpo, Suomalaisen siviilioikeuden juuret: Esimerkkinä perhe- ja perintöoikeus. Helsingin oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2020.

KKO:n ratkaisut kommentein 2014:I. Talentum Media Oy 2014.

Kolehmainen, Antti – Räbinä, Timo, Jäämistösuunnittelu I. Alma Talent Oy 2020.

Kolehmainen, Antti – Räbinä, Timo, Jäämistösuunnittelu II. Alma Talent Oy 2021.

Kolehmainen, Antti, Edunvalvonta, lahja ja jäämistösuunnittelu. Defensor Legis 3/2010, s. 264–279.

Koponen, Juha, Kuolinpesän osakkaan opas. 17. uudistettu painos. Verotieto Oy 2022.

Lohi, Tapani, Jäämistöositus ja kuolinpesä. Alma Talent 2020.

Lohi, Tapani, Legaatinsaajan oikeusasemasta. Talentum Media Oy 2011.

Mäkelä, Liisa, Testamentintekijän kelpoisuuden selvittäminen – Selvitys asianajajien noudattamista käytännöistä. Edilex-artikkeli 11.5.2012.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Kiukkonen, Marjo – Juva, Kati, Onko päämies tolkussa? – Asianajaja oikeudellisen toimintakyvyn arvioitsijana. Defensor Legis 5/2011, s. 626–635.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Juva, Kati – Pirttilä, Tuula, Dementoituvan ihmisen oikeudellinen toimintakyky ja sen lääketieteellinen arviointi. *Lakimies* 6/2006, s. 942–970.

Ossa, Jaakko, Perinnöstä ja testamentista luopumisen verokohtelu. *Defensor Legis* 1/2020, s. 37–45.

Ossa, Jaakko, Perintö- ja lahjaverotus käytännössä. Alma Talent 2020.

Penttala, Essi, Edunvalvontavaltuutus jäämistösuunnittelun keinona. Pro Gradu -tutkielma. Turun yliopisto 2020.

Puronen, Pertti, Perintö- ja lahjaverotus. 11. uudistettu painos. Talentum Media Oy 2015.

Räbinä, Timo, Perinnöstä ja testamentista luopuminen perintöverotuksessa – Olisiko aika muuttaa lakia? *Edilex*-artikkeli 2014.

Saarenpää, Ahti, Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet. Teoksessa: *Juhlajulkaisu Juhani Wirilander 1935 – 30/11 – 2005*, toim. Jarno Tepora, Mikko Tulokas ja Pekka Vihervuori, Jyväskylä 2005, s. 305–328.

Salmikivi, Juha, Testamentista voi luopua myös osittain. *Taloustaito* 2023, s. 57–60.

Tornberg, Johanna – Kuuliala, Matti, Suomen edunvalvontaoikeus. Talentum 2015.

Tuunainen, Pekka, Perintö, testamentti ja velka. Väitöskirja. Talentum 2015.

Välimäki, Pertti, Edunvalvontaoikeus. *Sanoma Pro* 2013.

Välimäki, Pertti, Holhoustoimen pääpiirteet. 4. painos. *WSOYpro* 2009.

Välimäki, Pertti, Pesänjakaja. Alma Talent 2021.

INTERNETLÄHTEET

Kotimaisten kielten keskus. Jälkeläinen.

[https://kaino.kotus.fi/sms/?p=article&sms_id=SMS_88dc623cc970243ba2a35a073335f9bf&word=j%C3%A4lkel%C3%A4inen&list_id=71024] (9.11.2023)

Tieteen termipankki. Negaatio.

[<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:negaatio>] (9.11.2023)

Tilastokeskus. Kotitalouksien varallisuus.

[https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vtutk/statfin_vtutk_pxt_136l.px/] (27.11.2023)

Tilastokeskus. Vastasyntyneen elinajanodote sukupuolen mukaan.

[https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__kuol/statfin_kuol_pxt_12am.px/] (27.11.2023)

Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma. [<https://valtioneuvosto.fi/hallitukset/hallitusohjelma/>] (14.1.2024)

VIRALLISLÄHTEET

HE 34/2023 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi vuoden 2024 tuloveroasteikosta, tuloverolain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta sekä eräiden muiden verolakien muuttamisesta

HE 68/1995 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi perintö- ja lahjaverolain muuttamisesta.

HE 6/1964 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perintölainsäädännön uudistamisesta.

Lvk 2/1935. Ehdotus perintö- ja testamenttilainsäädännön uudistamiseksi perusteluineen.

Lainvalmistelukunnan julkaisuja 1935. (Ehdotus 1935)

OM 2004:6. Perintökaaren uudistamistarpeet. Oikeusnimisteriön työryhmämietintöjä 2004:6.

Perintölakivaliokunnan mietintö N:o 1 hallituksen esityksen johdosta perintölainsäädännön uudistamiseksi. (Perintölakivaliokunnan mietintö 1964)

Verohallinnon ohje, Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa. Antopäivä 28.9.2017.

Verohallinnon ohje, Omistajattoman tilan testamentti perintöverotuksessa. Antopäivä 30.11.2020.

OIKEUSTAPAUKSET

Korkein oikeus

KKO 2023:44

KKO 2020:49

KKO 2018:78

KKO 2016:30

KKO 2014:18

KKO 2012:38

KKO 2006:34

KKO 2003:95

KKO 1997:156

KKO 1983 II 2

KKO 1978 II 96

KKO 1972 II 26

KKO 1960 II 27

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2014:141

KHO 2013:52

KHO 2009:104

KHO 2009 T 256

KHO 2003:7

KHO 2000:66

KHO 1998 T 3062

KHO 1978-B-II-635

KHO 1973-B-II-597

KHO 1973-B-II-562

KHO 1959 II 448

Hovioikeudet

Rovaniemen HO 17.6.1998 S 98/19

Vaasan HO 15.10.2003 S 02/1351.

Hallinto-oikeudet

Helsingin hallinto-oikeus 28.10.2022 H5988/2022

Vaasan HAO 9.6.2010 Dnro 00253/08/1

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuskohde

1.1.1 Tutkimuksen tausta

Voimassa oleva perintökaari oli säädettäessään nykyaikainen kokoelma voimassa olevista oikeusohjeista. Testamenttioikeus ei varsinaisesti uudistunut uuden perintökaaren tullessa voimaan. Nykyään voimassa oleva testamenttioikeus on peräisin vuoden 1953 uudistuksesta sekä aikaisemmasta lainsäädännöstä aina vuoden 1686 testamenttisäännöstä lukien.¹ Kuten perintölakivaliokunnan mietinnössä perintökaaren säätämisen aikaan on todettu, niin perintöoikeudessa on kyse *kansalaisia läheisesti koskevasta lainsäädännöstä*.² Nykyään kansalaisten tietoisuus testamenttisaannon verohyödyistä suhteessa perintösaantoon on lisääntynyt ja sitä kautta myös testamentin tulkintaa koskevien oikeusohjeiden tarve on kasvanut.

Tässä tutkimuksessa on tarkoitus selvittää testamentista luopumista perintöverosuunnittelun, testamentinsaajan edustuksen ja sijaantuloperillisen määräytymisen näkökulmista. Tutkimus on tarpeellinen ottaen huomioon, että lainsäädännössä ei ole erityissäännöksiä koskien sijaantuloperillisen määräytymistä tietyissä tilanteissa. Lisäksi nykyään tehdään testamentteja rintaperillisille siinä tarkoituksessa, että he voivat luopua osittain testamentilla tulevasta omaisuudesta omien lastensa hyväksi ja tällöin välttyään kaksinkertaiselta perintöverotukselta.

Tutkimuksen tarvetta ilmentää tutkimuksen kannalta keskeinen oikeustapaus KKO 2014:18, jossa on kyse sijaantuloperillisen määräytymisestä. Tässä tapauksessa korkein oikeus päätyi siihen, että testamentinsaajan jälkeläiset ovat sijaantuloperillisiä. Vastaavaa oikeuskäytäntöä ei ole tapauksista, joissa sijaantuloperillisiksi olisivat tulleet muut yleistestamentinsaajat tai kuolinpesä.

Suomalaisten varallisuus on kasvanut³ ja perhemuodot ovat moninaistuneet, joten voimassa oleva lakisääteinen perimysjärjestys ei enää kaikilta osin vastaa perheiden sosiaalista läheisyyttä ja oikeudenmukaisuuskäsityksiä. Väestö elää nykyään yhä pidempään⁴ ja siten lapset perivät vanhempansa ollessaan yhä iäkkäämpiä. Tällöin heidän oma varallisuutensa on jo sellainen, etteivät he välttämättä halua ottaa perintönä tulevaa omaisuutta vastaan kokonaan. Lapset voivat haluta

¹ Kangas 2020, s. 51.

² Perintölakivaliokunnan mietintö 1964, s. 1.

³ Tilastokeskus, Kotitalouksien varallisuus.

⁴ Tilastokeskus, Vastasyntyneen elinajanodote sukupuolen mukaan.

luopua vain osasta perinnöstä omien lastensa hyväksi, koska he haluavat säilyttää itsellään esimerkiksi kotitalon, jolla ei ole yleensä muuta kuin tunnearvoa ja josta syntyy ylläpitokuluja. Osittaisen luopumisen mahdollistaa ainoastaan testamentti. Niinpä testamentista on tullut yhä arkipäiväisempi keino määrätä omaisuuden jakautumisesta kuoleman jälkeen.

Testamentin arkipäiväistyminen ja suuri määrä aiheuttaa sen, että erilaisia testamentin tulkintatilanteita on yhä enemmän. Lähes 60 vuotta vanha perintökaari ei pysty tarjoamaan enää ratkaisuja riittävässä määrin eteen tuleviin tulkintatilanteisiin ja oletettavaa on, että tulkintatilanteet lisääntyvät jatkossa sitä mukaa, kun testamentin tehneet henkilöt menehtyvät.

1.1.2 Testamenttioikeuden historia

Testamentti ja lahja ovat yksipuolisoa oikeustoimia.⁵ Ne ovat luonteeltaan hyvin erilaisia kuin muut oikeustoimet. Antiikin aikana tahdonilmaisu liitettiin vahvasti reaalitoimeen, esimerkiksi fyysisen lahjan antamiseen lahjansaajalle. Tästä syystä kuolemanvaralta tehty tahdonilmaisu nähtiin pitkään mahdottomana. Niinpä ajatus mahdollisuudesta tehdä testamentti rantautui eurooppalaiseen oikeuskäsitykseen verrattain myöhään, vasta 800–900-luvulla.⁶

Katolisen kirkon merkitys *testamentti-instituution* levittämisessä oli merkittävä. Katolisen kirkon koneiston ansiosta testamentti-instituutio oli mahdollista omaksua roomalaisesta oikeudesta germaaniseen oikeuteen. Katolista kirkkoa motivoi testamentti-instituution levittämisessä se, että ihmiset antoivat kirkolle kuolemanvaraislahjoja, joita se tarvitsi toimintansa rahoittamiseen. Testamentti-instituution rantautui Pohjoismaihin Tanskan kautta 1100-luvun lopulla ja sitä kautta Ruotsiin 1200-luvulla. Testamentteja tehtiin aluksi poikkeuksetta kirkon tai luostarin hyväksi, mutta keskiajalla testamentinsaajiksi alettiin merkitä kaupungeissa myös ystäviä ja sukulaisia. Tämä käytäntö ei kuitenkaan siirtynyt vielä maaseudulle, vaan siellä testamentit tehtiin edelleen kirkon ja luostareiden hyväksi.⁷

Ennen vuonna 1965 säädettyä perintökaarta Suomessa oli voimassa vuoden 1734 perintökaari. Voimassa oleva perintökaari on käänös Ruotsissa voimassa olleesta perintökaaresta, koska vanhan perintökaaren uudistaminen osoittautui liian haastavaksi tehtäväksi toisen maailmansodan jälkeen. Ruotsin ja Suomen perintöoikeus ovat kuitenkin kehittyneet erilleen osittaisten lainuudistusten takia

⁵ Aarnio ym. 2015, s. 49.

⁶ Kangas 2020, s. 45–52.

⁷ Kangas 2020, s. 45–52.

vuoden 1965 jälkeen. Suurin muutos vuoden 1734 perintökaaren ja nykyään voimassa olevan perintökaaren välillä oli se, että perimyksen perustaksi nousi voimassa olevassa laissa sosiaalinen läheisyys verisukulaisuuden sijaan⁸. Tätä ilmentää esimerkiksi lesken perintöoikeus.

Testamenttioikeus on pysynyt muuttumattomana hyvin pitkään, koska vuoden 1734 lain testamenttia koskevat oikeusohjeet perustuvat vuoden 1686 testamenttisääntöön. Hallituksen esityksessä (HE 6/1964 vp) perintökaaren säätämiseksi testamenttioikeutta ei mainittu kuin siltä osin, että testamentinsaaja ja perillinen rinnastetaan toisiinsa siten, että kummallakin on samanlainen määräaika saattaa oikeutensa voimaan. Tämä edelleen vahvistaa sitä asetelmaa, mitä jo vuoden 1935 ehdotuksessa tuotiin ilmi, että perintö- ja testamenttisaanto ovat keskenään yhtä vahvoja oikeuksia.⁹ Tätä asetelmaa voidaan myöhemmin tutkimuksessa kyseenalaistaa siitä näkökulmasta, että osittainen luopuminen testamenttisaannosta on mahdollista, mutta osittainen luopuminen perintösaannosta ei ole mahdollista verotehokkaasti.

Voimassa olevaan perintökaareen suurin muutos koskien testamentteja on tehty vuonna 1990, kun testamentin valvontasäännökset kumottiin.¹⁰ PK 17:2 a on uudistettu vuonna 2007, mutta silloinkin on hallituksen esityksen (HE 83/2006 vp) mukaan ollut kyse teknisestä muutoksesta ulosottokaaren säätämisen yhteydessä. Pykälässä oleva viittaus konkurssisääntöön ja ulosottolakiin on muutettu viittauksiksi konkurssilakiin ja ulosottokaareen.

Testamentille on aikaisemmin pidetty luonteenomaisena sitä, että sillä määrätään omaisuuden jakautumisesta testamentintekijän kuoleman jälkeen lakisääteisestä perimysjärjestyksestä poiketen. Sitä ei voida pitää enää testamentin välttämättömänä tunnusmerkkinä, koska yhä useamman testamentintekijä haluaa testamentilla vahvistaa omaisuuden siirtymistä omille rintaperillisilleen ottamalla testamenttiin esimerkiksi ehdon, että testamentinsaajien aviopuolisoilla ei ole avio-oikeutta testamentilla määrättyyn omaisuuteen.¹¹ Samaa ilmentää myös rintaperillisten hyväksi tehtyyn testamenttiin sisällytetty mahdollisuus luopua testamentista osittain.

⁸ Samankaltainen ilmiö isyyslaissa, sosiaalinen isyys. Kangas 2023, s. 100–101.

⁹ Ehdotus 1935, s. 91.

¹⁰ Kangas 2020, s. 45–52.

¹¹ Aarnio ym. 2015, s. 51–52.

1.1.3 Tutkimuksen aihe ja rajaukset

Tutkimuksen aiheena on selvittää, mitä testamentista luopuminen tarkoittaa, kuka testamentinsaajaa voi luopumistilanteessa edustaa ja miten sijaantuloperillinen määräytyy. Tutkimuksessa käydään läpi, mitä eroa on testamentista luopumisella osittain ja kokonaan, mitkä ovat testamentista luopumisen edellytykset ja mitä perintöverosuunnittelun mahdollisuuksia siihen liittyy. Tutkimuksessa tavoitteena on selvittää, milloin testamentinsaaja on oikeustoimikelpoinen luopumaan testamentista ja mitä erityispiirteitä testamentista luopumiseen liittyy, jos testamentinsaajalle on määrätty holhoustoimilain mukainen edunvalvoja tai edunvalvontavaltuutus on vahvistettu. Lisäksi tutkimuksessa käydään läpi, milloin sijaantuloperillinen on testamentinsaajan jälkeläinen, milloin joku toinen testamentinsaajista ja milloin omaisuus palautuu takaisin kuolinpesään.

Tutkimuksessa sivutaan testamentti- ja perintösaannon eroja ja pohditaan, mitä saannon vahvuus loppu viimein tarkoittaa. Perintösaannon merkitystä ammennetaan historiasta ja pohditaan, onko testamenttioikeudessamme edelleen jäänteitä ajalta, jolloin suvun merkitys oli sosiaalisen läheisyyden merkitystä suurempi. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, onko testamenttisaanto nykyään jopa vahvempi kuin perintösaanto ja mihin lainsäätäjä on tällä pyrkinyt. Testamenttisaannon vahvuutta arvioidaan erityisesti mahdollisuudella luopua testamentista osittain, mikä ei ole perinnöstä luopumisessa mahdollista.

Tutkimus keskittyy kansalliseen sääntelyyn, eikä tutkimuksessa oteta kantaa rajat ylittäviin tilanteisiin. Tutkielmassa ei myöskään käsitellä testamentista luopumisen sitovuutta testamentinsaajan velkojia kohtaan. Voimassa olevan perintökaaren vuoden 1990 muutos koskien testamentin valvontasäännöksiä ei vaikuta tutkimukseen, koska siinä ei käsitellä testamentin valvontaa tai toimeenpanoa.

1.2 Tutkimusmetodi

Tutkimusmetodi on lainopillinen, mutta tutkielmassa esiintyy myös oikeushistoriallista metodologiaa. Jotta testamenttioikeutta ymmärtää, täytyy ymmärtää myös historiallinen konteksti, jossa se on muodostunut. Testamenttioikeuden juuret ulottuvat historiassa satojen vuosien taakse ja nykyinen oikeusjärjestyksemme testamenttioikeuden osalta pohjautuu osittain vuoden 1686 testamenttisääntöön, joten yhteiskunnan muuttumisella lienee merkittävä vaikutus. Vaikutus näkyy suurimmin ehkäpä siinä, että testamentinsaajat ovat nykyään suurelta osin muita kuin seurakuntia tai

luostareita. Edelleen on kuitenkin samankaltaista ajatus siitä, että mikäli henkilö on tehnyt testamentin jonkun muun kuin omien lakisääteisten perillistensä hyväksi, hän on halunnut sivuuttaa lakisääteisen perimysjärjestyksen¹² ja tätä tahtoa on kunnioitettava myös sijaantuloperillisen määräytymisessä. Näin oikeushistoriallinen metodi ja lainopillinen tulkinta sijaantuloperillisen määräytymisestä nivoutuvat tutkielmassa toisiinsa.

Tutkimuksessa lähestytään sijaantuloperillisen määräytymistä käytännön lainopin näkökulmasta. Käytännön lainopin tehtävänä on tulkita voimassa olevaa oikeutta. Lainopin tehtävänä on tyydyttää kansalaisten ja oikeustieteen ammattilaisten tiedonjano.¹³ Ihmiset tekevät yhä enemmän testamentteja perintöverosuunnittelun takia, koska rintaperillisille halutaan antaa mahdollisuus luopua testamentista osittain omien lastensa hyväksi, mikä perintösaannossa ei ole mahdollista. Lainopin avulla pyritään selvittämään, mitkä edellytykset testamentin on täytettävä, jotta perintösaanto muuttuu testamenttisaannoksi.

Tutkimuskysymyksiä selvitetään teleologisen tulkinnan, oikeusjärjestyksen systematiikan ja kielellisen tulkinnan avulla. Teleologinen tulkinta ei pysty antamaan vastausta kaikkiin kysymyksiin, koska lainvalmisteluasiakirjat ovat vanhoja. Kuten edellä on kuvattu, *testamenttioikeuden ydin* lakisääteisen perimysjärjestyksen ohittamisesta ei ole kuitenkaan muuttunut sen historian aikana. Niinpä lainvalmisteluasiakirjojen merkitys on edelleen kiistaton¹⁴. Oikeusjärjestyksen systematiikan tutkiminen kohdistuu testamentista ja perinnöstä luopumisen samankaltaisuuksien etsimiseen esimerkiksi määräaikojen suhteen. Kielellinen tulkinta on tutkimukseni lähtökohta, mutta sen tuottama informaatio ei yksinään riitä tuottamaan lainoppia.

Lainsäätäjän tavoitteena on lähtökohtaisesti turvata jonkun oikeushyvän toteutuminen.¹⁵ Tutkimukseni oikeushyvä – lainsäätäjän valitsema arvo – on lähtökohtaisesti testamentintekijän tahto ja sen kunnioittaminen sijaantuloperillisen määräytymisessä. Tutkimuksen tavoitteena on lisäksi selvittää, mikä merkitys omaisuuden säilymiselle suvussa tai testamentin saajan motiiville luopua testamentista, esimerkiksi ylivelkaantumisen takia, tulee antaa.

Tutkimuksessa suhtaudutaan kriittisesti muiden tutkijoiden päätelmiin ja heidän tiedeyhteisöllensä esittämiin kannanottoihin. Täytyy muistaa, että ennakkoratkaisut eivät ole virheettömiä ja lainopin

¹² Ehdotus 1935, s. 91.

¹³ Aarnio 2011, s. 6–7.

¹⁴ Ratkaisussa KKO 2014:18 perustelujen kohdassa 11 on viitattu vuoden 1935 ehdotukseen, mikä kuvastaa lainvalmisteluasiakirjojen merkitystä heikosti velvoittavana oikeuslähteenä ja lainsäätäjän tarkoituksen selvittämisen välineenä.

¹⁵ Aarnio 2011, s. 115–116.

tehtävänä on arvioida niitä. Tällöin lainoppi toteuttaa sen tehtävää: kehittää oikeutta.¹⁶ Avoimen dialogin¹⁷ kautta tutkimuksessa pyritään mahdollisimman varman informaation tuottamiseen.¹⁸ Tutkimuksen aihe tulee todennäköisesti pysymään ajankohtaisena pitkään ottaen huomioon testamenttioikeuteen liittyvän sääntelyn muutosten verkkaisuus. Tutkimuksen ajankohtaisuus muuttuu, mikäli lainsäätävä säätelee erityissäännöksiä sijaantuloperillisen määräytymisestä tai mahdollistaa verotehokkaan luopumisen osittain myös perintösaannoista. Tutkimuksen perusteella tällainen muutos lienee tosiasiasa tarpeen.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Toisessa luvussa käydään läpi testamentista luopumista. Testamentista luopumisesta kerrotaan oikeustoimena. Luvussa käydään läpi, millaisia muotovaatimuksia testamentista luopumiselle on asetettu ja voiko testamentista luopumisen peruuttaa. Luvussa kerrotaan, mitä tehokas luopuminen tarkoittaa ja milloin luopumista voidaan pitää tehokkaana. Myös osittainen luopuminen testamentista sekä siihen liittyvät edellytykset ja mahdollisuudet käydään läpi ottaen samalla huomioon perintöverotuksellinen näkökulma. Luvun lopussa pureudutaan omistajattomaan tilaan, mikä on seurausta testamentista luopumista tai omistajattoman tilan testamentista. Samalla käydään läpi omistajattoman tilan testamentin luomia mahdollisuuksia ja toisaalta myös siihen liittyviä haasteita.

Kolmas luku käsittelee testamentinsaajan edustusta. Luvun alussa kerrotaan kattavasti luopujan oikeustoimikelpoisuuden arvioinnista sekä siihen liittyvistä haasteista. Luvussa käydään läpi myös testamentista luopumisen mahdollisuuksia, kun testamentinsaaja on holhoustoimilain mukaisessa edunvalvonnassa. Luvussa kerrotaan mahdollisuudesta määrätä edunvalvoja valvomaan vastaisuudessa syntyvän lapsen etua. Luvun lopuksi käydään läpi, mitä hyötyä edunvalvontavaltakirjan laatimisesta on testamentista luopumisen kannalta ja pohditaan, pitääkö testamentista luopuminen olla erikseen mainittu edunvalvontavaltakirjassa.

Neljännessä luvussa käydään läpi, miten sijaantuloperillinen määräytyy testamentista luopumisen yhteydessä. Luvussa kerrotaan sijaantuloperillisen määräytymisestä ensisijaisesti testamentintekijän tahdon mukaan ja toissijaisesti lainsäätäjän määrittelemällä tavalla. Luvussa käydään läpi, miten lainsäätävä on päätenyt voimassa olevaan sääntelyyn sijaantuloperillisistä. Kolmannessa alaluvussa käydään läpi, milloin sijaantuloperilliseksi tulee testamentinsaajan jälkeläisen, milloin muut yleistestamentinsaajat ja milloin kuolinpesä. Luvussa pohditaan myös oikeusmuotoilun

¹⁶ Aarnio 2011, s. 110.

¹⁷ Aarnio 2011, s. 115–116.

¹⁸ Aarnio 2011, s. 20.

mahdollisuutta selkeyttää sijaantuloperillisen määräytymistä sekä sitä, millaisen oikeudellisen aseman sijaantuloperillinen saa.

Työn tulokset esitetään viidennessä eli viimeisessä luvussa. Johtopäätöksissä otetaan kantaa mahdollisiin lain uudistamistarpeisiin sekä lakimiesten mahdollisuuteen vaikuttaa vallitsevaan oikeustilaan.

2 TESTAMENTISTA LUOPUMINEN

2.1 Luopuminen oikeustoimena

Eliniän pidentyminen on johtanut siihen, että vanhimman sukupolven kuollessa seuraava sukupolvi on usein jo kuusikymppisiä ja heillä 30-vuotiaat jälkeläiset, joilla saattaa olla muutama alaikäinen lapsi. Siinä missä elinikä on pidentynyt, myös varallisuuden määrä on kasvanut. Eliniän ja omaisuuden määrän kasvaessa myös *jäämistösuunnittelu* on lisääntynyt. Jäämistösuunnittelua ovat sekä perittävän elinaikana tekemät että perillisen perittävän kuoleman jälkeen tekemät toimet. Jäämistösuunnittelun lisääntymisen taustalla on myös yksilön vapaus määrätä omasta omaisuudestaan, jota voidaan pitää aikamme yhteiskunnallisena ilmiönä.¹⁹ Vapaan oikeustoimitahdon merkitys varallisuuden siirrossa korostuu, sillä perillisten vaurauden lisääntyminen on johtanut siihen, että perintöä mielletään nykyisin enää harvoin perillisen taloudelliseksi turvaksi.²⁰

Laki lähtee siitä, että testamentattua omaisuutta ei ole pakko ottaa vastaan, vaan testamenttiin vetoamiseen saa käyttää omaa harkintaa.²¹ Perintökaaren (40/1965, PK) 17 luvun 2 a §:n mukaan perillisellä ja testamentinsaajalla on oikeus luopua oikeudestaan perittävän kuoltua, jolleivät he ole jo ryhtyneet sellaisiin toimiin, että heidän on katsottava ottaneen perinnön vastaan. Luopumisessa on kyse jäämistöstä vetäytymisestä.²² Mikäli testamentinsaajia on useita, jokainen voi luopua testamentista vain omalta osaltaan.²³

Testamentinsaajan elämäntilanne usein ratkaisee sen, haluaako hän ottaa testamentin vastaan.²⁴ Syy testamentista luopumiseen voi olla se, että luopuminen mahdollistaa omaisuuden siirtämisen yhden sukupolven yli ilman veroseuraamusta ja omaisuus saattaa jakautua useammalle saajalle. Kokonaisuudessaan maksettu perintöveron määrä pienenee, koska perintöverotus on Suomessa progressiivista ja perintövero määrätään jokaisesta perintöosasta erikseen²⁵.²⁶ Tällöin myös testamentilla määrätyn omaisuuden tuotto menee suoraan sijaantuloperillisille, eikä se kastava testamentin ensisaajan omaisuutta, mistä tulisi myöhemmin perintöveroseuraamuksia

¹⁹ Rabinä 2014, s. 325–326.

²⁰ Rabinä 2014, s. 342.

²¹ Aarnio ym. 2015, s. 759.

²² Rabinä 2014, s. 335.

²³ Puronen 2015, s. 115.

²⁴ Salmikivi 2023, s. 57.

²⁵ Mahdollistaa perintöverotuksessa verovapaan jäämistöomaisuuden alarajan hyödyntämisen moneen kertaan. Aarnio ym. 2020, s. 318.

²⁶ Kolehmainen 2010, s. 275.

sijaantuloperillisille. Mikäli sijaantuloperillisiä on useita, omaisuuden tuoton verotus ei käy heillä veroprogression takia yhtä raskaaksi kuin tuoton verottaminen yksin testamentin ensisaajalta.²⁷ Taustalla saattaa olla myös luopujan sairaus tai korkea ikä. Tällöin säästytään kaksinkertaiselta perintöverotukselta, mikäli testamentinsaaja menehtyisi muutama vuosi testamentintekijän jälkeen²⁸, eikä ehtisi nauttia testamentilla saamastaan omaisuudesta. Luopuminen suojaa omaisuutta myös testamentinsaajan velkojia vastaan.²⁹ Perintökaaren 7 luvun 11 §:n mukaan velkojilla ei ole lakiosaoikeutta. Luopumisilmoitus täytyy tallentaa Digi- ja väestötietovirastoon, jottei testamentattua omaisuutta ulosmitata.³⁰

Testamenttiin on mahdollista määritellä *perättäiset testamentinsaajat*, mistä muodostuvat termit testamentin *ensisaaja* ja *toissijaissaaja*. Ensisaaja on se, jolle omaisuus menee testamentintekijän kuoleman jälkeen. Toissijaissaaja saa testamentilla määrätyn omaisuuden ensisaajan kuoleman jälkeen. Toissijaissaajien lukumäärää ei ole rajoitettu.³¹ Mikäli testamenttiin sisältyy toissijaismääräys, kyse on testamentin ensisaajan osalta *rajoitetusta omistusoikeustestamentista*.³² Perättäisten testamentinsaajien määrittely on keskeistä myös testamentista luopumisen osalta. Testamentin *viimesaaja* on se, joka saa omaisuuden täydellä omistusoikeudella. Hänen vallintaansa eivät enää rajoita testamentintekijän määräämät toissijaismääräykset, joten hän voi vapaasti määrätä testamentilla saamastaan omaisuudesta myös *mortis causa*.³³ PK 9:2.2:n mukaan testamentilla voidaan määrätä, että ensisaajan vastaisuudessa syntyvät lapset saavat omaisuuden täysin omistusoikeuksin viimeistään tämän kuollessa tai sen oikeuden lakatessa, mikä muulla henkilöllä saattaa olla omaisuuteen. Näin ollen ensisaajan vastaisuudessa syntyville lapsille ei voi määrätä omaisuutta rajoitetulla omistusoikeudella ja he ovat siten testamentin viimesaajia.

Laki edellyttää luopumisilmoituksen kirjallista muotoa. Aarnio ja Kangas katsovat, että luopumisilmoitus on pätevä, kun se on allekirjoitettu.³⁴ Testamentista luopuminen on *yksipuolinen oikeustoimi*, jonka peruuttaminen ei ole lähtökohtaisesti mahdollista, ellei luopumista rasita pätemättömyys³⁵. Myös luopumisen peruuttaminen on tehtävä kirjallisesti, koska luopumisilmoitukseltakin edellytetään kirjallista muotoa.³⁶

²⁷ Kolehmainen ym. 2021, s. 110–111.

²⁸ PVL 17 §: Kuitenkin yli kaksi vuotta testamentinsaajan jälkeen.

²⁹ Kangas 2023, s. 631.

³⁰ Kangas 2023, s. 632.

³¹ Aarnio ym. 2015, s. 533.

³² Aarnio ym. 2015, s. 57; Ensisaaja voi tehdä oikeustoimia *inter vivos*, muttei *mortis causa*.

³³ Aarnio ym. 2015, s. 534–535.

³⁴ Aarnio ym. 2015, s. 761.

³⁵ Ks. luku 3.1 Luopujan kelpoisuuden arviointi.

³⁶ Kolehmainen 2021, s. 133.

Laki ei tarkemmin määrittele luopumisilmoituksen muotovaatimuksia, joten asiakirjalle ei voi vaatia todistamista. Vuonna 2023 Kangas vahvistaa edelleen allekirjoitusvaatimuksen luopumisilmoitukselle, mutta nostaa uutena esiin, että luopumisilmoituksen voi tehdä sähköpostiviestillä tai sähköpostin liitteenä olevassa asiakirjassa.³⁷ Tästä voidaan vetää se johtopäätös, että allekirjoitettua luopumisilmoitusta ei tarvitse toimittaa alkuperäisenä, vaan esimerkiksi skannattu versio tai kuva luopumisilmoituksesta riittää. Toisaalta herää kysymys, miten allekirjoitettu muoto toteutuu, mikäli luopumisilmoituksen tekee sähköpostin tekstiosiossa, eikä liitteenä olevassa asiakirjassa. Luopumisilmoitus on mahdollista tehdä myös perukirjassa, mutta se edellyttää sitä, että luopuja allekirjoittaa perukirjan³⁸. PK 17:3:ssä käsitellään perillisen ja testamentinsaajan oikeutta luovuttaa toiselle pesäosuutensa. Myös tällöin luovutus on tehtävä kirjallisesti.

Luopumista ei voi myöhemmin peruuttaa ja muutenkin on pyrittävä mahdollisimman selkeään ilmaisutapaan.³⁹ Mikäli luopumisilmoitus on tulkinnallisesti epäselvä, tulisi luopumisilmoitusta lähtökohtaisesti tulkita luopujan tahdon mukaan.⁴⁰ Esimerkiksi testamentin pitäminen omana tietonaan perunkirjoituksessa, ei täytä luopumiselle asetettuja kriteerejä.⁴¹ Testamentinsaajalla on PK 16:1:n mukaan kymmenen vuotta aikaa saattaa testamenttiin perustuva oikeutensa voimaan ja tähän myös hovioikeuden ratkaisukäytännössä⁴² on päädytty. Vaikka oikeuskäytäntö vahvistaakin, että luopumisilmoituksen esittämisellä ei ole kiire, liika passiivisuus saattaa kuitenkin johtaa testamenttiin perustuvan oikeuden menettämiseen.⁴³

Luopumista ei rinnasteta sellaisiin oikeustoimiin⁴⁴, jotka tarvitsisivat aviopuolison suostumuksen. Pääsääntöisesti ositustilanteessakaan ei käytetä avioliittolain (234/1929) 94 §:n vastikesääntöä, kun testamentinsaaja on luopunut testamentista ennen ositusperusteen syntyhetkeä⁴⁵. Tätä tulkintalinjaa vahvistaa se, että osituksen sovittelussa päädyttäisiin mahdollisesti kuitenkin siihen, että perinnöksi tullut omaisuus määrättäisiin avio-oikeuden ulkopuoliseksi.⁴⁶

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2003:95 arvioidaan, että perintöön liittyvät asiat ovat luonteeltaan *korostetun henkilökohtaista* ja aviopuolisolla ei voi olla toisen puolison saaman perinnön

³⁷ Kangas 2023, s. 630.

³⁸ Kangas 2023, s. 630.

³⁹ Aarnio ym. 2015, s. 761.

⁴⁰ Kangas 2023, s. 631.

⁴¹ Ks. Rovaniemen HO 17.6.1998 S 98/19 ja Vaasan HO 15.10.2003 S 02/1351

⁴² Rovaniemen HO 17.6.1998 S 98/19; Vaasan HO 15.10.2003 S 02/1351.

⁴³ Salmikivi 2023, s. 57.

⁴⁴ Avioliittolaki 38–39 §

⁴⁵ Avioeron vireilletulo nähdään ositusperusteen syntyhetkenä.

⁴⁶ Kangas 2023, s. 633.

kautta varallisuusetuihin kohdistuvia odotuksia. Vaikka perinnöstä luopuminen ja ositusperusteen syntyhetki ovat lähekkäin, korkein oikeus katsoo, että vastikesääntö tulisi sovellettavaksi vain, mikäli perinnöstä luopumisella voidaan katsoa loukkaavan toisen puolison oikeutettuja etuja. Myös eri mieltä oleva oikeusneuvos päätyy samaan lopputulokseen, mutta perustelee menettelyä perillisen ja perittävän väliseen suhteeseen perustuvana henkilökohtaisena ratkaisuna, joka sitoo myös perillisen lähipiiriin kuuluvaa puolisoa. Hän korostaa puolison saaman perinnön sattumanvaraisuutta. Puolison saama perintö on perheen varallisuuspiirin ulkopuolelta tuleva taloudellinen etu, eikä aviopuolisolla voi sisältyä siihen odotuksia.

Mikäli testamentista luopuminen tapahtuu ositusperusteen syntyhetken jälkeen, mutta ennen osituksen toimittamista, tulee kyseeseen *ennallistamis- eli restitutiomallin* soveltaminen. Mikäli perillinen on avioeron vireille tulon jälkeen luopunut perinnöstä tai testamentista hukatakseen omaisuutta, ositus toimitetaan siten kuin hukkaamista ei olisi tapahtunut.⁴⁷ Tapauksen KKO 1983 II 2 mukaan ositettavan omaisuuden väheneminen perintöosuudesta luopumisen takia avioeron ja osituksen välisenä aikana olisi pitänyt ottaa osituksessa huomioon perintöosuudesta luopuneen puolison varoina.

2.2 Tehokas luopuminen

2.2.1 Lähtökohtia

Testamentinsaaja ei ole velvollinen maksamaan perintöveroa, mikäli hän on luopunut testamentista ehdoitta, eikä hän ole ryhtynyt perintöön.⁴⁸ Tämä tarkoittaa *verotehokasta* luopumista testamentista. Mikäli testamentinsaaja on menettänyt oikeutensa luopua tehokkaasti testamentista, nähdään luopuminen lahjana. Siviilioikeudellisesti asia voidaan ilmaista testamentista luopumisena, mutta siitä seuraa perintöveroseuraamus luopujalle ja lahjaveroseuraamus omaisuuden saajalle.⁴⁹ Tehoton luopuminen ei siten tarkoita sitä, etteikö sillä olisi siviilioikeudellisia vaikutuksia.⁵⁰ *Tehokkuus* ja *tehottomuus* ilmaisevat siis luopumisen vaikutusta perintö- ja lahjaverovelvollisuuteen.⁵¹ Tehokas

⁴⁷ Kangas 2023, s. 633.

⁴⁸ Aarnio ym. 2015, s. 763.

⁴⁹ Ks. 2.3 Luopuminen ehdoitta ja ehdollisena.

⁵⁰ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Tehokas ja tehoton luopuminen; Siviilioikeudelliset vaikutukset määräytyvät siviilioikeudellisten säännösten mukaan.

⁵¹ Salmikivi 2023, s. 57.

luopuminen mahdollistaa omaisuuden siirtämisen ilman perintöveroseuraamuksia yhden tai useamman sukupolven yli.⁵²

Testamentista ei voi luopua ennakkoon.⁵³ Testamentista voi luopua perittävän kuoleman jälkeen joko aktiivisesti tai passiivisesti. Aktiivisesti toimiessaan testamentinsaaja ilmoittaa, ettei hän vetoa testamenttiin. Tällöin tulee tosin arvioida, ettei testamenttiin ryhtymistä ole tapahtunut. Passiivisessa luopumisessa on sen sijaan kyse siitä, että testamentinsaaja menettää testamenttiin perustuvan oikeutensa laiminlyömällä testamentin voimaansaattamisen. Testamentinsaajaa kohdellaan samalla tavalla, olipa kyseessä yleis- tai erityistestamentti.⁵⁴

Aarnion ja Kankaan tulkinnan mukaan testamenttiin ja perintöön ryhtyminen voidaan nähdä käsitteellisesti samana asiana.⁵⁵ Tässä tutkielmassa perintöön ryhtyminen rinnastetaan lähtökohtaisesti myös testamenttiin ryhtymiseen.

2.2.2 Testamenttiin ryhtyminen – omistajalle kuuluvien oikeuksien käyttäminen

PK 16:2.2 lähtee siitä, että perillisen katsotaan vastaanottaneen perinnön tai testamentin, jos hän on osallistunut perunkirjoitukseen. Lainsäädännössä *ryhtymiskynnys* on asetettu käytännössä liian matalalle⁵⁶. Oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden mukaan testamentinsaajan ei katsota ryhtyneen perintöön, vaikka hän olisi huolehtinut esimerkiksi vainajan pesänselvitykseen liittyvistä asioista sekä vainajan hautajaisten järjestämisestä⁵⁷. Toisaalta kyse on myös velvollisuudesta: välttämättömät selvitystoimet on hoidettava. Tärkeämpää testamenttiin ryhtymisessä on sen arviointi, onko testamentinsaaja hoitamalla välttämättömät selvitystoimet saanut etua pesästä.⁵⁸

Testamentinsaaja voisi siten toimia esimerkiksi pesän ilmoittajana vainajan perunkirjoituksessa, eikä kyse olisi testamenttiin ryhtymisestä. Purosen ja Salmikiven mukaan testamentin tiedoksiantokaan lakisääteisille perillisille ei ole vielä testamenttiin ryhtymistä ja se ei siten estä testamentista luopumista.⁵⁹ Räbinä on ollut vuonna 2014 sitä mieltä, ettei testamentista voi enää luopua, mikäli testamentinsaaja on antanut testamentin tiedoksi perillisille.⁶⁰ Tätä tulkintaa voitaneen pitää kuitenkin

⁵² Ossa 2010, s. 38.

⁵³ Vrt. perinnöstä luopuminen. Salmikivi 2023, s. 57.

⁵⁴ Räbinä 2014, s. 328.

⁵⁵ Aarnio ym. 2015, s. 763.

⁵⁶ Aarnio ym. 2016, s. 729.

⁵⁷ KKO 2003:95; Aarnio ym. 2015, s. 764–765.

⁵⁸ Aarnio ym. 2016, s. 730.

⁵⁹ Puronen 2015, s. 115; Salmikivi 2023, s. 58.

⁶⁰ Räbinä 2014, s. 335.

vanhentuneena. Käytännössä testamentinsaajan tulee saada rauhassa tutustua vainajan perukirjaan, jotta hän voi tehdä ratkaisun siitä, haluaako hän luopua testamentista. Mikäli testamentinsaajan tulisi tehdä ratkaisu perukirjaa näkemättä, olisi vaatimus kohtuuton. Haastetta ryhtymisen arviointiin tuo se, että tyhjentävä määrittely toimista, jotka täyttävät testamenttiin ryhtymisen tunnuspiirteet, ei ole mahdollista. Kaikissa tapauksissa täytyy käyttää tilannekohtaista harkintaa.⁶¹

Osallistumista testamentin tulkintaan ei pidetä testamenttiin ryhtymisenä. Vaikka testamentinsaaja osallistuisi aktiivisesti testamentin sisällön määrittelyyn ja se saattaisiin johtaa hänen kannaltaan epäedulliseen lopputulokseen, kyse ei ole kuitenkaan testamentista luopumisesta.⁶² Ohjeen luonne kuvastaa sitä, että ikään kuin testamentin saaja olisi aina ajamassa omia etujaan, mutta tosiasiallisesti joillekin testamentinsaajille on tärkeämpää testamentin sisällön määrittäminen, jotta lopputulos olisi testamentintekijän tahdon mukainen.

Testamenttiin ryhtymistä on sen sijaan omistajalle kuuluvien oikeuksien käyttäminen. Tällaisia omistajalle kuuluvia oikeuksia ovat esimerkiksi omaisuuden myyminen tai osittaisen perinnönjakosopimuksen allekirjoittaminen.⁶³ Lisäksi testamenttiin ryhtymistä ovat irtaimiston jakoon osallistuminen tai osakkaalle kuuluviin oikeussuojakeinoihin vetoaminen, kuten lakiosan vaatiminen tai testamentin moitekanteen nostaminen.⁶⁴ Vaikka perintövero määrätään jo perukirjan perusteella, Puroinen muistuttaa, että perintöverovelvollisuus muodostuu lopullisesti vasta testamentinsaajan ottaessa testamentilla määrätyn omaisuuden vastaan.⁶⁵

Tapauksessa KKO 2006:34 testamentinsaaja on antanut testamentintekijän kuoleman jälkeen pankille testamentilla saatuja osakkeita koskevan myyntitoimeksiannon. Tämän jälkeen testamentintekijä on ilmoittanut, että hän luopuu testamentista. Korkein oikeus totesi, että testamentinsaaja oli ryhtynyt testamenttiin, koska hän oli yrittänyt myydä testamentilla saamansa osakkeet. Tästä voidaan tehdä se johtopäätös, että oikeustoimen ei tarvitse tulla täytetyksi, jotta kyse olisi testamenttiin ryhtymisestä, vaan pelkkä myyntitoimeksiannon antaminen riittää täyttämään testamenttiin ryhtymisen kriteerit. Tällöin on kyse omistajalle kuuluvien oikeuksien käyttämisestä.

Testamenttiin ryhtymistä arvioidaan yleis- ja erityistestamentin osalta samalla tavalla. Esimerkiksi lesken, jolla ei ole avio-oikeutta vainajan omaisuuteen, hyväksi on saatettu tehdä erityistestamentti. Välttämättömiin jäämistöasioiden hoitamiseen ryhtyminen ei tässä tapauksessa merkitse

⁶¹ Aarnio ym. 2016, s. 730.

⁶² Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Testamentin tulkinta ja testamenttia vahvemmat oikeudet.

⁶³ Salmikivi 2023, s. 57.

⁶⁴ Aarnio ym. 2016, s. 731.

⁶⁵ Puroinen 2015, s. 101.

testamenttiin ryhtymistä. Sama pätee myös osakas-legataariin – esimerkiksi leskeen, jolla on avio-oikeus vainajan omaisuuteen ja hänen hyväkseen on lisäksi tehty erityistestamentti. Hän saattaa toimia osakkaan roolissa varsin laajastikin ottamatta vielä kantaa legaatin vastaanottamiseen tai siitä luopumiseen. Hänen ei tässä tapauksessa voida katsoa ryhtyneen testamenttiin eli hänellä on mahdollisuus luopua testamentista tehokkaasti myöhemmin.⁶⁶ Sama toimii myös toisin päin. Mikäli osakas-legataari ottaa legaatin vastaan, tämä ei kuitenkaan tarkoita ryhtymistä siihen osaan jäämistöä, joka tulisi hänelle perillisaseman perusteella.⁶⁷ Tähän osaan jäämistöä ryhtyminen tulee siten arvioida muulla perusteella kuin sillä, että legataari on ottanut legaattilla määrätyn omaisuuden vastaan.

Arvioitaessa perintöön ryhtymisen suhdetta tasingon vastaanottamiseen niitä tulee tarkastella erillään. Vaikka leski ottaisi tasingon vastaan, se ei vielä automaattisesti tarkoita perintöön ryhtymistä. Näin ollen leski voi vielä tasinkoon ryhtymisen jälkeen tehokkaasti ilmoittaa, että hän tyytyy tasinkoon ja luopuu perinnöstä ensiksi kuolleen puolison toissijaisten perillisten hyväksi.⁶⁸ Samanlainen tulkinta voidaan ulottaa PK 3:1:n ohella myös tilanteisiin, joissa vainajalla on rintaperillisiä ja leski on testamentinsaajana. Tällöin leski voi vielä tasingon vastaanottamisen jälkeen ilmoittaa luopuvansa testamentista, eikä tasingon vastaanottamista voida katsoa testamenttiin ryhtymiseksi. Tämä arviointi on perusteltu: Tasingossa on kyse avio-oikeuteen perustuvasta oikeudesta, testamentti on sen sijaan jäämistösaanto. Niihin ryhtymistä on niiden erilaisen muodostumistaustansakin takia ansiokasta tarkastella erikseen.

2.2.3 Testamenttiin ryhtyminen – ajan kuluminen

Oikeuden tehokkaaseen testamentista luopumiseen voi menettää myös ajan kulumisen seurauksena. Aarnio ja Kangas toteavat vuonna 2015, että perintökaaren 16:1:n mukaista 10 vuoden määräaika voidaan pitää myös testamentista luopumisen aikarajana.⁶⁹ Vuonna 2023 Kangas kuitenkin toteaa uuden oikeuskäytännön valossa⁷⁰, että ainakin periaatteellisella tasolla perinnöstä voi luopua, vaikka perintökaaren 16:1:n mukainen 10 vuoden määräaika perittävän kuolemasta olisi kulunut umpeen. Tällöin korostuu perillisen tai testamentinsaajan näyttötaakka siitä, ettei hän ole ryhtynyt perintöön.⁷¹ Samanlainen tulkinta voitaneen ulottaa koskemaan myös testamentista luopumisen määräaika. Myös

⁶⁶ Lohi 2011, s. 590–591.

⁶⁷ Kolehmainen ym. 2021, s. 111.

⁶⁸ Ossa 2010, s. 39.

⁶⁹ Aarnio ym. 2015, s. 764.

⁷⁰ KKO 2020:49.

⁷¹ Kangas 2023, s. 632.

Ossa toteaa, että luopumiselle ei ole säädetty aikarajaa.⁷² Perinnönjako muodostaa kuitenkin takarajan testamentista luopumiselle.⁷³ Siinä testamentinsaaja ottaa joko ottaa testamentilla määrätyn omaisuuden vastaan ja siten ryhtyy perintöön tai sitten hän luopuu testamentista ja testamentilla määrätyn omaisuuden saavat sijaantuloperilliset. Perinnönjako ajallisena takarajana on siinä mielessä häilyvä, että sen toimittamiselle ei ole lainsäädännössä määritelty aikarajaa perillisen kuoleman jälkeen.

Tapauksessa KKO 2020:49 korkein oikeus toteaa, että yksinomaan ajan kulumisen perittävän kuoleman jälkeen ei vielä riittävällä tavalla osoita, että perillinen olisi ottanut perinnön vastaan. Tapauksessa käräjäoikeus on todennut, että perintöveron maksaminen on osoittanut perillisen tahtoa ottaa perintö vastaan. Korkein oikeus toteaa, ettei ainoastaan perintöveron maksamiseen voinut nojata arvioitaessa perinnön vastaanottamista, vaan huomiota täytyi kiinnittää konkreettisiin toimiin. Myöskään perinnöstä luopujan motiiveille⁷⁴ tai sille, että sijaantuloperillinen on epäselvä, ei voinut antaa arvioinnissa merkitystä.

Korkein oikeus korostaa tapauksen ennakkoratkaisuluonnetta ja pitää tärkeänä laintulkintaa ohjaavan ratkaisun antamista. Se kumosi hovioikeuden ratkaisun jatkokäsittelyluvan epäamisestä, myönsi jatkokäsittelyluvan ja palautti asian hovioikeuden käsiteltäväksi. Lain ja oikeuskäytännön epäselvä kanta ilmenee myös siten, että korkeimman oikeuden tuomarit eivät ole olleet asiasta yksimielisiä. Oikeusneuvos Koposen eriävä lausunto korostaa *poikkeuksellisen pitkän ajan* kulumista perittävän kuoleman ja perinnöstä luopumisilmoituksen antamisen välillä. Koponen korostaa sitä, että ajan kulumisen vaikeuttaa perintöön ryhtymisen arviointia. Luopujan myötävaikutus kuolinpesän asioiden hoitamiseen sekä perintöveron maksaminen ovat osaltaan ilmentäneet sitä, että luopujalla on ollut tarkoitus ottaa perintö vastaan. Eriävässä lausunnossa kiinnitetään huomiota myös siihen, ettei ole tarkoituksenmukaista, että sijaantuloperillisen tulisi PK 16:1:2:n mukaisesti valvoa sitä, saattaako ensisijainen perillinen oikeutensa määräajassa voimaan. Näin ollen perilliseltä voidaan edellyttää ripeämpää toimintaa kuin tässä tapauksessa, missä perittävän kuoleman ja luopumisilmoituksen antamisen välillä oli kulunut 23 vuotta.

Tapaus palasi korkeimpaan oikeuteen hovioikeuskäsittelyn jälkeen ja korkein oikeus antoi siitä uuden ratkaisun KKO 2023:44. Hovioikeus oli 2.6.2021 antamallaan päätöksellä nro 407 pysyttänyt käräjäoikeuden päätöksen eli se piti perinnöstä luopumista pätemättömänä. Korkein oikeus ottaa perusteluissaan kantaa siihen, että vain sen vuoksi, jos kuolinpesässä ei ole toimitettu perinnönjakoa

⁷² Ossa 2010, s. 38.

⁷³ Aarnio ym. 2020, s. 318.

⁷⁴ KKO 1982 II 54: Perinnöstä luopuminen on lakisäätäinen oikeus, joka ei loukkaa perillisen velkojia.

tai myyty kuolinpesän omistamaa omaisuutta, ei voi tehdä sitä johtopäätöstä, että perillinen ei olisi ryhtynyt perintöön. Korkein oikeus arvioi luopujan toimintaa tapauksen KKO 2003:95 valossa. Tapauksessa oli kyse siitä, että vainajan tavanomaisten ja välttämättömien asioiden hoitamista ei voida pitää perintöön ryhtymisenä. Nyt käsillä olevassa tapauksessa tilanne on kuitenkin ollut erilainen: myös joku muu kuolinpesän osakkaista olisi voinut toimia kuolinpesän hoitajana. Kuolinpesän hoitajana toiminen ei ole rajoittunut pelkästään perunkirjoituksessa pesän ilmoittajana toimiseen, vaan asioiden hoitaminen on jatkunut pitkäkestoisesti myös sen jälkeen. Niinpä korkein oikeus on päätenyt siihen, että toiminta puoltaa perintöön ryhtymistä. Myös perintöveron maksaminen puoltaa perinnön vastaanottamista. Korkeimman oikeuden mukaan perintöveron maksamisen merkitys arvioitaessa perinnön vastaanottamista korostuu, koska tapauksessa luopumisilmoitus on tehty vasta 20 vuotta perintöveron maksamisen jälkeen. Näin ollen korkein oikeus päätyy kokonaisharkinnassaan siihen lopputulokseen, että perillinen on ryhtynyt perintöön, eikä voi siitä enää velkojia sitovalla tavalla luopua.

Päätös ei kuitenkaan ollut yksimielinen: Eri mieltä oleva oikeusneuvos perusteli kantaansa muun muassa sillä, että tässä tapauksessa perillinen ei ollut ryhtynyt sellaisiin jäämistöomaisuutta koskeviin määräämistoimiin, että toimintaa olisi pidettävä perintöön ryhtymisenä. Hän mainitsee esimerkkinä testamenttiin ryhtymisestä tapauksen KKO 2006:34, jossa testamentinsaaja oli yrittänyt myydä testamentilla saamaansa omaisuutta. Eri mieltä olevan oikeusneuvoksen perustelu on ansiokas, mutta korkein oikeus on tehnyt nyt linjanvedon, missä se on määritellyt ryhtymiskynnyksen uudelleen ja sitä noudatettaneen jatkossa. Uusi linjanveto on tarpeellinen vallitsevan oikeustilan kannalta.

Mikäli testamentinsaaja ei ole ottanut testamenttia passiivisuuden perusteella vastaan, häntä ei vapauteta perintöverosta vielä perukirjan perusteella toimitettavassa perintöverotuksessa, koska siinä kohtaa ei ole vielä tietoa, tuleeko testamentinsaaja vetoamaan testamenttiin. Mikäli hän ei myöhemminkään vetoa testamenttiin, PVL 39.3 § mukaan perintöverotukseen voidaan tehdä oikaisu perusteoikaisuna.⁷⁵ Vaikka tehokkaalle luopumiselle ei ole lainsäädännössä aikarajaa, se ei ole verotuksellisesti tehokasta enää useiden vuosien jälkeen. Verohallinto antaa kokonaistulkinnassaan panoarvoa sille, onko perillinen maksanut hänelle määrätyn perintöveron. Mikäli perillinen on maksanut hänelle määrätyn perintöveron, eikä ole toimittanut selvitystä perinnöstä luopumisesta, katsotaan luopuminen lähtökohtaisesti tehottomaksi. Luopumisen siviilioikeudelliset vaikutukset tulee arvioida jälleen erikseen.⁷⁶

⁷⁵ Puronen 2015, s. 102.

⁷⁶ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Tehokas luopuminen.

Korkein oikeus kuitenkin toteaa ratkaisussaan KKO 2020:49, että korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä ei ole otettu kantaa perintöveron maksamisen merkitykseen arvioitaessa perintöön ryhtymistä. Korkeimman oikeuden kanta alleviivaa kokonaisuarkinnon merkitystä. Pelkästään perintöveron maksamista ei voida nähdä perintöön tai testamenttiin ryhtymisenä. Verohallinnon erilainen käytäntö kuvastaa kuitenkin oikeustilan epäyhtenäisyyttä. Vaikka laki ei edellytäkään sitä, että perinnöstä tai testamentista luopumisen seuraukset olisivat verotuksellisesti ja siviilioikeudellisesti samanlaiset, on tämä kuitenkin lähtökohta. Usein tapauksissa saattaa olla kyse perinnöistä, joista ei ole määrätty aikanaan perintöveroa⁷⁷ ja perillinen päättää luopua perinnöstä pitkän ajan jälkeen esimerkiksi ulosottovelkojen takia. Tällöin verotuksellisen ja siviilioikeudellisen kohtelun erolla ei ole vaikutusta, vaan tärkeämpää on, ettei perillisen kuolinpesäosuus esimerkiksi kotitilasta joudu ulosmittauksen kohteeksi. Nähtäväksi jää, miten hallituksen esittämä perintöveron maksuajan pidentäminen kymmeneen vuoteen⁷⁸ tulee muuttamaan myös Verohallinnon näkemystä mahdollisuudesta luopua perinnöstä tai testamentista verotehokkaasti useiden vuosien jälkeen perittävän kuoleman jälkeen.

Myös Kolehmainen ja Rabinä ovat sitä mieltä, että perintöveron maksaminen saattaa toimia näyttönä perintöön ryhtymisestä. Perintöveron maksaminen tulee kuitenkin erottaa perintöverotusta koskevan ennakkoratkaisun hakemisesta. Siinä ei ole kyse perintöön ryhtymisestä.⁷⁹

2.2.4 Luopuminen ehdoilla ja ehdollisena

Kokonaisluopuminen tarkoittaa sitä, että testamentinsaaja luopuu testamentista ehdoilla. Testamentissa määrätty omaisuus menee testamentin tai lain määräämälle sijaantuloperilliselle, eikä luopuja ota kantaa sijaantuloperillisen määräytymiseen. Luopumisen jälkeen luopuja ei ole enää kuolinpesän osakas.⁸⁰

Ehdollinen testamentista luopuminen on siviilioikeudellisesti pätevä. Kyse on siitä, että testamentinsaaja luopuu testamentista, mutta asettaa luopumiselleen joko lykkäävän tai purkavan ehdon. Esimerkiksi tapauksessa KKO 1972 II 26 vainajan perilliset olivat luopuneet osuudestaan lesken hyväksi edellyttäen, että leski testamenttaisi puolet omaisuudestaan heille. Leski ei kuitenkaan toteuttanut tätä ehtoa. Korkein oikeus katsoi, että lesken perillisten tuli palauttaa osa perinnöstä

⁷⁷ Perinnön suuruus on jäänyt alle perintöverovelvollisuuden alarajan.

⁷⁸ HE 34/2023 vp, s. 18.

⁷⁹ Kolehmainen 2021, s. 132.

⁸⁰ Kangas 2023, s. 633.

ensiksi kuolleen puolison perillisille, koska heidän luopumisensa oli sisältänyt ehdon. Tällainen lykkäävä tai purkava ehto ei ole kuitenkaan koskaan ongelmaton. Ratkaisu vaatii aina tapauskohtaista tulkintaa.⁸¹

Mikäli testamentinsaaja luopuu testamentista muun kuin testamentin tai lain määräämän sijaantuloperillisen hyväksi, kyse on testamentin vastaanottamisesta. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että testamentinsaaja luopuu testamentista yhden sisaruksensa hyväksi. Tällöin testamentinsaaja käyttää omaa *määräämisvaltaansa* hyväksi, eikä luopuminen tapahdu ehdoilla.⁸² Tällainen luopuminen nähdään kahtena saantona: testamentin ottamisena vastaan sekä lahjan antamisena sille, jonka hyväksi testamentista on nimenomaisesti luovuttu. Testamentinsaajalle määrätään perintövero ja lahjansaajalle lahjavero. Verokohtelu on samanlainen, mikäli testamentinsaaja luopuu testamentista itsensä lisäksi koko alenevan sukuhaaransa puolesta.⁸³ Kokonaisveroseuraamus on huomattavasti ankarampi kuin tapauksessa, jossa testamentinsaaja luopuu testamentista ehdoilla. Testamentinsaajalla on kuitenkin täysi oikeus käyttää määräämisvaltaansa testamentattuun omaisuuteen nähden, mikä mahdollistaa hänelle erilaisten oikeustoimien tekemisen.

Herää kysymys siitä, olisiko testamentintekijän järkevä keskustella testamentinsaajan kanssa testamentin sisällöstä ennen sen laatimista, koska tällöin voitaisiin saavuttaa huomattavia verohyötyjä.⁸⁴ Testamentinsaaja voisi kertoa testamentintekijälle ennen testamentin laadintaa halukkuudestaan ottaa testamentattu omaisuus vastaan tai halukkuudestaan luopua osasta tai kokonaan testamentatusta omaisuudesta jonkun tietyn henkilön hyväksi. Mikäli tämä testamentinsaajan nimeämä henkilö olisi myös testamentintekijän mielestä varteenotettava toissijaissaaja, kannattaisi testamentintekijän miettiä mahdollisuutta, että testamenttiin otettaisiin maininta siitä, että ensisaaja saa halutessaan luopua omaisuudesta toissijaissaajan hyväksi. Tällöin välttyttäisiin kahdelta saannolta ja ankaralta kokonaisveroseuraamukselta. Lopputulos tapauksissa olisi mahdollisesti sama, erona on määräämisvallan käyttäjä.

Keskustelu testamentinsaajan kanssa ei välttämättä aina auta, koska testamentin laatimisen ja testamentintekijän kuoleman välillä saattaa olla kulunut vuosikymmeniä. Testamentinsaaja on saattanut vaurastua ja hänellä ei ole halua ottaa testamentilla määrättyä omaisuutta vastaan. Niinpä testamentista tulisi tehdä dynaaminen. *Dynaaminen testamentti* on sellainen, joka kestää aikaa ja olosuhteiden muuttumista. Dynaamisen testamentin haasteena on testamenttausvallan

⁸¹ Aarnio ym. 2015, s. 762–763.

⁸² Aarnio ym. 2015, s. 763.

⁸³ Kolehmainen ym. 2021, s. 120.

⁸⁴ Kangas 2023, s. 634.

delegointikielto: Testamentin laatiminen on henkilökohtainen oikeustoimi, eikä sen tekemiseen saa käyttää edustajaa. Testamentintekijä voi kuitenkin määräämällä testamentin toimeenpanijan, tekemällä testamentin lesken hyväksi tai antamalla määräämisvaltaa testamentinsaajalle siirtää määräämisvaltaa aikaan, jonka olosuhteista testamentintekijä ei ole enää itse tietoinen.⁸⁵ Mikäli testamentinsaaja luopuu testamentilla määrätystä omistusoikeudesta ja ottaa vastaan pelkän hallintaoikeuden, testamentti saa täysin erilaisen merkityksen kuin mihin testamentintekijä sillä alun perin oli pyrkinyt.⁸⁶ Toisaalta testamentintekijä on saattanut testamentillaan pyrkiä nimenomaan siihen, että hän siirtää päätäntävaltaa testamentinsaajalle aikaan, jolloin hän ei ole enää itse havaitsemassa olosuhteita. Testamentinsaaja saattaa päättää luopua testamentista, mikäli hänelle on kertynyt jo varallisuutta ja testamentin toissijaissaajiksi nimetyt, hänen omat lapsensa, ovat hänen näkemyksensä mukaan valmiita huolehtimaan testamentilla määrätystä omaisuudesta. Testamentintekijä on saattanut tehdä testamentin aikana, jolloin hänen lapsenlapsensa ovat olleet vielä niin pieniä, ettei hänellä ole ollut käsitystä siitä, millaisiksi ihmiseksi he kasvavat. Välttämättä testamentintekijä ei pysty esimerkiksi tosiasiallisen testamentintekokelpoisuutensa menettämisen takia tekemään viimeisinä elinvuosinaan muutoksia testamenttiinsa. Vaikka testamentintekijä sinänsä säilyttäisi testamentintekokelpoisuutensa kuolemaansa saakka, testamenttia ei tule välttämättä muutettua. Tällöin aikanaan dynaamiseksi tehty testamentti turvaa testamentintekijän tahtoa muuttuneiden olosuhteiden huomioimisesta testamentin toimeenpanon hetkellä.

Siinä missä testamentinsaajaa ei voi delegoida muiden päätettäväksi⁸⁷, eikä saannon suuruutta saa jättää epämääräiseksi⁸⁸, testamentin ensisaaja pystyy vaikuttamaan kumpaankin testamentista luopumisen keinoin. Kuten edellä on kuvattu, testamentin ensisaaja voi itse tehdä arvion siitä, ovatko testamentin toissijaissaajat riittävän kypsiä ottaakseen testamentilla määrätyn omaisuuden vastaan. Ensisaaja ei kuitenkaan voi verotehokkaasti luopua testamentista kenen tahansa hyväksi eli kyse on rajatusta henkilöpiiristä⁸⁹, testamentin toissijaissaajista. Ensisaaja pystyy osittaisella luopumisella vaikuttamaan siihen, kuinka suuri omaisuus toissijaissaajille menee luopumisen seurauksena. Näin ollen testamentin ensisaajalle on delegointikiellosta huolimatta mahdollista siirtää verrattain paljon päätäntävaltaa.

⁸⁵ Kolehmainen ym. 2020, s. 236–238.

⁸⁶ Aarnio ym. 2015, s. 400.

⁸⁷ Kolehmainen ym. 2021, s. 240.

⁸⁸ Kolehmainen ym. 2021, s. 244.

⁸⁹ Testamenttia ei voi tehdä epämääräisen henkilöpiirin hyväksi. Aarnio ym. 2015, s. 405.

Ehdollinen luopuminen voidaan katsoa verotuksellisesti tehottomaksi myös tapauksissa, joissa luopumisen ehtona ovat osakkaiden kesken tekemät sopimukset omaisuudesta ja sen käyttämisestä.⁹⁰ Tässä tapauksessa luopuja ei käytä määräämisvaltaansa sijaantuloperillisen määräämiseen, vaan lisää luopumiselleen toisenlaisen ehdon. Tällöin saattaa olla kyse perintöön ryhtymisestä tai veronkierrosta, koska luopuja hyötyy testamentilla saadusta omaisuudesta ottamatta sitä tosiasiallisesti vastaan. Perintö- ja lahjaverolain (378/1940, PVL) 33 a §:n mukaan tällaiselle oikeustoimelle annetaan perintö- ja lahjaverotuksessa sellainen sisältö, joka vastaa asian varsinaista luonnetta. Hallituksen esityksen mukaan (HE 68/1995 vp) asian varsinaista luonnetta kuvaa esimerkiksi se, että tehdään lainasopimus tapauksessa, jossa on selvästi kyse lahjasta, eikä lahjansaajalla ole aikomusta maksaa lahjaksi samaansa omaisuutta takaisin.⁹¹

Testamenttioikeuden historian aikana tällaisia sopimuksia ovat olleet *fideikommissaariset* järjestelyt, jotka on sittemmin lakkautettu vuonna 1931. Kyse oli ylisukupolvisesta määräyksestä, jonka takia testamentinsaajan tuli käyttää omaisuutta siten, että hänen kuolemansa jälkeen se saattoi siirtyä seuraavalle sukupolvelle.⁹² Luopuja ei voi esimerkiksi tällä tavoin rajoittaa sijaantuloperillistensä oikeutta käyttää testamentilla saatua omaisuutta.

Testamentista luopumisesta on hyvä erottaa *pesäosuuden luovuttaminen* (synonyymi käsitteelle *perintöosuuden luovuttaminen*). Pesäosuuden luovuttamisessa on kyse siitä, että kuolinpesän osakas luovuttaa oman pesäosuutensa jonkun toisen osakkaan tai osakspiirin ulkopuolelle kuuluvan henkilön hyväksi vastikkeetta tai vastiketta vastaan. Pesäosuuden luovuttaminen on mahdollista, perustui osakasasema sitten lakisääteiseen perimykseen tai yleisjälkisäädökseen.⁹³ Verotehoton testamentista tai perinnöstä luopuminen voidaan nähdä siviilioikeudellisesti samana asiana kuin pesäosuuden luovutus.⁹⁴

⁹⁰ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Luopumisen huomioon ottaminen verotusta toimittaessa; Luopuminen voidaan nähdä perintöön ryhtymisenä tai veronkiertona.

⁹¹ HE 68/1995 vp, s. 8.

⁹² Kangas 2020, s. 45–52.

⁹³ Kangas 2023, s. 633–634.

⁹⁴ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Tehokas ja tehoton luopuminen.

2.3 Testamentista luopuminen osittain

2.3.1 Yleistä

Osittainen luopuminen testamentista on perintöverotuksessa mahdollista. Perinnöstä ei voi kuitenkaan luopua verotehokkaasti vain osittain. Vaikka perinnöstä luopuminen osittain olisi sinänsä siviilioikeudellisesti mahdollista, tulee perillisen maksaa perintövero koko perinnöstä.⁹⁵ Tämän takia jotkut tekevät testamentin omille rintaperillisilleen ja mahdollistavat siinä osittaisen luopumisen testamentista. Tällöin tulee varmistua siitä, että rintaperillisten hyväksi tehty testamentti täyttää testamenttisaannon edellytykset, eikä saanto jää testamentista huolimatta perintösaannoksi.

Testamentista voi luopua osittain usealla eri tavalla. Testamentinsaaja voi luopua sekä omistus- että hallintaoikeudesta osaan omaisuutta, luopua omistusoikeudesta pidättäen samalla hallintaoikeuden, ottamalla vastaan eliniäksi määrätty hallintaoikeus vain määräajaksi tai ottamalla vastaan hallintaoikeus vain osaan testamentissa määrätystä omaisuudesta.⁹⁶ Hallintaoikeustestamenttia voidaan kuvata *erityistestamentiksi* ja myös se on mahdollista ottaa vastaan vain osittain.⁹⁷ Luettelo ei ole tyhjentävä. Vaihtoehtoja luopumiselle on yhtä monta kuin on testamenttiakin.

Mikäli on kaksi tai useampia yleistestamentinsaajia ja joku heistä haluaa ottaa vain osan testamentilla määrätystä omaisuudesta vastaan, tulee luopumisen kohteena olevan murto-osan kohdistua koko jäämistöön. Näin ollen osittainen luopuminen tietyn omaisuuden murto-osaan ei tule kyseeseen, koska kenellekään yleistestamentinsaajalle ei muodostu suoraa omistusoikeutta yksittäiseen esineeseen.⁹⁸ Mikäli muut yleistestamentinsaajat suostuvat, testamentinsaaja voi ilmoittaa ottavansa testamentin vastaan vain tietyn omaisuusesineen osalta. Osittaisesta luopumisesta on kyse, mikäli omaisuusesineen arvo on alhaisempi kuin yleistestamentinsaajalle osoitettu määräosa koko jäämistöstä. Tätäkin voidaan pitää verotuksellisesti tehokkaana osittaisena luopumisena, mikäli perinnönjako toimitetaan myöhemmin sen mukaisesti.⁹⁹ Tällaisessa luopumisessa tosin myös muut verotehokkaalle testamentista luopumiselle asetetut kriteerit tulee täytyä: testamentinsaaja ei ole saanut käyttää omistajalle kuuluvia oikeuksia muuhun kuin omaisuusesineeseen, jonka hän ottaa vastaan ja testamentinsaaja ei saa käyttää määräämisvaltaansa sijaantuloperillisen suhteen.

⁹⁵ Aarnio ym. 2015, s. 763.

⁹⁶ Kolehmainen ym. 2021, s. 104–105.

⁹⁷ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Testamentilla saatu hallintaoikeus.

⁹⁸ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Osittainen luopuminen.

⁹⁹ Kolehmainen ym. 2021, s. 125.

Ylipäätään pian perittävän kuoleman jälkeen tehty perinnönjako helpottaa perintöveron määräämistä, koska siitä selviää, mihin omaisuuteen testamentinsaaja on tosiasiaassa ryhtynyt.¹⁰⁰ Vaikka testamentista luopumista ja sijaantuloa koskeva sääntely mahdollistaa useita erilaisia tulkintavaihtoehtoja, Verohallinto soveltaa lähtökohtaisesti perintöveroa määrätessään sitä tulkintaa, johon toteutuneessa tai toteutumassa olevassa perinnönjaossa on päädytty. Tämän edellytyksenä kuitenkin on, että perinnönjaossa on noudatettu PK 11:6–7 mukaista sijaantuloa koskevaa sääntelyä.¹⁰¹

Osittaisen luopumisen verotehokkuuteen ei vaikuta se, mitä testamentinsaaja tekee vastaanottamallaan omaisuudella. Mikäli osittaisen luopumisen edellytykset muuten täyttyvät, testamentinsaaja voi vapaasti luovuttaa testamentin perusteella vastaanottamansa omaisuuden lahjalla tai kaupalla. Tällöinkin hän maksaa perintöveron vain vastaanottamansa omaisuuden määrästä.¹⁰²

Tapauksessa KHO 1959 II 448 testamentintekijän lakimääräinen perillinen (äiti) hyväksyi testamentin ehdolla, että testamentinsaaja suorittaa sisaruksilleen tietyn rahasumman. Korkein hallinto-oikeus ratkaisi tapauksen siten, että testamentinsaaja maksoi perintöveron vain testamentilla saamansa omaisuuden ja sisaruksilleen maksamansa summan erotuksesta. Nykyään olisi tuskin mahdollista, että lakisääteinen perillinen asettaisi testamentin hyväksymiselle ehtoja. Testamentintekijän sisaruksilla ei myöskään ole lakiosaoikeutta. Näin ollen ratkaisu tulisi mahdollisesti olemaan erilainen tänä päivänä. Vanhempaa oikeuskäytäntöä kuvastavat myös seuraavat tapaukset: Tapauksessa KHO 1973-B-II-562 testamentinsaajan katsottiin luopuneen testamentista osittain, koska hän oli suorittanut testamentintekijän laillisille perillisille tietyt rahamäärät perillisten sitoutuessa olemaan moittimatta testamenttia. Tapauksessa KHO 1973-B-II-597 leski saattoi luopua omistusoikeustestamentista verotehokkaasti vainajan lasten hyväksi.

Aarnio ja Kangas katsovat, että testamentin ensisaaja voisi luopua testamentista tekijän lakisääteisten perillisten hyväksi, vaikka ensisaajalla olisi jälkeläisiä, jotka ovat sukua testamentin tekijälle.¹⁰³ Myös Salmikivi on edellä mainittujen tapausten valossa sitä mieltä, että testamentista luopuminen voitaisiin nähdä tehokkaana testamentintekijän lakisääteisten perillisten hyväksi. Hän kuitenkin muistuttaa, että tulkintaan tulee suhtautua varauksella siitä syystä, että verotuskäytännössä tehokas luopuminen on voinut tapahtua vain luopujan perillisten hyväksi.¹⁰⁴ Suhteellisen uudessa oikeuskirjallisuudessa Kolehmainen ja Rabinä korostavat testamentin hyväksymistahdonilmaisun sekä sen edellytykseksi

¹⁰⁰ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Osittainen luopuminen.

¹⁰¹ Kolehmainen ym. 2021, s. 126.

¹⁰² Kolehmainen ym. 2021, s. 125.

¹⁰³ Aarnio ym. 2015, s. 548.

¹⁰⁴ Salmikivi 2023, s. 58.

asetetun suorituksen yksilöllisyyttä. Mikäli lakisääteinen perillinen asettaa testamentin hyväksymiselle ehdon, tällä tavoin luopuminen osittain testamentista on edellä mainittujen mukaan verotehokasta, vaikka luopuminen ei tapahtuisi kaikkien lakisääteisten perillisten hyväksi.¹⁰⁵ Uudelle korkeimman hallinto-oikeuden linjaukselle olisi tarvetta, koska oikeustila on edellä kerrotulla tavalla vähintäänkin epäselvä. Vaikka korkeimman oikeuden ratkaisut 1950- ja 70-luvuilta puoltavatkin verotehokasta osittaista luopumista testamentintekijän lakisääteisten perillisten hyväksi, Salmikivi muistuttaa ansiokkaasti verotuskäytännön muuttumisesta.

2.3.2 Testamenttisaanto osittaisen luopumisen edellytyksenä

Perinnöstä luopumisen verokohtelua on pidetty selkeänä, koska on tiedostettu, että osittainen luopuminen perinnöstä ei ole verotuksellisesti tehokasta.¹⁰⁶ Osittaisen testamentista ja perinnöstä luopumisen erilainen verokohtelu johtaa siihen, että omaisuuden siirtyminen nimenomaan testamenttisaantona antaa verosuunnittelumahdollisuuksia.¹⁰⁷ Tämä sen vuoksi, että testamenttisaannosta on mahdollista luopua verotehokkaasti myös osittain. Se, että testamentintekijä on tehnyt rintaperillistensä hyväksi testamentin ei välttämättä vielä tarkoita, että kyse on testamenttisaannosta. Testamentilla on saatettu ainoastaan poissulkea perillisten aviopuolisoiden avio-oikeus perintönä tulevasta omaisuudesta. Tämä ei korkeimman oikeuden ratkaisun KHO 2009 T 256 mukaan tee saannosta vielä testamenttisaantoa, vaan saanto pysyy perintösaantona. Kolehmainen ja Rabinän mukaan tätä korkeimman oikeuden linjausta tulee soveltaa kuitenkin suppeasti.¹⁰⁸ Myös Ossan mukaan ratkaisu on luonteeltaan erilainen verrattuna muuhun osittaista testamentista luopumista koskevaan oikeuskäytäntöön^{109,110} Näin ollen testamenttisaanto on lähtökohtana aina, kun omaisuutta saadaan testamentin perusteella.

Perintösaanto muuttuu testamenttisaannoksi, kun testamentilla on varallisuusvaikutuksia perillisen perintöoikeudelliseen asemaan.¹¹¹ Vaikka testamentissa ei poikettaisi lakimääräisistä suhteellisista jako-osuuksista, ratkaisun KHO 2009:104 perusteella saanto täyttää testamenttisaannon piirteet, kun testamentissa on määräyksiä koskien saannon laajuutta, määrää, valintavaltaa ja sijaantuloa.¹¹²

¹⁰⁵ Kolehmainen 2021, s. 123.

¹⁰⁶ Ossa 2010, s. 37.

¹⁰⁷ Ossa 2010, s. 41.

¹⁰⁸ Kolehmainen ym. 2021, s. 112.

¹⁰⁹ Esim. KHO 2009:104

¹¹⁰ Ossa 2020, s. 39.

¹¹¹ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Saannon oikeudellisen luonteen merkitys osittaisessa luopumisessa.

¹¹² Salmikivi 2023, s. 60.

Tapauksessa rintaperillisille oli annettu mahdollisuus luopua testamenttiin perustuvasta omistusoikeudesta osittain tai kokonaan ja ottaa vastaan pelkkä käyttöoikeus. Korkein hallinto-oikeus totesi ratkaisun perusteluissa, että testamentti- ja perintösaantoja pidetään samanarvoisina niin perintö- ja lahjaverolaissa kuin siviilioikeudellisestikin. Testamentin tekemistä ei lähtökohtaisesti pidetä perintöveron kiertämisenä. Tämä on tärkeä selvennys vallitsevaan oikeustilaan. Voidaan todeta, että siinä missä testamentteja tehtiin aiemmin lakisääteisen perimysjärjestyksen syrjäyttämiseksi, niitä tehdään nykyään enenemissä määrin myös perintöverotuksellisista syistä. Välimäen mukaan nimenomaan tämä korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu avasi uusia mahdollisuuksia perintöverosuunnittelulle¹¹³, minkä takia testamentti on 2010-luvulla muuttunut merkittäväksi verosuunnittelutyökaluksi.

Tuorein tapaus koskien osittaista testamentista luopumista veronkierron näkökulmasta on Helsingin hallinto-oikeuden 28.10.2022 antaman päätös (H5988/2022). Tuomioistuimelle on jälleen saatettu arvioitavaksi, onko tapauksessa kyse testamentti- vai perintösaannosta ja onko testamentin laatimisessa tai siitä luopumisessa syyllistytty PVL 33 a §:n mukaiseen veron kiertämiseen. Testamentissa oli mainittu, että testamentinsaajilla, jotka ovat testamentintekijän rintaperillisiä, on halutessaan oikeus ottaa testamentti vastaan myös osittain. Kummatkin rintaperilliset ottavat testamentin vastaan osittain omistusoikeudella ja osittain luopuvat testamentista kokonaan. Hallinto-oikeus totesi, että kyseessä kiistattomasti testamenttisaanto, eikä testamentin tekemisessä tai siitä luopumisessa siinä ole kyse veron kiertämisestä. Tapauksessa päädyttiin siten samanlaiseen lopputulokseen kuin tapauksessa KHO 2009:104, jossa testamentissa oli mahdollistettu luopua osittain omistusoikeudesta ja ottaa vastaan hallintaoikeus. Hallinto-oikeus perusteli tuoreessa tapauksessa testamenttisaannon täyttymistä samalla tavalla kuin korkein hallinto-oikeus 13 vuotta aiemmin: saanto oli katsottava testamenttisaannoksi, koska testamentti- ja perintösaanto ovat niin perintö- ja lahjaverolain mukaan kuin siviilioikeudellisestikin samanarvoisia ja testamentin tekemistä ei voitu pitää veron kiertämisenä. Koska testamentissa oli annettu valintavalta testamentinsaajille luopua siitä halutessaan osittain, myöskään heidän toimintaansa ei voitu pitää veron kiertämisenä.

Ratkaisu ei kuitenkaan ollut yksimielinen. Tähän syynä oli se, että testamentissa ei ollut määrätty sijaantulooperillistä, mikäli jompikumpi käyttää testamentin antamaa valintavaltaa luopua testamentilla määrätystä omaisuudesta osittain¹¹⁴. Eri mieltä oleva hallinto-oikeuden jäsen perusteli äänestysratkaisuaan sillä, että testamentintekijän olisi tullut määrätä sijaantulo-oikeudesta

¹¹³ Välimäki 2015, s. 119.

¹¹⁴ Vrt. KHO 2009:104: Testamentti täyttää testamenttisaannon edellytykset, kun sinä on määräyksiä koskien saannon laajuutta, määrää, valintavaltaa ja sijaantuloa.

luopumistilanteessa. Lisäksi hän arvioi, että testamenttiin ei sisältynyt sellaisia määräyksiä, että ne olisivat muuttaneet rintaperillisten perintösaannon testamenttisaannoksi. Hallinto-oikeuden enemmistö oli kuitenkin eri mieltä.

Eri mieltä olevan oikeusneuvoksen perustelu on sinänsä ansiokas ottaen huomioon, että testamentissa ei ole annettu rintaperillisille muita testamentilla annettavia oikeuksia kuin oikeus koskien testamentin vastaanottamisen valintavaltaa. Testamentissa ei ollut lakisääteisestä perimysjärjestyksestä poikkeavia määräyksiä koskien saannon laajuutta, määrää tai sijaantuloa. Hallinto-oikeuden ratkaisusta voidaan vetää se johtopäätös, että pelkkä valintavallan antaminen testamentissa rintaperilliselle muuttaa perintösaannon testamenttisaannoksi ja mahdollistaa siten verotehokkaan luopumisen osittain. Tämä tulkinta tulee oikeuskäytännössä ajan kuluessa joko vahvistumaan tai kumoutumaan.

Avainasemassa testamenttisaannon täyttymisessä on perillisten saannon muovaaminen testamenttimääräyksillä siitä, mitä se olisi perintösaantona. Tämä muovaaminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että tasajaon periaatteesta tulisi poiketa. Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että saanto on testamenttisaanto, kun omaisuus siirtyy testamentin perusteella, ellei testamentilla ole määrätty ainoastaan avio-oikeuden poissulkevasta ehdosta ottamatta muuten kantaa perintösaannon sisältöön.¹¹⁵ Kolehmainen ja Rabinän mukaan testamentilla on varallisuusvaikutuksia perillisen perintöoikeudelliseen asemaan siinä määrin silloin, kun testamenttimääräyksessä mahdollistetaan osittainen testamentista luopuminen, että saantoa voidaan pitää testamenttisaantona.¹¹⁶

2.3.3 Hallintaoikeuden säilyttäminen

Testamentilla tulevasta omistusoikeudesta luopuminen ja hallintaoikeuden ottaminen vastaan katsotaan myös testamentista luopumiseksi.¹¹⁷ Hallintaoikeus antaa testamentinsaajalle oikeuden hallita testamentin kohteena olevaa omaisuutta sekä nauttia siitä tuleva tuotto¹¹⁸, esimerkiksi vuokratuotto sijoitusasunnosta. Luopumisen jälkeen testamentinsaajan asemaa voidaan luonnehtia hallintalegaatinsaajan asemaksi. Näin ollen luopuja menettää asemansa kuolinpesän osakkaana.¹¹⁹ Tällöin testamentinsaajalle ei määrätä perintöveroa, koska hallintaoikeuden saaja ei ole PVL 8 §:n

¹¹⁵ Rabinä 2014, s. 339; Näin myös Kolehmainen ym. 2021, s. 129.

¹¹⁶ Kolehmainen ym. 2021, s. 129.

¹¹⁷ Aarnio ym. 2015, s. 763.

¹¹⁸ Aarnio ym. 2015, s. 57.

¹¹⁹ Tuunainen 2015, s. 218.

mukaan velvollinen maksamaan perintöveroa.¹²⁰ Tällöin perintövero määrätään sille, joka saa omaisuuteen omistusoikeuden. Omistusoikeuden saajan perintöverotusta kuitenkin lievennetään, koska hallintaoikeus rasittaa omaisuuden käyttämistä.¹²¹ Kolehmainen ja Rabinä muistuttavat, että hallintaoikeuden kesto on aina rajoitettu. Se kestää yleensä testamentista luopujan eliniän, ellei hän ole pidättänyt hallintaoikeutta lyhyemmäksi ajaksi.¹²² Tapauksessa KHO 1978-B-II-635 leskelle ei määrätty perintöveroa, koska hän oli ensiksi kuolleen puolison jälkeen ilmoittanut vetoavansa omistusoikeustestamenttiin vain käyttö- ja hallintaoikeuden osalta.

Menettelyä voidaan pohtia myös toisin päin. Testamentinsaaja ei voi ottaa verotehokkaasti vastaan vain omistusoikeutta ja luopua hallintaoikeudesta. Verotehokkuuden puuttuminen johtuu siitä, että hallinta- ja omistusoikeus eivät ole täysin erotettavissa toisistaan.¹²³ Koska hallinnan tulisi palautua hallinnan päätyttyä omistajalle, hallinta palaisi takaisin luopujalle, mitä ei voida pitää tarkoituksenmukaisena ottaen huomioon, että luopujan tarkoituksena on nimenomaan ollut lopullisesti vetäytyä perimyksestä. Yksityisoikeudellisesti samaan lopputulokseen päästään siten, että testamentinsaaja ottaa testamentin vastaan hallinta- ja omistusoikeudella ja tämän jälkeen vuokraa tai myy tuotto-oikeuden määräajaksi.¹²⁴

Jos esimerkiksi leskelle jää hallintaoikeus omaisuuteen, omistusoikeuden saajalla ei ole yhtä laajoja oikeuksia kuin tapauksessa, jossa sekä hallinta- että omistusoikeus olisivat menneet samalle henkilölle. Tällöin testamentintekijän olisi testamentissaan järkevä ottaa huomioon, että omistusoikeuden saaja pystyy suoriutumaan perintöveroista, vaikka ei voikaan lesken hallintaoikeuden takia realisoida omaisuutta. Hallintaoikeustestamentin etuna on, että sillä pystytään turvaamaan testamentin ensisaajan asema, mutta varmistumaan myös siitä, ettei testamentin ensisaaja hävitä omaisuutta toissijaissaajien vahingoksi. Sillä pystytään myös säilyttämään taloudellisia kokonaisuuksia yhtenäisinä, esimerkiksi yrityksen päätäntävalta pystytään hallintaoikeustestamentin perusteella säilyttämään lesken eliniän ajan leskellä. Toisaalta esimerkiksi velkaantuneelle rintaperilliselle voidaan määrätä omaisuutta pelkästään hallintaoikeudella, mikä turvaa omaisuuden säilymistä, sekä velkojia että perillisen omaisuuden hävittämistä vastaan ja varmistaa siten, että omaisuus säilyy tuleville sukupolville. Rintaperillisellä on tosin oikeus saada lakiosansa täydellä omistusoikeudella.¹²⁵

¹²⁰ Koponen 2022, s. 74.

¹²¹ Koponen 2022, s. 74.

¹²² Kolehmainen ym. 2021, s. 103.

¹²³ Kolehmainen ym. 2021, s. 103.

¹²⁴ Tuunainen 2015, s. 220.

¹²⁵ Kolehmainen ym. 2020, s. 173.

Tapauksessa KHO 2009:104 oli kyse siitä, että testamentinsaajiksi määrätty rintaperilliset olivat ottaneet testamentin vastaan osittain omistusoikeudella ja osittain käyttöoikeudella. Testamentissa oli määrätty, että omistusoikeustestamentinsaajilla on halutessaan oikeus ottaa testamentti vastaan joko osittain tai kokonaan käyttöoikeustestamenttina. Myös sijaantuloperilliset oli määritelty: Omistusoikeus varallisuuteen menee tältä osin testamentinsaajan rintaperillisille. Veroasiamies oli sitä mieltä, että tapauksessa oli PVL 33 a §:n mukainen veronkiertotilanne, joten rintaperillisille tulisi määrätä perintövero koko heidän perintöosuudestaan ja sijaantuloperillisille lahjavero. Hänen mukaansa testamentin laatiminen on ollut *näennäistoimenpide*.

Korkein hallinto-oikeus totesi, että vakiintuneen oikeus- ja verotuskäytännön mukaan osittainen luopuminen perinnöstä on katsottu verovelkasuhteen synnyttäväksi määräämistoimeksi, mutta testamentista luopumisella ei ole vastaavaa oikeusvaikutusta. Lisäksi korkein hallinto-oikeus arvioi, että saannot ovat testamenttisaantoja ja testamentinsaajat ovat testamentissa ilmaistun tahdon ja valintaoikeuden mukaisesti päättäneet ottaa testamentilla määrätyn omaisuuden vastaan osittain pelkällä käyttöoikeudella. Testamentinsaajat eivät ole käyttäneet määräämisvaltaansa sijaantuloperillisten osalta, eikä heidän muutenkaan katsota ryhtyneen testamenttisaantoihin ennen osittaista luopumistaan. Näin ollen veroasiamiehen valitus hylättiin.

Tapauksesta käy ilmi, miten tuoreesta asiasta osittaisessa testamentista luopumisesta on kyse. Kuten johdannossa on kuvattu, testamentista luopuminen on kasvava ilmiö. Korkein hallinto-oikeus on tehnyt edellä kuvatun ratkaisun vasta noin 14 vuotta sitten ja tänä päivänä käyttöoikeuden pidättäminen osittaisessa testamentista luopumisesta lienee jokaisen perheoikeusjuristin arkipäivää.

2.3.4 Testamentin tekemisen motiivit muutoksessa

PVL 33 a §:n veronkiertosäännöksen säätämisen yhteydessä hallituksen esityksessä (HE 68/1995 vp) otetaan kantaa siihen, että verovelvollisella on oikeus valita itselleen edullisin menettelyvaihtoehto, jos se vastaa oikeustoimen todellista luonnetta ja tarkoitusta niin sisällöltään kuin muodollisestikin. Lainsäätäjän mukaan säännöksen merkitys on ennakoestävä, eikä se tulisi sovellettavaksi kovin usein.¹²⁶ Oikeustila lienee kuitenkin muuttunut, koska säännökseen on vedottu useita kertoja 2000-luvun aikana. Säännös on kuitenkin edelleen ajantasainen: verovelvollisella on edelleen valintaoikeus.

¹²⁶ HE 68/1995 vp, s. 8.

Veron kiertämisessä ei ole välttämättä kyse lainvastaisesta menettelystä, mutta se on vastoin lain tarkoitusta. Tällöin kyse on tosiasiaissa lain kiertämisestä, mitä on tosin vaikea määritellä tai rajata.¹²⁷ Testamentista luopumisen osalta kysymykseen voi tulla omistusoikeustestamentista luopuminen kuitenkin hallintaoikeuteen vedoten veron minimointitarkoituksessa, vaikka hallintaoikeutta ei ole tarkoitus vastaisuudessa kuitenkaan käyttää. Kynnys veronkiertosäännökseen vetoamiseen hallintaoikeuden pidätyksissä on kuitenkin korkealla. Tapaus KHO 1998 T 3062 on viitoittanut tietä veronkiertonormin ahtaalle tulkinnalle: Normia ei tule tulkita laajentavasti ja se soveltuu siten harvoihin yksittäistapauksiin. Normin soveltamiseen liittyy ylipäätään harkintaa, sillä sen soveltaminen edellyttää näyttöä tai ilmeistä tarkoitusta verovelvollisen subjektiivisesta veronkiertotarkoituksesta.¹²⁸ Lähtökohtaisesti kuolema ja veron kieltäminen eivät voi liittyä toisiinsa kuin hyvin harvinaisissa tapauksissa.¹²⁹

Myös tapauksissa, joissa testamentista on luovuttu osittain, on vedottu PVL 33 a §:n soveltamiseen¹³⁰. Syy normiin vetoamisessa johtuu perinnön ja testamentin erilaisesta verokohtelusta osittaisessa luopumisessa. Osittaisen testamentista luopumisen kohdalla on jouduttu tekemään rajanvetoa hyväksyttävän verosuunnittelun ja veronkierron välillä. Mikäli omistusoikeustestamentinsaaja vetoaa testamenttiin pelkällä hallintaoikeudella, yksi omaisuudensiirto jää pois ja omistusoikeuden saajan perintöverotus pienenee. Menettelyllä saavutettu verosäästö on näin ollen huomattava.¹³¹

Tapauksessa KHO 2013:52 on kyse lakiosan vaatimisesta osittain. Kyse ei ole osittaisesta testamentista tai perinnöstä luopumisesta, mutta käsitellään tapaus tässä luvussa, koska tapaus kuvastaa lakisääteisen perillisen muuttunutta motiivia perintöä kohtaan sekä oikeusjärjestyksemme rajojen testaamista tapauksessa, jossa lainsäätäjän suojaama oikeushyvä – lakisääteisen perillisen lakiosa – onkin muuttunut perintöverosuunnittelun välineeksi. Tapauksessa on kyse siitä, että isovanhempi on tehnyt testamentin lastenlastensa hyväksi. Yksi lapsista on esittänyt ennakkoratkaisupyynnön siitä, miten perintövero määräytyy, mikäli kukin lakiosaperillisistä vaatii lakiosaa vain osittain, 19 990 euroon saakka.

Verotoimisto on antamassaan ennakkoratkaisussa todennut, että perintöosuudeksi katsotaan tuolloin 19 990 euroa ja perintövero määrätään tästä summasta. Veronsaajien oikeudenvallontayksikkö on kuitenkin tehnyt valituksen hallinto-oikeudelle ja vaatinut, että lakiosaperillisten tulee maksaa

¹²⁷ Ossa 2010, s. 41.

¹²⁸ Ossa 2010, s. 42.

¹²⁹ Rabinä 2014, s. 339.

¹³⁰ Helsingin hallinto-oikeuden 28.10.2022 ja KHO 2009:104.

¹³¹ Ossa 2010, s. 43.

perintövero koko lakiosan määrästä ja heidän lapsilleen tulisi määrätä lahjaveron lakiosan ja 19 990 euron erotuksesta. Hallinto-oikeus hylkäsi valituksen. Hallinto-oikeus lähtee perusteluissaan testamentti- ja perintösaantojen samanarvoisuudesta ja toteaa, että nyt käsillä olevassa tapauksessa on kyse perintösaannosta. Hallinto-oikeus arvioi ansiokkaasti testamentin ja lakiosan vaatimisen yhteisiä piirteitä: molemmat vaativat kirjallista aktiivisuutta. Lakiosan vaatimista kuvataan reagoinniksi testamenttiin, jossa on saatettu määrätä, millä omaisuudella lakiosa tulee suorittaa. Tämän argumentaation kautta hallinto-oikeus päätyy siihen ratkaisuun, että osittaisen lakiosan vaadetta tulee kohdella samalla tavalla kuin osittaista testamentista luopumista.

Korkein hallinto-oikeus päätyy samanlaiseen ratkaisuun. Se perustelee kantaansa lakiosaperillisen valintaoikeudella: Mikäli lakiosaperillinen ei vaadi lakiosaa, häntä ei siinäkään tapauksessa veroteta. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu ei ollut kuitenkaan yksimielinen. Ensimmäinen eri mieltä olevista hallintoneuvoksista päätyy samaan lopputulokseen ja vahvistaa hallinto-oikeuden perustelut. Hän ei näe tarpeelliseksi perustella tapausta lakiosaperillisen valintaoikeudella. Toinen eri mieltä olevista hallintoneuvoksista päätyy erilaiseen lopputulokseen. Hän määräisi perintöveron koko lakiosasta, eikä vain vaaditusta osuudesta. Tämän lisäksi hän määräisi lapsenlapsille lahjaveron lakiosan ja 19 990 euron erotuksesta. Hän perustelee kantansa sillä, että lakiosa on perintöä ja perinnöstä ei ole mahdollista luopua osittain. Rabinän mukaan yksityisoikeudellinen kirjallisuus puoltaa eri mieltä olevan hallintoneuvoksen näkemystä: Mikäli perillinen on esittänyt lakiosavaatimuksen, hänen katsotaan ryhtyneen koko lakiosaansa ja hän ei voi enää luopua perinnöstä.¹³²

Tapaus on mielenkiintoinen monestakin syystä. Tuomioistuin toteaa, että kyseessä on perintösaanto. Kyseessä ei ole kuitenkaan perinnöstä luopuminen. Hallinto-oikeus jopa toteaa, että lakiosan vaatiminen osittain on rinnastettavissa osittaiseen testamentista luopumiseen. Osittainen testamentista luopuminen voidaan tosin ilmaista myös osittaisena testamenttiin vetoamisena. Tällöin oikeustoimien samankaltaisuus havainnollistuu paremmin. Tapaus on merkittävä, koska ensimmäisen kerran perintösaanto jätetään verottamatta kokonaan. Korkeimman hallinto-oikeuden perustelut tilanteesta ovat tosin ansiokkaat: eihän perintösaantoa verotettaisi lakiosaperillisiltä siinäkään tapauksessa, mikäli lakiosiin ei vedottaisi. Ratkaisu pysyttää edelleen testamentti- ja perintösaannon varsin erilaisen lähestymistavan osittaisen luopumisen tilanteissa, mutta toisaalta se raottaa ensimmäisen kerran ovea mahdollisuudelle päätyä tämänkaltaiseen ratkaisuun perintösaannon osalta: Siinä missä lakiosaperillinen myös perillisasemassa olevan perillinen saa käyttää valintaoikeuttaan

¹³² Rabinä 2014, s. 341.

perinnön vastaanottamisen osalta ja kummankin täytyy ryhtyä nimenomaisiin toimiin saattaakseen oikeutensa voimaan. Mikäli lakiosaperillinen tai perillisasemassa oleva perillinen ilmoittaa, ettei hän ota perintöä vastaan, perintöverotus kohdistuu niihin, jotka omaisuuden tosiasiallisesti saavat.¹³³ Myös osittaisen perinnöstä luopumisen seurauksena tulisi arvioida perintöverotuksen kohdistamista niihin, jotka omaisuuden tosiasiallisesti saavat.

Räbinän mukaan tapaus osoittaa, että lakiosaa ei pidetä verotuksellisesti perintösaantona. Näin ollen perintösaannon soveltamisen ala supistui korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun seurauksena.¹³⁴ Räbinän huomio on siltä osin ansiokas, että korkein hallinto-oikeus toteaa tapauksessa, että kyse on perintösaannosta, mutta se ei kuitenkaan käsittele saantoa verotuksellisesti, kuten osittaista perinnöstä luopumista käsiteltäisiin. Tämä muodostaa ristiriidan vallitsevassa oikeuskäytännössä. Vuoden 2013 jälkeen ei ole kuitenkaan tullut uutta ennakkotapausta, jolla olisi voitu määrittellä uudelleen osittaista perinnöstä luopumisen alaa. Oikeuskäytäntö tuskin tulee tätä määrittelyä edes tekemään, vaan se on lainsäätäjän tehtävä.

Vallitseva oikeuskäytäntö osoittaa, että edelleen osittaisen testamentista luopumisen kannalta on merkitystä sillä, että kyseessä on nimenomaan testamenttisaanto. Erityisesti niissä tapauksissa, joissa toisten vanhemmat osaavat tehdä testamentin rintaperillisille verotuksellisista syistä ja toiset eivät, herää kysymys, johtaako tämä perillisten epätasa-arvoiseen asemaan. Perillinen itse ei kuitenkaan voi vanhempiensa testamentin tekemiseen määräänsä enempää vaikuttaa, vaikka testamentin tarkoituksena olisi verotukselliset syyt, eikä kyse olisi esimerkiksi jonkun lakiosaperillisen syrjäyttämisestä testamentilla. Perillinen, kun ei voi valita, saako hän omaisuuden testamentti- vai perintösaannolla, mutta sillä on kuitenkin huomattava vaikutus hänelle määrättävään perintöveroon, mikäli hän haluaa osasta omaisuudesta luopua. Myös Räbinä tunnistaa tämän ongelman: erilainen verokohtelu johtaa siihen, että perimystilanteet ovat eri asemassa keskenään¹³⁵.

Toinen kysymys on se, onko testamentin tarkoitus olla verosuunnittelun mahdollistaja. Kuten aiemmin on tullut esiin, aluksi testamenttimääräysten tarkoituksena oli lakisääteisen perimysjärjestyksen ohittaminen. Tuolloin ei vielä osattu miettiä testamentista luopumista osittain, saati sen perintöverotuksellisia seurauksia. Testamentin tehtävät ovat moninaistuneet ja motiivit sen tekemiseen muuttuneet. Herää kysymys, mikä hyöty valtiolle on siinä, että perinnöstä ei voi luopua tehokkaasti osittain, mutta testamentti mahdollistaa tämän verosuunnittelukeinon. Nähtäväksi jää,

¹³³ Räbinä 2014, s. 341.

¹³⁴ Räbinä 2014, s. 343.

¹³⁵ Räbinä 2014, s. 342.

tuleeko sääntely muuttumaan. Tällöin välttyttäisiin siltä, ettei tarvitsisi erikseen pohtia täyttääkö testamentti testamenttisaannon edellytykset. Kuten tuoreesta hallinto-oikeuden ratkaisusta H5988/2022¹³⁶ selviää, kriteerit testamenttisaannon täyttymiselle eivät ole enää järin korkeat.

Perinnön ja testamentin samantarvoisuus todetaan korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisukäytännössä¹³⁷. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, että nämä saannot asetetaan kuitenkin eriarvoiseen asemaan osittaisen luopumisen osalta. Räbinä luonnehtii näiden kahden saannon välistä rajaa jopa jyrkäksi.¹³⁸ Tätä arviota voidaan pitää onnistuneena ottaen huomioon, kuinka samanlaisista oikeustoimista tosiasiallisesti on kyse ja miten erilaiseen lopputulokseen verotuksen kannalta ne johtavat. Tämä on ristiriitaista myös sen osalta, että lopputulos voi olla samanlainen niin osittaisella perinnöstä luopumisella kuin ennakkoperintöjakin antamalla¹³⁹. Rintaperillisten mahdollisuutta luopua testamentista osittain ja ennakkoperintöjen antamista yhdistää yksi tekijä: perittävänsä toiminta. Rintaperillinen itse perintöverovelvollisena on tämän toiminnan ulottumattomissa.

Testamentti on yksityisoikeudellinen instrumentti. Nykyään sitä käytetään kuitenkin enenemissä määrin verotuksellisista syistä myös tilanteissa, joissa ei ole yksityisoikeudellista tarvetta. Kuten oikeuskäytäntö osoittaa, nykyään ongelmaksi muodostuvat rajanverotilanteet, koska perintö- ja testamenttisaantojen ominaispiirteet ovat lähentyneet toisiaan. Sääntelyn tarve osittaisen perinnöstä ja testamentista luopumisen verotuksen samaistamiseksi ei olisi yhtä ilmeinen, mikäli saantojen erilaiselle verokohtelulle olisi perusteita. Kumpiakaan yksityisoikeudellisia tai vero-oikeudellisia perusteita ei ole kuitenkaan olemassa.¹⁴⁰

Puronen on ollut jo vuonna 2010 sitä mieltä, että osittaisen perinnöstä luopumisen hyväksymistä olisi syytä harkita ottaen huomioon, että testamentilla päästään samaan lopputulokseen. Lähtökohtaisesti testamentin tekemisen taustalla omien rintaperillisten hyväksi, määräämättä rintaperillisten jako-osuuksien epätasaisesta jakautumisesta, on usein vain verotuksellisia syitä.¹⁴¹ Myös Räbinä on sitä mieltä, että *osittaisen testamentista luopuminen* alkaa muodostua pääsäännöksi ja *osittainen perinnöstä luopuminen* verotehottomine vaikutuksineen alkaa väistyä. Tällöin oikeustilaa tulisi kyetä uudistamaan, koska osittainen perinnöstä luopuminen ei vastaa enää yhteiskunnallista todellisuutta ja

¹³⁶ Testamentissa ei ollut määritely sijaantuloperillistä, eikä ollut otettu kantaa saannon määrään tai laajuuteen. Testamentissa oli annettu valintaoikeus ottaa testamentilla määrätty omaisuus vastaan halutessaan osittain, joten HO katsoi, että testamenttisaannon edellytykset täyttyivät.

¹³⁷ Ks. KHO 2009:104 ja KHO 2013:52.

¹³⁸ Räbinä 2014, s. 342.

¹³⁹ Räbinä 2014, s. 342.

¹⁴⁰ Räbinä 2014, s. 343.

¹⁴¹ Ossa 2010, s. 44–45.

aikaisemmin poikkeuksena nähty osittainen testamentista luopuminen on muodostumassa pääsäännöksi.¹⁴²

Tuunainen toteaa väitöskirjassaan vuosikymmen sitten, että keskustelu osittaisen perinnöstä luopumisen ympärillä Suomessa on vähäistä. Hänen näkemyksensä mukaan se johtuu ensinnäkin siitä, että osittaisluopumisen verokohtelu on niin vakiintunutta, että sen muuttaminen edellyttäisi lainsäädännön muuttamista tai ennakkopäätöstä, jossa tehtäisiin linjamuutos. Toiseksi ennen vuoden 2004 velkavastuu-uudistusta osittainen luopuminen ei poistanut osakkaan velkavastuuta, koska luopuja pysyy edelleen kuolinpesän osakkaana.¹⁴³ Ensimmäinen Tuunaisen näkemyksistä on edelleen ajankohtainen. Siinä missä verotuskäytäntö on osittaiseen perinnöstä luopumiseen liittyen vakiintunut, myös ennakkopäätökset ovat olleet samassa linjassa toistensa kanssa. Lainsäädännön muutos taitanee olla ainoa keino muuttaa vallitsevaa oikeustilaa. Petteri Orpon hallitusohjelmassa on mainittu kuolemaan liittyvän byrokratian yksinkertaistaminen.¹⁴⁴ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Orpon hallitus olisi uudistamassa perintökaarta. Tarve osittaisen perinnöstä luopumisen muuttamisesta verotehokkaaksi menettelyksi on tunnistettu jo vuonna 2004 oikeusministeriön työryhmämietinnössä perintökaaren uudistamistarpeisiin liittyen. Tuolloin siitä todettiin, että osittaisluopumisen kohtelua tulisi pohtia muutettavaksi siten, että luopuja maksaa perintöveron vain siitä omaisuudesta, jonka hän ottaa vastaan, mikäli luopuja ei käytä päätäntävaltaa sijaantuloperillisen määräämisessä.¹⁴⁵ Vaikka lainsäädännön uudistamistarve on tiedostettu jo 20 vuotta, toimiin ei ole kuitenkaan ryhdytty.

2.4 Omistajaton tila

Omistajattoman tilan testamentti tarkoittaa sitä, että testamentintekijän kuollessa omistus testamentin kohteena olevaan omaisuuteen ei siirry siviilioikeudellisesti kenellekään. Kyse on usein hallintaoikeustestamentista, jossa mainitaan testamentin viimesaaja, jolle omaisuus menee täydellä omistusoikeudella hallintaoikeuden päättymisen jälkeen eli käytännössä yleensä hallintaoikeuden saajan kuoleman jälkeen.¹⁴⁶ Korkeimman oikeuden ratkaisun KKO 2016:30 mukaan omistajattomalle tilalle ei ole laillista estettä. Tapauksessa oli kyse edunvalvojan määräämisestä valvomaan ensiksi kuolleen puolison omaisuutta, johon rintaperillisittä kuollut testamentintekijä oli antanut

¹⁴² Rabinä 2014, s. 327.

¹⁴³ Tuunainen 2015, s. 213–214.

¹⁴⁴ Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma, Digitaaliset palvelut ja tietojohdaminen.

¹⁴⁵ OM 2004:6, s. 73.

¹⁴⁶ Omistajattoman tilan testamentti perintöverotuksessa, Omistajaton tila perintöverotuksessa.

hallintaoikeuden aviopuolisolleen keskinäisessä hallintaoikeustestamentissa. Testamentissa määrätiin, että kummankin puolison perilliset saavat omistusoikeuden hallintaoikeuden alaiseen omaisuuteen vasta kummankin puolison kuoleman jälkeen. Myös lain esitöissä lähdetään siitä tulkinnasta, että käyttöoikeustestamentintekijän ei tarvitse ottaa kantaa omaisuuden omistusoikeuteen. Tällöin omistusoikeus menee lakisääteisille perillisille. Omistajattoman tilan kannalta mielenkiintoisempaa voidaan pitää lausumaa, jonka mukaan testamentintekijä voi jättää omistusoikeuden ratkaisematta ja määrätä vain siitä, miten omistusoikeus jakautuu käyttöoikeuden lakattua.¹⁴⁷ Lain esitöissäkin tunnustetaan, että tämä johtaa tilanteeseen, jossa omaisuus on jonkin aikaa ilman omistajaa.¹⁴⁸

Testamentista luopumisen johtaa omistajattomaan tilaan, mikäli esimerkiksi lesken hyväksi on tehty keskinäinen rajoitettu omistusoikeustestamentti ja testamentin viimesaajaksi kummankin kuoleman jälkeen on merkitty jokin säätiö. Mikäli leski ottaa omaisuuden vastaan pelkällä hallintaoikeudella, syntyy *omistamaton välitila* leskeen kuolemaan saakka. Jos leski testamentin vastaanottamisen jälkeen päättää luopua hallintaoikeudestaan välitilan aikana, synnyttää luopumisilmoitus verovelvollisuuden testamentin viimesaajaa kohtaan. Kolehmainen ja Rabinän mukaan lahjaveroa voitaisiin pitää perustellumpana kuin perintöveroa, koska testamentinsaaja on vastaanottanut omaisuuden hallintaoikeudella ja käyttänyt omaa määräämisvaltaansa siitä luopumiseen.¹⁴⁹

PK 9:2:n mukaan testamentin voi tehdä testamentintekijän kuolinhetkellä siitetyn ja myöhemmin elävän syntyvän lapsen hyväksi. PK 9:2.2 mahdollistaa kuitenkin, että testamentinsaajaksi merkitään testamentintekijän kuolinhetkellä elävän tai sitä ennen siitetyn vastaisuudessa syntyvä lapsi. Aarnion ja Kankaan mukaan on mahdollista, että omistusoikeustestamentti tehdään henkilön A:n vastaisuudessa syntyvän lapsen B hyväksi, jolloin omaisuus on testamentintekijän ja B:n syntymän välisenä aikana omistajattomassa tilassa. He kuvaavat, että omistajaton tila saattaa kestää jopa vuosikymmeniä.¹⁵⁰ Aarnion ja Kankaan hypoteesissa ensisaajaksi on nimetty suoraan A:n vastaisuudessa syntyvä lapsi B. Kolehmainen ja Rabinä vahvistavat Aarnion ja Kankaan tulkintaa siitä, että omistusoikeus voidaan määrätä vastaisuudessa syntyvän lapsen hyväksi ilman, että hallintaoikeutta määrätään kenellekään *välitilan* ajaksi. He korostavat, että PK 9:2.2 omistuksen siirtymiselle on säädetty kuitenkin takaraja: viimesaajaksi voi merkitä testamentintekijän kuolinhetkellä tai sitä ennen siitetyn lapsen vastaisuudessa syntyvät lapset.¹⁵¹

¹⁴⁷ Ehdotus 1935, s. 94.

¹⁴⁸ Ehdotus 1935, s. 107.

¹⁴⁹ Kolehmainen ym. 2021, s. 234–235.

¹⁵⁰ Aarnio ym. 2015, s. 538–539.

¹⁵¹ Kolehmainen ym. 2021, s. 228.

Mikäli testamentin ensisaaja luopuu testamentista ja viimesaajiksi on merkitty ensisaajan vastaisuudessa syntyvät lapset, on omaisuus edellä kerrotun mukaisesti väliajan omistajattomassa tilassa. Omistusoikeus menee testamentin mukaiselle viimesaajalle, kun tämä on syntynyt. Tässä muodostuu riski siitä, että ensisaaja ei saa koskaan lapsia. Tällöin lienee kyse testamentin raukeamisesta, jolloin omaisuus palaa takaisin kuolinpesään. Ajallisesti tämä tapahtunee tosin vasta ensisaajan kuoleman jälkeen.

Avo- ja aviopuolisoiden tekemissä omistajattoman tilan testamenteissa saattaa olla kyse verosuunnittelusta. Heidän tahtonsa saattaa olla, että molempien kuoleman jälkeen omaisuus jakaantuu kummankin omien perillisten kesken, mutta he haluavat, että leski saa hallita jäämistöä jakamattomana oman elinaikansa. Tällöin heille saattaisi olla verotuksellisesti epäedullista tehdä rajoitettua omistusoikeustestamenttia lesken hyväksi, koska omistajattoman tilan hallintaoikeustestamentti mahdollistaa sen, ettei leskelle tule hallintaoikeuden saajana lainkaan perintöverovelvollisuutta. Avopuolison kohdalla veroetu on vielä merkittävämpi, koska hän kuuluu II-veroluokkaan, eikä hän ole oikeutettu PVL 12 §:n mukaiseen puoliso vähennykseen, elleivät avopuolisot ole tuloverolain (1535/1992) 7 §:n 3 momentin mukaan aikaisemmin olleet keskenään avioliitossa tai ellei heillä ole tai ole ollut yhteistä lasta.¹⁵² Näin ollen omistajattoman tilan testamentti voidaan nähdä näiltä osin verotehokkaana keinona mahdollistaa lesken nauttia omaisuuden hallinnasta ilman riskiä omaisuuden häviämisestä.

Suomessa omistajattoman tilan testamentti on kuitenkin suhteellisen harvinainen.¹⁵³ Aarnio ja Kangas olivat vuonna 2015 sitä mieltä, että omistajattoman tilan testamentit saattavat yleistyä tulevaisuudessa. Ainakaan korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisukäytännön perusteella omistajattoman tilan testamentit eivät ole kuitenkaan lisääntyneet.¹⁵⁴ Omistajattoman tilan haasteeksi muodostuu, ettei omistajattoman tilan aikana omaisuutta ole mahdollista myydä tai lahjoittaa. Mikäli kyse on esimerkiksi omakotitalokiinteistöstä, siitä syntyy kuluja. Jos kuolinpesässä ei ole lainkaan rahavaroja tai testamentti ei koske niitä, herää kysymys, kuka vastaa kuluista. Mikäli hallintaoikeus omaisuuteen on määrätty välitilan ajaksi jollekin, vastaa hallintaoikeuden saaja luonnollisesti kiinteistöön kohdistuvista kuluista. Jos ensisaaja on sen sijaan luopunut testamentista, esimerkiksi kiinteistövero määrätään kuolinpesälle. Mikäli testamentin viimesaajiksi on nimetty ensisaajan vastaisuudessa syntyvät lapset ja ensisaaja on luopunut testamentista, saatetaan omaisuudelle määrätä holhustoimesta annetun lain (442/1999, HolhTL) 10.3 §:n mukainen edunvalvoja valvomaan

¹⁵² Kolehmainen ym. 2021, s. 229.

¹⁵³ Aarnio ym. 2015, s. 538–539.

¹⁵⁴ Aarnio ym. 2015, s. 89.

vastaisuudessa syntyvien lasten etua. Edunvalvoja saattaa joutua myymään omistajattomassa tilassa olevaa omaisuutta HolhTL 31.1 §:n perusteella. Myynnistä aiheutunut luovutusvoittoverotus kohdistetaan kuolinpesälle. Luovutusvoittoverotus perustuu hankintameno-olettamaan, eikä hankintamenona voida käyttää perintöverotusarvoa, koska perintöverotusta ei ole omistajattoman tilan takia toimitettu.¹⁵⁵ Kuolinpesän osakkaat ja testamentinsaajat eivät välttämättä kuulu toistensa lähipiiriin ja vaikka kuuluisivatkin, kuolinpesän osakkaista saattaa tuntua epäreilulta, että he joutuvat vastaamaan veroista, jotka kohdistuvat omaisuuteen, joka on määrätty testamentilla toisaalle. Verotusta ei tässäkään tapauksessa voi jättää toimittamatta. Omistajattoman tilan testamenttia laativan lakimiehen sen hyötyjä ja haittoja ja saattaa myös asiakas tietoisiksi niistä. Omistamattoman tilan testamentin verohyöty perintöverotuksessa saattaa olla suuri, mutta pidemmän päälle se saattaa johtaa käytännön ongelmiin omaisuuden kulujen ja vaihdannan rajoitusten takia. Tämä haaste tulisi myös omistajattoman tilan testamenttia laativan lakimiehen tunnistaa.

Testamentin viimesaajan perintöverotuksen ajankohta omistajattoman tilan testamenteissa riippuu testamentin viimesaajan sukulaisuussuhteesta testamentintekijään.¹⁵⁶ Tapauksessa KHO 2014:141 korkein hallinto-oikeus päätyi siihen, että perintövero tuli maksettavaksi vasta siinä vaiheessa, kun testamentin viimesaaja tosiasiallisesti saa perintöomaisuuden hallintaansa, koska testamentintekijällä oli myös muita toiseen parenteeliin kuuluvia perillisiä kuin testamentin viimesaaja. Tapauksessa KHO 2000:66 korkein hallinto-oikeus oli sen sijaan vastakkaisella kannalla, koska testamentin viimesaajaksi oli määrätty testamentintekijöiden pojan sijaantuloperillinen. Näin ollen hänelle tuli määrätä perintövero heti testamentintekijän kuoleman jälkeen, vaikka hän ei saanut omaisuutta tosiasiallisesti vielä hallintaansa.

Näiden tapausten pohjalta Verohallinto on tehnyt ohjeen, jonka mukaan perintövero määrätään heti testamentintekijän kuoleman jälkeen, mikäli omaisuus on omistajattomassa tilassa ja testamentin viimesaaja on testamentintekijän *perillinen ylenevässä tai alenevassa polvessa*. Perintöveroa ei sen sijaan määrätä heti testamentintekijän kuoleman jälkeen, jos omaisuus on omistajattomassa tilassa ja omaisuuden viimesaaja on muu kuin ylenevässä tai alenevassa polvessa oleva sukulainen tai vieras.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Kolehmainen ym. 2021, s. 235.

¹⁵⁶ Kolehmainen ym. 2021, s. 232.

¹⁵⁷ Omistajattoman tilan testamentti perintöverotuksessa, Omistajattoman tilan vaikutus perintöverotukseen ja omaisuuden luovutusvoittoverotukseen.

3 TESTAMENTINSAAJAN EDUSTUS

3.1 Luopujan oikeustoimikelpoisuuden arviointi

Väestön eliniän nousu on vaikuttanut siihen, että kuolinpesän osakkaiksi tullaan yhä iäkkäämpinä. Kuolinpesän osakkaat ovat usein kuusikymppisiä tai vanhempia. Näin ollen myös testamentinsaaja on täytäntöönpanohetkellä usein iäkäs. Vainajan kanssa samaa ikäryhmää edustava leski on usein yli 75-vuotias.¹⁵⁸ Siinä, missä *testamentintekokelpoisuuden* voi menettää rationaalisen päätöksentekokyvyn menettämisen seurauksena esimerkiksi dementian takia¹⁵⁹, tulee pohtia myös testamentinsaajan kelpoisuutta luopua hänelle määrätystä testamentista. Testamentista luopumisessa ei ole kyse sellaisesta oikeustoimesta, jonka tekeminen edellyttäisi testamentintekokelpoisuutta. Luopumisilmoituksen tekeminen edellyttää kuitenkin *oikeustoimikelpoisuutta*. Oikeustoimikelpoisuudessa on kyse henkilön kyvystä antaa ja vastaanottaa tahdonilmaisuja, jotka on määritelty oikeustoimiksi. Vaikka oikeustoimikelpoisuus saavutetaan pääsääntöisesti täyttäessä 18 vuotta, kaikki täysi-ikäiset eivät ole kuitenkaan oikeustoimikelpoisia.¹⁶⁰

Vaikka testamentinsaaja olisi täysivaltainen, se ei automaattisesti tarkoita, että hänellä on riittävä päätöksentekokyky päättää testamentista luopumisesta.¹⁶¹ Oikeustoimikelpoisuus edellyttää siten täysivaltaisuuden ohella myös riittävää päätöksentekokykyä.¹⁶² Päätöksentekokykyä on arvioitava aina tapauskohtaisesti ottaen huomioon, ymmärtääkö henkilö oikeustoimen merkityksen ja seuraukset.¹⁶³ Kelpoisuuksissa on eroja. Siinä missä testamentintekokelpoisuudella tarkoitetaan henkilön kykyä päättää koko elämänsä aikana kerryttämän varallisuuden omistajanvaihdoksesta testamentilla¹⁶⁴, jokin toinen oikeustoimi voi olla yksinkertaisempi. Keskivaikeassa dementiassa henkilö voi olla vielä kykenevä tekemään yksinkertaisen testamentin, jolla määrää esimerkiksi omaisuutensa jättämisestä lastensa sijaan lapsenlapsilleen sillä perusteella, että ne tarvitsevat enemmän rahaa kuin jo keski-ään ylittäneet lapset. Mikäli testamentinsaaja pystyy, saamalla tavalla kuin testamenttia laatiessaankin, hahmottamaan testamentilla määrätyn omaisuuden ja sen, kenelle

¹⁵⁸ Kangas 2023, s. 544.

¹⁵⁹ Kangas 2023, s. 705.

¹⁶⁰ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2006, s. 943.

¹⁶¹ Välimäki 2013, s. 139: Vajaavaltaiseksi julistaminen on nykyään hyvin harvinaista.

¹⁶² Välimäki 2013, s. 152.

¹⁶³ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2006, s. 957.

¹⁶⁴ Mäkelä 2012, s. 3.

omaisuus luopumisen jälkeen menee¹⁶⁵, voidaan tehdä se johtopäätös, että testamentinsaaja on kykenevä myös luopumaan hänen hyväkseen tehdystä testamentista.

Kelpoisuuden arviointi lakimiehen toimesta tulee eteen esimerkiksi testamentin, edunvalvontavaltuutuksen sekä kauppa- tai lahjakirjan laatimisen yhteydessä, mutta lakimies arvioi oikeudellista toimintakykyä myös toimiessaan määräyksenvaraisten tehtävien yhteydessä pesänselvittäjänä tai -jakajana taikka uskottuna miehenä. Pesänselvittäjän tai -jakajan on haettava osakkaalle edunvalvojaa, mikäli hän havaitsee, ettei tämä ole kykeneväinen edustamaan itseään kuolinpesässä.¹⁶⁶ Vastaavaa määräystä ei kohdistu uskottuihin miehiin. Lienee kuitenkin hyvän tavan ja ammattietiikan mukaista, että uskotut miehet tekevät ilmoituksen edunvalvonnan tarpeessa ilmeisesti olevasta henkilöstä, mikäli he havaitsevat kuolinpesän osakkaan olevan kykenemätön edustamaan itseään kuolinpesässä.

Kuten jaksossa 2.1 on käynyt ilmi, luopumisilmoitukselle ei ole laissa määriteltyjä muotovaatimuksia, eikä se vaadi todistajia. Nykyään ollaan jopa sillä kannalla, että luopumisilmoituksen voi tehdä sähköpostiviestillä tai sähköpostin liitteenä olevassa asiakirjassa.¹⁶⁷ Herää kysymys, miten tällöin voidaan varmistaa luopumisilmoituksen oikeasta lähettäjistä tai olosuhteista, missä luopumisilmoitus on tehty. Todistajien merkitys testamenttia laatiessa on keskeinen sen osalta, että he vakuuttavat todistuslausuulissa testamentintekijän tehneen testamentin täysin oikeustoimikelpoisena ja omasta vapaasta tahdostaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö testamenttia voitaisi myöhemmin julistaa pätemättömäksi.¹⁶⁸ Luopumisilmoituksessa ei ole vastaavaa todistuslausuulia, eikä luopujan kelpoisuudesta voi siten myöhemmin esittää kysymyksiä todistajille samalla tavalla kuin testamentin laatimisen osalta.

Siinä missä lakimies arvioi testamentintekokelpoisuutta sekä testamentin laatijan että todistajan asemassa, voitaisiin testamentista luopuminen nähdä myös luopujan kykeneväisyyden arviointia edellyttävänä oikeustoimena. Vaikka lakimies ei toimi luopumistapauksessa todistajan asemassa, tulee hänen luopumisilmoituksen laatijana kuitenkin arvioida luopujan kykeneväisyyttä oikeustoimeen. Vallitseva oikeustila on kuitenkin hajanainen myös testamentintekokelpoisuuden arvioinnin osalta; arvioinnista ei ole olemassa esimerkiksi arviointia yhtenäistäviä viranomaisohjeita.¹⁶⁹ Mikäli tällaisia viranomaisohjeita tulevaisuudessa laaditaan, voitaisiin niissä

¹⁶⁵ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2011, s. 630–631.

¹⁶⁶ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2011, s. 627.

¹⁶⁷ Kangas 2023, s. 630.

¹⁶⁸ Kangas 2023, s. 703.

¹⁶⁹ Mäkelä 2012, s. 3–4.

ottaa asiallisesti kantaa myös luopujan kelpoisuuden arviointiin sekä uskottujen miesten vastuuseen tehdä ilmoitus edunvalvonnan tarpeessa ilmeisesti olevasta kuolinpesän osakkaasta. Lakimies ei ole kuitenkaan aina luopumisilmoituksen laatija, joten kotona laadittujen luopumisilmoitusten yhteydessä luopujan kykeneväisyys ei tule arvioiduksi edes alkeellisella tavalla.

Lain valmisteluasiakirjoissa ei oteta kantaa siihen, kuinka oikeustoimikelpoisuutta tulisi arvioida. Lakimiehet, jotka eivät ole lääkäreitä, joutuvat siten arvioimaan oikeudellista toimintakykyä maallikkopohjalta.¹⁷⁰ Yhtäältä herää kysymys siitä, kuka testamentista luopumisen voisi jälkikäteen riitauttaa luopujan kelpoisuuden puuttumisen vuoksi. Toisaalta tulee miettiä myös sitä, mikä on lakimiesten ammattietiikan edellyttämä asiakkaan kykeneväisyyden taso, jotta lakimies voi hyvällä omallatunnolla ottaa luopumisilmoituksen vastaan.

Oikeustoimikelpoisuutta arvioidessa on kyse oikeudellisesta ongelmasta, jonka selvittäminen vaatii lääketieteellistä asiantuntemusta.¹⁷¹ Testamentin laatimisen yhteydessä lääkärintodistuksen merkitys saattaa muodostua tärkeäksi, mikäli testamentintekijän testamentintekokelpoisuutta lähdetään arvioimaan myöhemmin.¹⁷² Oikeuskäytännössä ei ole esiintynyt tapauksia, joissa luopujan kelpoisuutta olisi arvioitu. Lääkärintodistuksella lienee luopumistilanteessakin samanlaista painoarvoa kuin testamentin laatimisen yhteydessä ja lakimies saa vahvistusta sille, että myös lääketieteellisen arvion mukaan luopuja on kykenevä päättämään luopumisesta. Täytyy kuitenkin muistaa, että lakimiehen tulee vakuuttua luopujan toimintakyvystä myös itse¹⁷³. Hän ei siten voi sysätä vastuuta kelpoisuuden arvioinnista kokonaan lääkärin harteille.

Lääkärin tulee lausuntoaan laatiessaan tietää, millaisesta oikeustoimesta on kyse, jotta hän kykenee luotettavaan arvioon, sillä on olemassa erilaisia oikeustoimia yksinkertaisista monimutkaisiin.¹⁷⁴ Välimäki näkee esimerkiksi polttopuiden ostamisen *yksinkertaisena oikeustoimena*, johon keskiasteen dementiaa sairastava henkilö saattaa olla vielä kykenevä. Hän mainitsee esimerkkinä monimutkaisesta oikeustoimesta suuren yrityksen sukupolvenvaihdosjärjestelyn, johon keskiasteen dementiaa sairastava ei välttämättä ole enää kykenevä.¹⁷⁵ Ristiriidan tämän arvion kanssa muodostaa se, että Mäki-Petäjä-Leinosen ym. mukaan keskiasteisessa dementiassa henkilö voi olla vielä

¹⁷⁰ Mäki-Petäjä-Leinonen 2011, s. 629.

¹⁷¹ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2006, s. 946.

¹⁷² Kangas 2023, s. 704.

¹⁷³ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2011, s. 635.

¹⁷⁴ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2011, s. 635.

¹⁷⁵ Välimäki 2013, s. 153–154.

kykenevä tekemään yksinkertaisen testamentin.¹⁷⁶ Yksinkertaisellakin testamentilla voidaan tiettävästi kuitenkin määrätä koko jäämistöstä – tällöinkin on kyse koko elämän aikana kerryttämän varallisuuden omistajanvaihdoksen määräämisestä. Sitä ei tulisi luonnehtia vähäiseksi, eikä siten myöskään yksinkertaiseksi oikeustoimeksi. Mikäli yksinkertaisten ja monimutkaisen oikeustoimien ero ei ole selvä edes juristeille, miten lääkäreiltä voisi edellyttää oikeustoimien keskeisten sisältöjen hallitsemista ja oikeustoimeen liittyvää arviota sen yksinkertaisuuteen tai monimutkaisuuteen perustuen.

Oikeustoimi voidaan julistaa pätemättömäksi, mikäli tapaukseen soveltuu jokin *pätemättömyysperusteista*. Pätemättömyysperusteet voidaan ryhmitellä seuraavasti: henkilöön liittyvät pätemättömyysperusteet sekä varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain (228/1929; OTL) 28–31 §:n mukaiset väärinkäytösperusteet, 32 §:n mukainen erehdys ja 33 §:n mukainen kunnianvastainen ja arvoton menettely. Henkilöön liittyvissä pätemättömyysperusteissa on kyse tosiasiallisen oikeustoimikelpoisuuden tai edustusvallan puuttumisesta. Oikeustoimikelpoisuus tulee arvioitavaksi negatiivisesti, koska lähtökohtaisesti kaikki oikeustoimet ovat päteviä, ellei näytetä, että oikeustoimen tekijä on toiminut oikeustoimen tehdessään vailla oikeustoimikelpoisuutta.¹⁷⁷ OTL:n mukaisissa pätemättömyysperusteissa on sen sijaan kyse siitä, että luopujaa on jollakin tavalla käytetty hyväksi testamentista luopumisen yhteydessä. Oikeustoimilain mukaan vastapuolen olisi kuitenkin pitänyt tietää luopujan kykenemättömyydestä, jotta luopuminen voitaisiin julistaa OTL:n perusteella pätemättömäksi. Vastapuoli ei saa kuitenkaan vilpittömän mielen suojaa, mikäli luopujan katsotaan olleen luopumisilmoituksen tekohetkellä vailla tosiallista oikeustoimikelpoisuutta.¹⁷⁸

Mikäli testamentista luopumista rasittaa jokin pätemättömyysperuste, oikeustoimi on mahdollista kumota jälkikäteen tuomioistuimen päätöksellä tai pesänjakajan toimesta.¹⁷⁹ Kun on kyse täysivaltaisesta testamentista luopujasta, jonka tekemä oikeustoimi (testamentista luopuminen) tulee myöhemmin arvioitavaksi oikeustoimikelpoisuuden puuttumisen vuoksi, on väitteen esittäneellä henkilöllä näyttötaakka, että luopujalla on ollut luopumisilmoitusta antaessaan riittämätön ymmärryskyky oikeustoimen sisällöstä. Mikäli sen sijaan on kyse vajaavaltaisesta testamentista luopujasta, pidetään luopumista lähtökohtaisesti pätemättömänä, ellei sitä näytetä luopujaa sitovaksi.

¹⁷⁶ Ks. Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2011, s. 630: Testamentin tekeminen esimerkiksi lapsenlasten hyväksi. Lakisääteisten perillisten hyväksi tehtyjen testamenttien moitekanteet ovat harvemmin menestyneet samalla tavalla kuin muiden tahojen hyväksi tehdyt testamentit.

¹⁷⁷ Välimäki 2013, s. 137–138.

¹⁷⁸ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2006, s. 970.

¹⁷⁹ Kolehmainen ym. 2021, s. 134.

Kumoamiskanteen oikeustoimen pätemättömyysperusteella voi nostaa oikeustoimen tekijä itse, hänen edunvalvojansa tai hänen kuolinpesänsä. Sen sijaan läheisillä ei ole oikeutta nostaa kannetta oikeustoimen tekijän puolesta, joten hänelle tulee määrätä edunvalvoja, joka myös valvoo päämiehen etua oikeudenkäynnissä. Jotta edunvalvojan määrääminen on tarpeellista, tulee oikeustoimen tekijän päätöksentekokyvyn puuttuminen olla muuta kuin tilapäistä.¹⁸⁰ Vaikka läheisillä ei olekaan oikeutta nostaa kannetta ilmeisesti vailla oikeustoimikelpoisuutta olevan henkilön puolesta, voivat he kuitenkin tehdä Digi- ja väestötietovirastolle ilmoituksen edunvalvonnan tarpeessa ilmeisesti olevasta henkilöstä. Sen jälkeen, kun edunvalvoja on määrätty, hän nostanee oikeustoimen kumoamiskanteen oikeustoimikyvyn puuttumiseen vedoten.

Lesken hyväksi tehdyissä testamentteissa lapset usein testamentin toissijaissajia. Tällöin lapset saattavat käyttää lesken ymmärtämättömyyttä ja riippuvaista asemaa hyväksi tai pahimmassa tapauksessa jopa pakottaa lesken luopumaan hänen hyväkseen tehdystä testamentista.¹⁸¹ Muistissairaana taloudellinen hyväksikäyttö ja heikentyvän aseman väärinkäyttö on harmillisen yleistä.¹⁸² Lakimiehen tai uskotun miehen tulee kiinnittää erityistä huomiota luopujan kelpoisuuteen niissä tilanteissa, joissa testamentin toissijaissaja hoitaa aktiivisesti luopumiseen liittyviä järjestelyjä ja jopa tuo luopujan laatimaan luopumisilmoitusta.¹⁸³ Mikäli luopumisilmoitus toimitetaan postitse tai sähköpostitse, samanlaiseen luopujan kykenevyyden kontrolliin ei ole mahdollisuutta, mutta toisaalta luopumisilmoituksen muotovaatimukset eivät sitä edellytäkään.

Lainvoimainen pätemättömyysperustetta koskeva päätös tarkoittaa myös perintöverotuksen muuttamista, mikäli se on ehditty jo toimittaa. Kyse on tällöin perusteoikaisusta. Luopumisen peruuttaminen johtaa siihen, että luopuja palautetaan perintöverotuksellisesti siihen asemaan, jossa hän oli ennen luopumista. Samalla sijaantuloperillisten perintöverovelvollisuus poistetaan. Mikäli kyse on sen sijaan tilanteesta, jossa ei objektiivisesti arvioiden esiinny pätemättömyysperustetta, vaan kyse on luopujan ja sijaantuloperillisen keskinäisestä sopimuksesta peruuttaa luopuminen¹⁸⁴, perintöverotusta ei muuteta. Tällöin syntyy kahden saannon tilanne, jossa jälkimmäinen muodostaa uuden itsenäisen oikeustoimen. Luopumisen vapaaehtoinen peruuttaminen vastikkeettomana on lahja

¹⁸⁰ Välimäki 2013, s. 152–153; Tilapäisenä oikeustoimikelpoisuuden puuttumisena voidaan pitää psykoosia, maanisdepressiivistä maniaa tai deliriumia eli huumeiden ja alkoholin liikakäyttöön liittyvää mielenhäiriötä.

¹⁸¹ Kolehmainen ja Rabinän mukaan luopumisen peruuttamisessa on muun ohella arvioitava myös sitä, millainen sijaantuloperillisen asema on. Kolehmainen ym. 2021, s. 133. Mikäli lapset saavat leskelle omistusoikeustestamentilla määrätyn omaisuuden kokonaan, luopumisella on huomattava vaikutus sijaantuloperillisen asemaan.

¹⁸² Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2006, s. 946.

¹⁸³ Mäki-Petäjä-Leinonen ym. 2011, s. 630.

¹⁸⁴ Luopuja ei voi yksipuolisesti peruuttaa luopumista siten, että se sitoisi sijaantuloperillistä.

luopujalle, mistä syntyy lahjaverovelvollisuus. Mikäli luopuja maksaa peruuttamisen hyväksymisestä sijaantulooperilliselle vastiketta, kyse on perintöosuuden vastikkeellisesta luovutuksesta.¹⁸⁵

3.2 Holhustoimilain mukainen edunvalvonta

HolhTL 14 §:n mukaan päämiehen tueksi ja avuksi voidaan määrätä edunvalvoja ilman, että hänen kelpoisuuteensa puututaan. Siten lähtökohtana edunvalvontaan määrätyn testamentinsaajan saajan osalta on, että mikäli hän on kykenevä, hän voi tehdä päätöksen testamentilla määrätyn omaisuuden ottamisesta vastaan tai siitä luopumisesta.¹⁸⁶ Se, ettei päämiehen toimintakelpoisuutta ole rajoitettu¹⁸⁷, ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita, että hän olisi kykenevä tekemään päätöksen testamentista luopumisesta. Kelpoisuuden määrittelee oikeustoimen tekohetken toimikyky ja sen puuttuminen merkitsee päämiehen tosiasiallista oikeustoimikyvyttömyyttä. Jotta päämies olisi kykenevä luopumaan testamentista itse, hänen toimintakelpoisuuttaan ei ole saanut rajoittaa, eikä hän ole saanut menettää tosiasiallista oikeustoimikelpoisuuttaan.¹⁸⁸

Mikäli päämies ei ole kykenevä päättämään testamentin vastaanottamisesta tai siitä luopumisesta, edunvalvojan on ryhdyttävä toimiin hänen puolestaan. Edunvalvojan toimivalta ulottuu koskemaan testamentin tiedoksi antamista ja moittimista, muttei hän voi tehdä päämiehensä puolesta PK 16:2.1 mukaista ilmoitusta testamenttisaannon vanhentumisen pysäyttämiseksi.¹⁸⁹

HolhTL 34 §:n mukaan alaikäisen tai muun vajaavaltainen lakimääräinen edunvalvoja voi luopua päämiehensä testamenttisaannosta vain holhousviranomaisen luvalla. Myös luopumisen peruuttaminen edellyttää holhousviranomaisen lupaa.¹⁹⁰ Luvan myöntämiseen on suhtauduttu oikeuskäytännössä varsin negatiivisesti; sen katsotaan lähtökohtaisesti heikentävän päämiehen varallisuusasemaa. Lupa tarvitaan myös erityistestamentista eli legaatista luopumiseen.¹⁹¹ Luvan taustalla on perinnöstä ja testamentista¹⁹² luopumisen rinnastaminen päämiehen omaisuuden

¹⁸⁵ Kolehmainen ym. 2021, s. 134.

¹⁸⁶ Tornberg ym. 2015, s. 503–504.

¹⁸⁷ Toimintakelpoisuuden rajoittaminen edellyttää HolhTL 18:n mukaan, että henkilö on kykenemätön huolehtimaan taloudellisista asioistaan ja päämiehen varallisuusasema, toimeentulo tai muut tärkeät intressit ovat kykenemättömyyden vuoksi vaarassa, eikä edunvalvojan määrääminen yksin riitä turvaamaan päämiehen etua.

¹⁸⁸ Kolehmainen 2010, s. 266.

¹⁸⁹ Tornberg ym. 2015, s. 503–504.

¹⁹⁰ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Luopumisen muoto.

¹⁹¹ Kangas 2023, s. 301.

¹⁹² Välimäki 2013, s. 116: Testamentista ja perinnöstä luopuminen rinnastetaan toisiinsa HolhTL 34 §:n mukaisissa tilanteissa.

lahjoittamiseen, joka on HolhTL 32.1 §:n mukaan kiellettyä. Näiden oikeustoimien samaistaminen on ollut vallalla erityisesti Ruotsissa.¹⁹³

Lupaa harkitessa tulisi kiinnittää huomiota holhoustoimilain pääpiirteisiin, päämiehen suojaamiseen ja hänen itsemääräämisoikeuteensa. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa sitä, että vaikka henkilö olisi menettänyt henkisiä voimavarojaan ja hän ei olisi itse kykeneväinen tekemään testamentista luopumisilmoitusta, hänen jäljellä olevaa tahtoa tulisi kunnioittaa. Päämiehen suojaaminen ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen asettuvat kuitenkin testamentista luopumisessa ristiriitaan keskenään. Itsemääräämisoikeus tulisi *prima facie* -periaatteena asettaa kuitenkin etusijalle.¹⁹⁴

Aarnion ja Kankaan mukaan Digi- ja väestötietoviraston tulisi myöntää lupa testamentista luopumiseen sellaisissa tilanteissa, joissa testamentinsaaja ollessaan kykenevä arvioimaan testamentista luopumista, päätyisi myös itse luopumaan testamentista. Täysi-ikäisen edunvalvonnassa olevan päämiehen kohdalla lupa tulisi myöntää, mikäli testamentinsaaja on dementoitunut ja pysyvässä laitoshoidossa, eikä testamentilla tulevat varat ole välttämättömiä laitoshoidon maksamiseksi.¹⁹⁵ Myös Saarenpää on esittänyt, että perinnöstä luopuminen pitäisi olla mahdollista, jos päämiehelle ei itselleen synny hyötyä perinnöstä. Tällöin luopuminen olisi myös päämiehen edun mukaista.¹⁹⁶ Oikeuskäytännön valossa¹⁹⁷ oikeuskirjallisuuden tulkinta lienee kuitenkin yltiöpositiivinen. Vaikka heidän perustelunsa ovat hyvät, suhtautunee Digi- ja väestötietovirasto luvan myöntämiseen nihkeämmin.

HolhTL 35 §:n perusteella luvan myöntäminen edellyttää, että oikeustoimi on päämiehen edun mukainen. Tapauksessa KHO 2003:7 lupaa ei ollut voinut myöntää, koska perinnöstä luopuminen olisi heikentänyt edunvalvonnassa olevan päämiehen asemaa. Hänellä oli velkoja noin 17 000 euroa ja perinnön suuruus oli noin 4 700 euroa. Siten perinnöstä luopuminen ei olisi heikentänyt hänen taloudellista tilannettaan tai elintasoaan. Päämies halusi luopua perinnöstä omien lastensa hyväksi, joista toinen oli vielä alaikäinen ja jonka suhteen päämies oli elatusvelvollinen. Tapauksen perusteluja on kritisoitu sen vuoksi, että korkein hallinto-oikeus on nähnyt päämiehen edun ahtaasti pelkästään taloudellisena asiana. Päätöksen nähtiin turvaavan enemmän velkojen kuin päämiehen omaa etua. Tapauksen jälkeen koko lupajärjestelmän tarkoituksenmukaisuutta on alettu pohtia: Perinnöstä luopuminen heikentää lähes aina jollakin tavalla päämiehen varallisuusasemaa. Vallitsevan

¹⁹³ Aarnio ym. 2016, s. 735.

¹⁹⁴ Kolehmainen 2010, s. 264–265.

¹⁹⁵ Aarnio ym. 2016, s. 737.

¹⁹⁶ Saarenpää 2005, s. 323.

¹⁹⁷ Ks. Vaasan HAO 9.6.2010 Dnro 00253/08/1207

oikeuskäytännön valossa lupa voitaisiin myöntää vain, jos sillä ei olisi vaikutusta heikentävästi päämiehen varallisuusasemaan.¹⁹⁸ Tällöin luvan saaminen ei olisi käytännössä mahdotonta muulloin kuin jäämistön ollessa ylivelkainen tai päämiehen saatua oman osuutensa ennakkoperintönä.¹⁹⁹ Saarenpää korostaa, että päämiehen etua ei saisi tulkita liian ahtaasti vain päämiehen varallisuusaseman kasvua suojaavaksi, koska muilla kuin edunvalvonnassa olevissa perillisillä ja testamentinsaajilla on oikeus luopua perinnöstä tai testamentista velkojiaan sitovasti. Se, että perillinen tai testamentinsaaja on määrätty edunvalvontaan, ei saisi heikentää tätä oikeutta.²⁰⁰

Päämiehen edun voidaan nähdä olevan siten tulkinnallisesti epäselvä. Selvää on kuitenkin se, että päämiehen edulla tarkoitetaan päämiehen hyötyä ja parasta. Sillä ei tarkoiteta esimerkiksi hänen sukulaistensa etua, vaikka luopumisella olisi enemmän positiivisia vaikutuksia sijaantuloperillisten kuin päämiehen omaan taloudelliseen asemaan^{201, 202} HolhTL 35 §:n mukaan lupaharkinnassa tulee ottaa huomioon, mitä HolhTL 37-41 §:ssä säädetään omaisuuden hoitamisesta. Käyttökelpoiset säännökset koskien omaisuuden hoitamista sääntelevät päämiehen henkilökohtaisten tarpeiden huomioon ottamista, päämiehelle tärkeän omaisuuden säilyttämistä ja kohtuullisen tuoton hankkimista omaisuudesta, jota ei käytetä elatukseen. Välimäen mukaan, kun otetaan huomioon päämiehen etu sekä HolhTL 37-41 §:n mukaiset periaatteet, päämiehen etu hahmottuu taloudelliseksi intressiksi. Siitä käytetään myös nimitystä *taloudellisen egoismin periaate*.²⁰³ Vaikka edellä käsiteltyä tapausta KHO 2003:7 on kritisoitu sen vuoksi, että tapauksessa korkein hallinto-oikeus on nähnyt päämiehen edun ahtaasti taloudellisena asiana, korkeimman hallinto-oikeuden kanta on lain mukainen. Lainsäädäntö ei mahdollista muiden intressien kuin taloudellisen intressin huomioimista päämiehen etua arvioidessa. Niinpä kyse ei ole välttämättä hallinto-oikeuden ahtaasta laintulkinnasta, vaan lainsäätäjän ahtaasta sääntelystä, johon voidaan vaikuttaa vain muuttamalla lakia.

Oikeuskäytännön perusteella voidaan todeta, että päämiehen suojaamista korostetaan itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen kustannuksella. Itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen tarkoittaa päämiehen vapaan tahdon kunnioittamista. Mikäli päämies on kuitenkin vakavasti dementoitunut, päämiehen tahdosta ei ole oikeustoimen tekohetkellä kontrolloitavissa olevaa tietoa sen enempää edunvalvojalla kuin Digi- ja väestötietovirastollakaan.²⁰⁴ Tällöin päämiehen

¹⁹⁸ Kolehmainen 2010, s. 275.

¹⁹⁹ Kolehmainen 2010, s. 278.

²⁰⁰ Saarenpää 2005, s. 323.

²⁰¹ Perinnön tai testamentin vastaanottamisella saattaa olla enemmän positiivisia vaikutuksia päämiehen velkojien kuin päämiehen omaan taloudelliseen asemaan.

²⁰² Kolehmainen 2010, s. 276.

²⁰³ Välimäki 2013, s. 106–107.

²⁰⁴ Välimäki 2009, s. 107.

suojaamisen intressi on korkeammalla kuin esimerkiksi se, että päämies on täysissä voimissa olleessaan kahvipöytäkeskustelussa ilmoittanut halustaan luopua hänen hyväkseen tehdystä testamentista. Tämä tahtotila on saattanut kuitenkin muuttua, eikä sitä voida ottaa luopumisen lähtökohdaksi, koska testamentinsaajan luopumishetken mukaisesta vapaasta tahdosta ei ole kontrolloitavissa olevaa tietoa.

HolhTL 41 §:n mukaan testamentissa annettuja määräyksiä omaisuuden hoitamisesta on noudatettava HolhTL:n 5 luvun säännösten estämättä, ellei tuomioistuimien edunvalvojan hakemuksesta muuta määrää. Vaikka testamentissa olisi maininta, että testamentinsaaja voi luopua siitä omien rintaperillistensä hyväksi, tämä ei ole määräys omaisuuden hoitamisesta. Testamentintekijän lienee muutenkin sopimatonta pakottaa testamentinsaajaa luopumaan testamentista esimerkiksi sen vuoksi, että hänellä olisi testamentintekijän kuolinhetkellä todettu muistisairaus tai jokin mielenterveyden häiriö. Vaikka tällainen edellytys testamenttiin olisi sisällytetty, sen ei voida katsoa velvoittavan testamentin ensisaajaa. Tällöin testamentintekijän olisi tullut valita testamentinsaajansa toisin.

Vapaampi tulkintalinja testamentista ja perinnöstä luopumisen mahdollistamiseksi johtaisivat taloudellisten resurssien tehokkaampaan käyttöön. Esimerkiksi dementoituneen vanhuksen omaisuuden käyttämättömyydellä ei ole kansantaloutta parantavaa vaikutusta. Toisaalta tällöin päämiehen suojan tarve on korkealla, etteivät vieras tahto ja intressit vaikuta päämiehen omaisuutta koskeviin päätöksiin. Oikeustoimien itsetarkoitus ei myöskään saa olla kansantalouden vahvistaminen tai jäämistösuunnittelun tehostaminen.²⁰⁵

Kysymykseen voi tulla myös testamentti, jolla loukataan täysi-ikäisen edunvalvonnassa olevan päämiehen oikeutta lakiosaan. Mikäli päämies hyväksyy lakiosaa loukkaavan testamentin, kyse on perinnöstä luopumisesta. Edunvalvoja voi hyväksyä testamentin päämiehensä puolesta ja sitoutua olemaan moittimatta sitä, mutta hänen tulee vaatia päämiehelleen kuuluvaa lakiosaa. Mikäli edunvalvoja antaa hyväksymistahdonilmaisun päämiehensä puolesta ja on vaatimatta päämiehelleen kuuluvaa lakiosaa, kyse on perinnöstä luopumisesta, johon edunvalvoja tarvitsee HolhTL 34 §:n mukaan holhousviranomaisen luvan.²⁰⁶

Päämiehen kykeneväisyyden arviointi näissä tilanteissa on haastavaa. Edunvalvojan hiljainen hyväksyntä merkinnee edunvalvojan suostumusta päämiehen tekemään testamentista tai perinnöstä luopumiseen. Käytännön oikeuselämässä edunvalvojan määrääminen päämiehen

²⁰⁵ Kolehmainen 2010, s. 279.

²⁰⁶ Tornberg ym. 2015, s. 505–506.

toimintakelpoisuutta rajoittamatta antaa oikeustoimikumppanille viestin, että kyseessä saattaa olla henkilö, jolla ei ole tosiallista oikeustoimikelpoisuutta, vaikka siihen ei olisi erityisin rajoitustoiminpitein puututtukaan. Välimäen mukaan edunvalvojan lähestyminen on perusteltua siinä mielessä, että oikeustoimikumppani haluaa välttää mahdollisen pätemättämyysoikeudenkäynnin, mutta samalla se on HolhTL:n valossa jopa syrjivää, koska edunvalvoja on määrätty päämiehen tueksi, eikä hänen täysivaltaisuuteensa ole puututtu.²⁰⁷

Alaikäisen testamentinsaajan kohdalla kynnys luvan myöntämiseen on korkealla: Testamentin vastaanottamisen pitäisi jollakin tavalla vaarantaa alaikäisen mahdollisuuksia hyvään ja turvattuun elämään.²⁰⁸ Alaikäisen päämiehen edunvalvoja ei välttämättä kuitenkaan ala toimiiin päämiehensä hyväksi tehdyn testamentin voimaansaattamiseksi. Mikäli PK 16:1:n mukainen kymmenen vuoden määräaika testamentin saattamiselle voimaan ei ole vielä kulunut umpeen päämiehen tultua täysi-ikäiseksi, hän voi vedota testamenttiin tai hiljaisesti hyväksyä edunvalvojan päätöksen olla vetoamatta testamenttiin.²⁰⁹

PK 9:2.2 mahdollistaa testamenttimääräyksen ensisaajan vastaisuudessa syntyvän lapsen hyväksi. Tuleva omistaja tarvitsee oikeussuojaa, joka turvataan HolhTL 10 §:n mukaisesti määräämällä edunvalvoja. Edunvalvoja valvoo päämiehensä etua, mutta hän ei voi saattaa päämiehensä oikeutta testamenttiin voimaan, koska tämä ei ole vielä syntynyt. PK 16:1:n mukaisesti testamenttiin perustuva oikeus on saatettava voimaan kymmenen vuoden kuluessa perittävän kuolemasta tai jos testamenttiin perustuva oikeus alkaa myöhemmin, niin tästä ajankohdasta lukien. Mikäli testamentti on tehty vastaisuudessa syntyvän lapsen hyväksi, hänen vanhentumisaikinsa alkaa kulua syntymästä.²¹⁰ HolhTL 72.3 §:n mukaan hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi tulee tehdä pesänselvittäjä, muu pesän hoitaja, pesänjakaja, pesän osakas tai se, jonka etua tai oikeutta asia koskee.

Edunvalvoja huolehtii testamentin tiedoksiannosta, koska päämies eli vastaisuudessa syntyvä lapsi on tuntematon.²¹¹ Edunvalvoja saattaa joutua myymään omistajattomassa tilassa olevaa omaisuutta vainajan velkojen kattamiseksi.²¹²

²⁰⁷ Välimäki 2013, s. 157.

²⁰⁸ Aarnio ym. 2016, s. 737.

²⁰⁹ Kangas 2023, s. 302.

²¹⁰ Aarnio ym. 2015, s. 540–541.

²¹¹ Tornberg 2015, s. 504.

²¹² Omistajattoman tilan testamentti perintöverotuksessa, Omistajattoman tilan vaikutus perintöverotukseen ja omaisuuden luovutusvoittoverotukseen.

3.3 Edunvalvontavaltuutettu testamentinsaajan edustajana

Edunvalvontavaltuutus on ensisijainen edunvalvontaan nähden. Edunvalvontavaltuutusta sääntelee laki edunvalvontavaltuutuksesta (648/2007, EVVL). EVVL 2 §:n mukaan valtuutettu voidaan oikeuttaa edustamaan valtuuttajaa tämän omaisuutta koskevissa ja muissa taloudellisissa asioissa. Valtuutus voidaan rajoittaa koskemaan myös määrättyä oikeustointia, asiaa tai omaisuutta. Huomionarvoista on, että siinä missä edunvalvoja on aina lakisääteinen edustaja, edunvalvontavaltuutetun kelpoisuus edustaa valtuuttajaa perustuu aina edunvalvontavaltakirjaan, jota voidaan luonnehtia valtuuttajan tekemäksi yksityisoikeudelliseksi oikeustoimeksi.²¹³ Esimerkiksi testamentista luopuminen on mahdollista ilman holhousviranomaisen lupaa, ellei valtakirjassa ole erikseen säädetty, että testamentista luopuminen edellyttää holhousviranomaisen lupaa (EVVL 19.1 §).

Edunvalvontavaltakirja vahvistetaan EVVL 24 §:n mukaisesti, kun valtuuttaja tulee sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi kykenemättömäksi huolehtimaan niistä asioista, joita valtuutus koskee. Edunvalvontavaltuutuksen vahvistaminen ei kuitenkaan poista valtuuttajan kelpoisuutta päättää taloudellisia ja omaisuutta koskevista asioista, mikäli hänen tosiasiallinen oikeustoimikelpoisuutensa on tallella. Kuten holhoustoimilain mukaisessa edunvalvonnassa, myös edunvalvontavaltuutuksen osalta toimikelpoisuuden rajoittamattomuus ei merkitse automaattisesti, että valtuuttaja on kykenevä luopumaan testamentista. Sen ratkaisee luopumisilmoituksen tekohetken toimikyky ja sen puuttuminen tarkoittaa, että valtuuttaja on tosiasiallisesti oikeustoimikyvytön. Näin ollen valtuuttajan kelpoisuuden ratkaisee toimikelpoisuuden rajoittamisen ohella myös oikeustoimikelpoisuuden säilyminen.²¹⁴ Mikäli valtuuttaja ei ole enää itse kykenevä luopumaan testamentista, muttei valtuuttajan kyky hahmottaa testamentista luopumista ole kokonaan kadonnut, edunvalvontavaltuutetun tulee pyrkiä selvittämään valtuuttajan tahto, miten valtuuttaja haluaisi tilanteessa toimittavan.²¹⁵

EVVL 18 § edellyttää, että lahjoitusten antamisesta on nimenomaisesti mainittu edunvalvontavaltakirjassa. Saman lain 20 §:n mukaan myös kiinteän omaisuuden luovuttaminen edellyttää nimenomaista mainintaa. EVVL ei ota kantaa testamentista luopumiseen. Systemisen tulkinnan kautta nimenomainen maininta voitaisiin ulottaa koskemaan myös testamentista

²¹³ Kolehmainen 2010, s. 274.

²¹⁴ Kolehmainen 2010, s. 266.

²¹⁵ Kolehmainen 2010, s. 274.

luopumista²¹⁶. Aarnio ja Kangas ovat kuitenkin sitä mieltä, että perinnöstä luopumista ei rinnasteta lahjan antamiseen²¹⁷ ja mikäli edunvalvontavaltuutetun toimivaltaa ei ole edunvalvontavaltakirjassa erikseen rajattu, hänellä on valtuuttajan puolesta oikeus luopua testamentista. Tässä yhteydessä he viittaavat EVVL 19.1 §:ään²¹⁸, jonka mukaan edunvalvontavaltakirjassa tulee erikseen määrätä, että esimerkiksi testamentista luopuminen edellyttää HolhTL 34 §:n mukaisesti holhousviranomaisen lupaa. Aarnion ja Kankaan lausumaa voidaan EVVL 19.1 §:n valossa tulkita siten, että he tarkoittanevat edunvalvontavaltuutetun toimivallan rajaamisella sitä, että edunvalvontavaltakirjassa on erikseen määrätty HolhTL 34 §:n soveltamisesta. Rajoittamattomuus voitaisiin tosin tulkita myös siten, ettei edunvalvontavaltakirjassa ole erikseen rajattu testamentista luopumista valtuutetun toimivallan ulkopuolelle. Ensimmäinen tulkintavaihtoehto voidaan kuitenkin nähdä ansiokkaampana sen vuoksi, että Aarnio ja Kangas viittaavat kannanottonsa yhteydessä EVVL 19.1 §:ään.²¹⁹

Mikäli edunvalvontavaltakirjassa edellytetään nimenomaista määräystä luopumisesta, seuraava tulkintakysymys muodostuu siitä, kattaako perinnöstä luopuminen myös testamentista luopumisen vai edellyttääkö testamentista luopuminen nimenomaista määräystä. Penttala on ollut sitä mieltä, että perinnöstä luopuminen ei kata testamentista luopumista.²²⁰ Edunvalvontavaltakirjan tulkinnassa, samoin kuin testamenttien tulkinnassa, käytetään subjektiivisen tulkinnan periaatetta. Sen tavoitteena on, että edunvalvontavaltakirjan tulkinta vastaa valtuuttajan tahtoa. Subjektiivinen tulkinta voi vaikuttaa siihen, että edunvalvontavaltakirjan määräystä tulkitaan sen sanamuotoa laajentavasti.²²¹ Tällöin voisi tulla kyseeseen, että määräys luopua perinnöstä kattaa myös testamentista luopumisen, vaikka siitä ei ole nimenomaista mainintaa.

Vaikka testamentista luopumista ei olisi edunvalvontavaltakirjassa tulkinnallista epäselvyyttä, täytyy edunvalvontavaltuutetun kuitenkin käyttää harkintaa, onko testamentista luopuminen valtuuttajan edun mukaista. Näin ollen edunvalvontavaltakirjassa annettu mahdollisuus testamentista luopumiseen ei tee luopumisesta sääntöä, jota valtuutetun tulisi sokeasti noudattaa. Toisinaan päämiehen etu vaatii testamentatun omaisuuden vastaanottamista esimerkiksi hänen sairautensa vaativan hoidon rahoittamiseksi. Mikäli valtuuttajalla on kuitenkin riittävät varat hoitonsa kustantamiseksi, tulee edunvalvontavaltuutetun käydä punnintaa valtuuttajan ja sijaantuloperillisen

²¹⁶ Samaan lopputulokseen on päätyneet myös Penttala 2020, s. 41. Hän perustelee kantaansa asian tulkinnanvaraisuudella ja pitää nimenomaista mainintaa tärkeänä valtuuttajan tahdon toteutumisen kannalta.

²¹⁷ Aarnio ym. 2016, s. 717. Testamentista luopuminen voitaneen rinnastaa perinnöstä luopumiseen samalla tavalla kuin edunvalvonnassa olevan testamentinsaajan kohdalla. Välimäki 2013, s. 116.

²¹⁸ Aarnio ym. 2016, s. 738.

²¹⁹ Myös Antila tuo ilmi, että mikäli edunvalvontavaltakirjassa on niin määrätty, valtuutettu tarvitsee holhousviranomaisen luvan jäämistöä ja ositusta koskeviin oikeustoimiin; Antila 2007, s. 116.

²²⁰ Penttala 2020, s. 43.

²²¹ Kolehmainen 2010, s. 273–274.

edun välillä.²²² Herää kysymys, miten valtuutettu pystyy arvioimaan sijaantulooperillisten etua. Sijaantulooperillisen edun arviointi saattaa johtaa jopa ristiriitaan edunvalvontavaltuutuksen perimmäisen tarkoituksen kanssa: Edunvalvontavaltuutuksella haluttiin mahdollistaa valtuuttajan tahdon ja siten itsemääräämisoikeuden ulottuminen aikaan, jolloin valtuuttaja itse ei ole enää toimintakykyinen huolehtimaan taloudellisista ja omaisuutta koskevista asioista.²²³

Edunvalvontavaltakirjaa laatiessa hyvä asiantuntija nostaa esiin, haluaako tekijä mahdollistaa valtakirjalla testamentista luopumisen. Tällöin tulee kiinnittää huomiota myös valtuutettujen esteellisyyteen. Esteelliset valtuutetut ja varavaltuutetut ovat muodostuneet edunvalvontavaltuutuksen haasteeksi. Valtuuttaja valitsee valtuutetuiksi lähisukulaisia²²⁴, jolloin esimerkiksi testamentista luopuminen ei ole mahdollista, mikäli valtuutettu itse tai hänen lähisukulaisensa on nimetty testamentinsaajaksi. Tällöin valtakirjaan olisi hyvä nimetä esteetön varavaltuutettu nimenomaan tällaisia tilanteita varten, jotta valtuuttajan tahto esimerkiksi testamentista luopumisen osalta pääsisi toteutumaan.

²²² Aarnio ym. 2016, s. 717–718.

²²³ HE 1998:146, s. 9.

²²⁴ Tornberg ym. 2015, s. 38.

4 SIJAANTULOPERILLINEN

4.1 Sijaantuloperillisen määrätymisen lähtökohdat

Aluksi todettakoon, että testamentatun omaisuuden saa myös luopumistapauksessa se, joka olisi saanut omaisuuden silloin, jos luopuja olisi kuollut ennen testamentintekijää.²²⁵ Tässä tutkielmassa keskitytään nimenomaisesti testamentista luopumiseen, joten seuraavissa jaksoissa käsitellään sijaantuloa luopumistapauksissa, vaikka sisällöllisesti ne sopisivat myös tapauksiin, joissa testamentinsaaja on kuollut ennen *testattoria*.

Testamentissa saattaa olla maininta toissijaissaajasta ensisaajan kuoleman jälkeen, mutta ei mainintaa siitä, päteekö toissijaismääräys myös testamentista luopumiseen. Pääsäännön mukaan omaisuus menee luopumisen jälkeen niille, jotka olisivat olleet oikeutettuja perintöön siinä tapauksessa, että luopuja olisi kuollut ennen perittävää.²²⁶

Välimäen mukaan sijaantuloperillisiä määriteltäessä on aina kyse testamentin *soveltamis- tai tulkintaongelmasta*.²²⁷ Soveltamistilanteessa testamentissa on määritelty testamentin *toissijaissaaja*. Eli testamentintekijä on määrännyt, kenelle omaisuus menee siinä tapauksessa, että testamentin ensisaaja luopuu siitä. Sijaantuloperillinen ei ole aina testamentin ensisaajan jälkeläinen, koska on mahdollista, että testamentissa on varauduttu mahdolliseen luopumiseen.²²⁸ Tällöin testamentin tekijän tahto tulee ilmi testamentista.²²⁹ Tulkintaongelmaa käydään tarkemmin läpi jaksossa 4.2 Testamentin tekijän tahdon ensisijaisuus.

Sijaantuloperillisen tulee olla elossa testamentintekijän kuolinhetkellä tai ainakin sitä ennen siitetty tai saanut alkunsa hedelmöityshoidon tuloksena (PK 9:2). Mikäli testamentinsaajana on oikeushenkilö, joka on lakannut olemasta, tulkitaan testamenttimääräystä oikeushenkilön seuraajan hyväksi. Esimerkiksi yritykset tai säätiöt ovat saattaneet fuusioitua, mikäli testamentin tekemisestä on aikaa tai testamenttia ei ole nähty tarpeelliseksi päivittää.²³⁰

²²⁵ Korkein oikeus katsoi tapauksessa KKO 2014:18, että PK 11:6 soveltuu myös testamentista luopumiseen.

²²⁶ Kolehmainen ym. 2021, s. 93.

²²⁷ Välimäki 2021, s. 79.

²²⁸ Aarnio ym. 2015, s. 759.

²²⁹ Välimäki 2021, s. 79.

²³⁰ Kangas 2023, s. 707.

4.2 Testamentintekijän tahdon ensisijaisuus

Mikäli testamentissa ei ole mainittu selkeästi toissijaissaajaa, sijaantulooperillisen määrittelemisen edellyttää *testamentin tulkintaa*. PK 11:1:n mukaan testamenttia on tulkittava siten, että se vastaisi testamentin tekijän tahtoa. Tämä säännös on pääsääntö suhteessa saaman lain 11 luvun 6 §:ään, jossa määritellään sijaantulooperillisen määräytyminen. Vuoden 1935 ehdotuksessa on otettu huomioon tilanne, että testamentinsaaja on kuollut ennen testamentin tekijää tai luopunut oikeudestaan testamenttiin. Tällöin lähdetään ensisijaisesti selvittämään, onko testaattori tarkoittanut jonkun toisen asettamista testamentinsaajaksi ensiksi määrätyn tilalle.²³¹ Säännökset kuvastavat testamenttioikeuden tahdonvaltaisuutta eli dispositiivisuutta sijaantuloa määriteltäessä.²³²

Aarnion ja Kankaan mukaan testamentintekijän tarkoitus saadaan selville *subjektiivisella tulkinnalla*.²³³ Subjektiiivinen tulkinta tarkoittaa sitä, että testamentille on annettava testaattorin tiedossa olevaa tai oletettua tarkoitusta vastaava tulkinta. Kuten aikaisemmin on jo kuvattu, testamentti on yksipuolinen oikeustoimi. Testamentti ei ole sopimus²³⁴, joten testamentin tulkinta eroaa siten muiden varallisuus oikeudellisten sopimusten vakiintuneesta tulkinnasta. Vaikka keskinäinen testamentti on kahden henkilön yhteinen jälkisäädös, sitäkään ei voi luonnehtia sopimukseksi.²³⁵

Varallisuus oikeudellisten oikeustoimien parissa käytetään lähtökohtaisesti *objektiivista tulkintaa*. Objektiivisen tulkinnan perusajatuksena on sopimusosapuolten yhteisen tarkoituksen selvittäminen. Mikäli yhteistä tarkoitusta ei saada selville, tulkitaan sopimusta sen laatijan vahingoksi. Tukea tulkintaan saadaan alalla vakiintuneista käytänteistä, osapuolten aiemmasta sopimuskäytännöstä sekä sopimusneuvotteluiden kirjauksista.²³⁶

Testamentin sanamuoto on lähtökohta testamentin tulkinnalle. Ristiriitoja aiheuttaa usein se, että testaattorin tiedossa oleva tai oletettu tarkoitus sekä testamentin sanamuoto ovat ristiriidassa keskenään. Näyttötaakka on silloin sillä, joka vetoaa testamentintekijän tarkoitukseen. Tulkinta-

²³¹ Ehdotus 1935, s. 90–91.

²³² Aarnio ym. 2015, s. 15.

²³³ Aarnio ym. 2015, s. 759.

²³⁴ Vrt. Tapauksessa KKO 1960 II 27 korkein oikeus katsoi, että testamentti oli osa sopimussuhdetta.

²³⁵ Aarnio ym. 2015, s. 129–130.

²³⁶ Aarnio ym. 2015, s. 129–130.

aineistoa väitteen toteen näyttämiseksi ei ole rajattu²³⁷. Materiaali on siten avoin niin sen laajuutta kuin laatuakin määriteltäessä.²³⁸

Tulkinnassa käytettävää aineistoa voi olla testamenttiin sisältyvä kertova osa tai testamenttiin liittyvä muistio. Jälkimmäinen on näistä usein tärkeämpi. Siinä testamentintekijä selvittää testamenttaustarkoitustaan yksityiskohtaisesti. Perintökaarella ei ole annettu muotovaatimuksia testamentin liitemuistiolle. Testamentin tekijän allekirjoitus vahvistaa muistion hänen tekemäkseen ja ei jää varteenotettavaa epäilystä siitä, eikö sitä voisi hyödyntää tulkintalähteenä pantaessa täytäntöön hänen testamenttiaan.²³⁹ Herää kysymys, millainen merkitys testamentin laatineen asiantuntijan tekemälle muistiolle tulee tulkintatilanteessa antaa. Asiantuntijan muistion soveltaminen realisoitunee vasta siinä vaiheessa, jos häntä kuullaan tuomioistuimessa todistajana.

Testamentin tulkinnasta puuttuu sopimusoikeuteen verrattuna omavastaisuus. Testamenttia ei ole tarkoituksenmukaista tulkita sen enempää testamentintekijän tai testamentinsaajan vahingoksi. Tulkinta testamentintekijän vahingoksi ei olisi todellisuudessa edes mahdollista, koska hän on kuollut.²⁴⁰ Testamentinsaajan edut eivät vaadi, että hänellä olisi pitänyt olla tieto hänen hyväkseen laaditusta testamentista jo testamentintekijän elinaikana.²⁴¹ Testamentin tulkintaa ei siten vaikuta se, tiesikö testamentinsaaja hänen hyväkseen laaditusta testamentista. Testamenttia on siten tulkittava turvaten *testamentin kokonaisajatuksen* toteutuminen.²⁴²

Kokonaisajatuksen toteutumista kuvastaa myös *testamentin suosimisen periaate eli favor testamenti* -periaate. Siinä keskeisenä on testamentin tekijän tavoite, johon hän testamentillaan pyrkii. Tämä ajatus ilmenee myös PK 11:1:stä, jonka mukaan testamenttia on tulkittava sen tekijän tahdon mukaisesti.²⁴³ Testamentintekijän tavoitteena on saattanut olla, että omaisuus ei mene hänen lakisääteisille perillisilleen ja hän on tehnyt testamentin esimerkiksi kummityttärensä hyväksi. Kummitytär kuitenkin luopuu testamentista, joten on arvioitava, meneekö omaisuus tämän lapsille vai palautuuko se kuolinpesään lakisääteisten perillisten jaettavaksi.

²³⁷ Henkilötodistelu voidaan nähdä testamentin tulkinta-aineistona. Tapauksessa KKO 2012:38 oli kyse siitä, oliko käräjäoikeus toiminut oikein, kun se oli ratkaissut sijaantuloa koskevan kysymyksen pääkäsitteilyä toimittamatta, vaikka valituksessa oli vedottu myös henkilötodisteluun, joka liittyi testamenttimääräysten tulkintaan. Korkein oikeus kuitenkin totesi, ettei käräjäoikeus ollut menetellyt virheellisesti.

²³⁸ Aarnio ym. 2015, s. 129–130.

²³⁹ Aarnio ym. 2015, s. 129–130.

²⁴⁰ Aarnio ym. 2015, s. 114.

²⁴¹ Aarnio ym. 2015, s. 50.

²⁴² Aarnio ym. 2015, s. 114.

²⁴³ Aarnio ym. 2015, s. 115. Ks. myös KKO 1997:156: Siinä testamenttia tulkittiin testamentin tekijän oletetun tahdon mukaisesti, koska muuta ei tullut näytetyksi.

Toimeenpanoa hankaloittaa myös se, että testamentin tekemisen ja sen täytäntöönpanon välillä on kulunut aikaa. Todistajat saattavat olla unohtaneet taikka he ovat kuolleet tai dementoituneet. Toisinaan testamentintekijän tahdon tietää vain tekijä itse ja hän on tässä vaiheessa jo menehtynyt.²⁴⁴ Testamentin tulkintaa saattavat tehdä kuolinpesän osakkaat, testamentin toimeenpanija, pesänselvittäjä- ja jakaja sekä tuomioistuin.²⁴⁵ Myös Verohallinto voi joutua täydentämään testamentintekijän oletettua tahtoa tai täsmentämään testamentin sisältöä, jotta perintöverotuksen toimittaminen on mahdollista. Perintöverotuksen toimittamisessa tulkinnan lähtökohtana on kuitenkin testamentin kokonaisajatus.²⁴⁶ Laajan tulkitsijajoukon takia sama tulkinta-aineisto on kaikkien käytettävissä. Jotta testamentin sanamuodon sivuuttaminen olisi mahdollista, se vaatii vahvaa näyttöä testaattorin tarkoituksesta.²⁴⁷ Kolehmaisena mukaan Verohallinto antaa testamentille lähtökohtaisesti sen tulkinnan, johon perinnönjakosopimuksella on päädytty, ellei se ole vastoin perintökaaren määräyksiä.²⁴⁸ Tätä voitaneen pitää pääsääntönä.

Verohallinnon ohjeen mukaan testamentin *oikeasta tulkinnasta* voi antaa lisäselvitystä perintöverotuksen toimittamista varten. Perintöverotusta voidaan myös oikaista, mikäli oikea tulkinta selviää vasta verotuksen toimittamisen jälkeen. Tällöin on kyse PVL 38 §:n mukaisesta perusteoikaisusta.²⁴⁹ Tämän ohjeen valossa voidaan olettaa, että perintöverotus toteutettaneen ainakin sovinnollisissa tapauksissa kuolinpesän osakkaiden tulkinnan mukaan. Riitaisissa tapauksissa noudatettaneen pesänjakajan tulkintaa. Aarnion ja Kankaan mukaan yksikään etutaho – myöskään Verohallinto – ei voi vaatia sellaista testamentin tulkintaa, mikä parantaisi sen asemaa suhteessa muihin etutahoihin.²⁵⁰ Testamentin tekijän tahdon selvittäminen tulisi siten olla johtava ajatus myös perintöverotusta toimittaessa.

Ennen vuotta 1935 oli vallalla käsitys, jonka mukaan testamentin tulkinnassa oli sovellettava *ahdasta tulkintaa*.²⁵¹ Ahdas tulkinta tarkoittanee suppeaa sanamuodon mukaista tulkintaa. Epäselvissä tilanteissa testamentti väistyi ja sovellettiin lakisääteistä perimysjärjestystä. Lainvalmistelukunnan mukaan vuoden 1935 ehdotuksen esittämisen aikaan vallitsevana mielipiteenä oli, että testamenttia on tulkittava testaattorin tarkoituksen mukaisesti edellyttäen, että testamentti täyttää sille asetetut *muotovaatimukset*. Tätä kutsutaan *ennakkokäsityksistä vapaaksi testamentintulkinnaksi*, koska

²⁴⁴ Aarnio ym. 2015, s. 116–117.

²⁴⁵ Kangas 2020, s. 244–245.

²⁴⁶ Puroinen 2015, s. 129.

²⁴⁷ Kangas 2020, s. 244–245.

²⁴⁸ Kolehmainen ym. 2021, s. 126. Ks. myös s. 20.

²⁴⁹ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Testamentin tulkinta ja testamenttia vahvemmat oikeudet.

²⁵⁰ Aarnio ym. 2015, s. 114.

²⁵¹ Ehdotus 1935, s. 88.

perintösaannon ei enää oletettu olevan testamenttisaantoa vahvempi.²⁵² Testamentin pelkästä sanamuodon mukaisesta tulkinnasta oli jo tuolloin irrottauduttu. Niinpä testamentin tulkinta on melkein sata vuotta sitten saanut ne ääriiviivat, joita se nykyäänkin noudattaa.

Tapauksessa KKO 2018:78 oli kyse siitä, onko testamentintekijän tarkoituksena ollut, että avioero peruuttaa keskinäisen testamentin toissijaismääräyksen. PK 11:8 mukaisesti avioliiton purkautuminen johtaa keskinäisen testamentin tehottomuuteen. Tapauksessa oli sinänsä riidatonta, että avioero oli johtanut keskinäisen testamenttimääräyksen purkaantumiseen, mutta riidanalaista oli se, onko testamentin toissijaismääräys entisen aviopuolison lapsen hyväksi edelleen voimassa. Tapauksessa oli kyse toissijaisen testamentinsaajan oikeudesta hakea pesänselvittäjän ja -jakajan määräämistä. Korkein oikeus lähtee tulkinnasta siitä, että riidanalaiseen osakkuusasemaan oikeutensa perustavalla hakijalla on oikeus saada pesänselvittäjä ja -jakaja määräytyksi. Korkeimman oikeuden mukaan vastapuoli ei onnistu näyttämään selviä perusteita toissijaisaajan oikeusaseman kiistämiseksi. Tämä ei kuitenkaan vielä kerro sitä, mihin testamentin tulkintaan pesänjakaja on lopulta toissijaismääräyksen osalta päätynyt.

4.3 Lainsäätäjän määrittelemän sijaantulooperillisen toissijaisuus

4.3.1 Taustaa

Voimassa oleva perintökaari on säädetty vuonna 1965, joten lainsäätäjän tarkoituksen selvittäminen ja siten teleologinen tulkinta ovat haastavaa. Testamentti-instituution historia ulottuu kuitenkin pitkälle aikaan, jolloin maalais- ja kaupunkilaisoikeus kehittyivät vielä omia polkujaan. Tuolloin maalaisoikeudessa perintöoikeuden keskeisenä tehtävänä oli turvata maaomaisuuden säilyminen suvun piirissä. Testamenttioikeutta tämän oikeushyvän suojaaminen rajoitti siten, että maaomaisuutta ei saanut testamentata suvun ulkopuolelle. Maalais- ja kaupunkilaisoikeus yhdistyivät lopullisesti vasta 1950-luvun alussa. Myös germaanisessa oikeudessa suvun merkitys oli suuri. Siellä testamenttia ei tunnettu, vaan ajateltiin, että Jumala oli määrännyt perilliset ihmisen puolesta. Ihmisillä ei ollut samanlaista perillisen tai omistajan asemaa kuin nykyään. Kiinteä omaisuus siirtyi

²⁵² Ehdotus 1935, s. 88–91.

sukupolvelta toiselle, eikä testamentille ollut tarvetta. Kukin perillinen oli vain sukunsa edustaja varallisuuden siirtoketjussa.²⁵³

Suvun merkitys korostuu edelleen sijaantuloperillistä määriteltäessä. PK 11:6 vaatimus siitä, että testamentinsaajan jälkeläisiltä edellytetään, että testamentintekijä ja luopujan jälkeläiset ovat sukua keskenään, kielinee vanhaa perintöä omaisuuden säilyttämisestä suvun hallussa. Suvun ulkopuolinen nähtäneen uhkana omaisuudelle. Sääntelyssä lähdetään toki nykyään aina testamentintekijän tahdon selvittämisestä tulkinnan avulla, mutta mikäli testaattorin tahtoa ei saada tulkinnan avulla selville, edellyttää lainsäädäntö sijaantuloperillisiltä sukulaisuutta suhteessa testamentintekijään.

4.3.2 Testamentinsaajan jälkeläiset sijaantuloperillisinä

Mikäli PK 11:1 mukainen tulkinta ei ole mahdollista esimerkiksi tulkinta-aineiston vuoksi²⁵⁴, käytetään perintökaaren 11 luvun 6 §:n mukaista *sijaantulo-olettamaa*²⁵⁵: Jos testamentinsaaja kuolee ennen kuin hänen testamenttiin perustuva oikeutensa on tullut voimaan tai jos testamenttia ei muutoin voida hänen kohdallaan panna täytäntöön, tulevat hänen *jälkeläisensä* hänen sijaansa, mikäli heillä olisi ollut oikeus periä testamentin tekijä. Purosen mukaan pykälässä mainittuna muuna perusteena voi pitää testamentin luopumista.²⁵⁶

Mikäli toissijaismääräystä ei ole sisällytetty testamenttiin, luopujan jälkeläiset saavat testamentilla määrätyn omaisuuden. Se edellyttää kuitenkin sitä, että testamentintekijä ja luopujan jälkeläiset ovat sukua keskenään. Laki lähtee nimittäin siitä, että luopujan jälkeläiset ovat sijaantuloperillisiä vain, mikäli heillä olisi ollut oikeus periä testamentin tekijä.²⁵⁷ Tällöin esimerkiksi testamentintekijän serkut rajautuvat sijaantulijapiirin ulkopuolelle. Tosin testamentin tulkinnalla voidaan päätyä siihen lopputulokseen, että testamentintekijän nimenomainen tahto on ollut, että hänen serkkunsa ovat ensisaajan sijaantuloperillisiä.²⁵⁸

Kotimaisten kielten keskuksen mukaan *jälkeläinen* tarkoittaa ilmaisua alenevan polven sukulaisesta.²⁵⁹ Kielellisen tulkinnan mukaan PK 11:6 mukainen testamentinsaajan jälkeläinen voi olla esimerkiksi hänen lapsenlapsensa, mikäli hänen lapsensa on menehtynyt tai lapsenlapsen lapsi,

²⁵³ Kangas 2020, s. 45–52.

²⁵⁴ Välimäki 2021, s. 79.

²⁵⁵ Kangas 2023, s. 706; pääsääntö suhteessa PK 11:7.

²⁵⁶ Puronen 2015, s. 116. Tämä vahvistettiin oikeuskäytännössä vasta ratkaisun KKO 2014:18 myötä.

²⁵⁷ Aarnio ym. 2015, s. 759.

²⁵⁸ Kangas 2023, s. 707.

²⁵⁹ Kotimaisten kielten keskus.

mikäli hänen lapsensa ja lapsenlapsensa ovat menehtyneet. Huomionarvoista on, miksi lainsäätäjä on valinnut PK 11:6:ään termin ”jälkeläinen”. Termin merkityssisältö kielellisen tulkinnan mukaan vastaa termin ”rintaperillinen” merkityssisältöä. Rintaperillinen on perintökaaressa käytetty termi²⁶⁰, eikä se ole siten teoreettisen lainopin tuotos. Herää kysymys, pyrkisikö termi ”jälkeläinen” turvaamaan paremmin testamentintekijän tahdon noudattamisen.

Lakivaliokunnan mukaan sijaantulo koskee myös toiseen ja kolmanteen parenteeliin kuuluvan testamentinsaajan jälkeläisiä.²⁶¹ Toiseen parenteeliin kuuluvat vanhemmat ja sisarukset sekä heidän jälkeläiseensä ja kolmanteen parenteeliin kuuluvat isovanhemmat sekä tädit, sedät ja enot.²⁶² Lohi arvioi myös, että PK 11:6:n mukainen sijaantulo-oikeus edellyttää PK 2 luvun sukulaisuussuhdetta testamentintekijään.²⁶³ Kolehmainen ja Rabinä määrittelevät, että PK 11:6:n mukainen sijaantulija on alenevaa polvea oleva testamentinsaajan perillinen, joka on perimyssuhteessa myös testamentintekijään.²⁶⁴

Sijaantuloa koskeva oikeustapaus KKO 2014:18 annettiin verrattain myöhään ottaen huomioon testamenttioikeuden pitkä historia²⁶⁵. KKO 2014:18 oli merkittävä ratkaisu, koska siinä ensimmäisen kerran korkein oikeus otti kantaa siihen, että PK 11:6:n mukainen sijaantulo-olettama soveltuu myös tapauksiin, joissa testamentinsaaja on luopunut testamentista. Ratkaisu ei sinänsä muuttanut oikeustieteen parissa asiasta vallitsevaa yksimielisyyttä, mutta se oli kuitenkin tärkeä ratkaisu *vallitsevan oikeustilan vahvistamiseksi*.²⁶⁶

Tapauksessa oli kyse siitä, että aviopuolisoiden keskinäisessä testamentissa yhdelle rintaperilliselle oli määrätty puolisoiden omistamat tilat ja kahdelle muulle rintaperilliselle lakiosa maksettaisiin rahana, ellei muuta sovita. Yleistestamentinsaaja oli luopunut oikeudestaan testamenttiin ja pesänjakaja oli toimittanut osituksen ja perinnönjaon siten, että luopujan lapset tulivat hänen sijaansa PK 11:6:n mukaisesti. Testamentissa ei ollut toissijaismääräystä, eikä testamentin tulkinnan perusteella PK 11:6 mukainen lopputulos olisi testamentintekijöiden tahdon vastainen. Tässä tapauksessa on varteenotettavaa huomata se, että korkein oikeus tulkitsee testamenttia *negation*²⁶⁷ kautta. Testamentin tulkinta sijaantulooperillisen määräytymisen kannalta on haastavaa, ellei testamentissa ole mainittu mitään sijaantulooperillisen määräytymisestä. Tällöin voidaan korkeimman

²⁶⁰ Ks. esim. PK 2:1.

²⁶¹ Ehdotus 1935, s. 91.

²⁶² Kangas 2023, s. 557–558.

²⁶³ Lohi 2011, s. 594.

²⁶⁴ Kolehmainen ym. 2021, s. 93.

²⁶⁵ Testamenttioikeus levisi Ruotsi-Suomeen jo 1200-luvulla.

²⁶⁶ KKO:n ratkaisut kommentein I 2014, s. 156.

²⁶⁷ Muuttaa lauseen totuusarvon päinvastaiseksi; Tieteen termipankki.

oikeuden ratkaisun perusteella olettaa, että mikäli testamentissa ei ole mitään mainintaa sijaantulosta, testamentintekijän tahto on, että testamentattu omaisuus menee luopujan jälkeläisillä PK 11:6:n mukaisesti. Tätä kantaa vahvistaa myös lakivaliokunnan ehdotuksessa mainittu koko sukuhaaran tyydyttäminen²⁶⁸.

Kainuun kärjäoikeuden tuomio 30.4.2010 oli tapauksessa kuitenkin toisenlainen. Kärjäoikeus katsoi, että yleistestamentinsaajan luovuttua testamentista, omaisuus tuli palauttaa pesään ja jakaa lakisääteisen perimysjärjestyksen mukaisesti. Kärjäoikeus perusti ratkaisunsa siihen, että testamentista kävi ilmi, miksi testamentintekijät olivat halunneet laatia juuri sen sisältöisen testamentin: Yleistestamentinsaajaksi nimetty rintaperillinen oli auttanut testamentin tekijöitä kymmeniä vuosia maataloustöissä, eikä ollut saanut siitä mitään korvausta. Kärjäoikeus katsoi, että testamentintekijöiden tahto ei toteudu, mikäli noudatetaan PK 11:6 mukaista sijaantulo-olettamaa.

Itä-Suomen hovioikeus kiinnitti ratkaisussaan 6.9.2012 huomiota siihen, että testamentin tekijöiden oli täytynyt ymmärtää, että mikäli he testamenttaavat omaisuutensa vain yhdelle lapselleen ja eivätkä sisällytä testamenttiinsa toissijais määräystä, menee omaisuus tämän jälkeen hänen omille perillisilleen. Tästä voidaan vetää se johtopäätös, että testamentintekijät ovat nimenomaisesti testamentilla halunneet ohittaa lakisääteisen perimysjärjestyksen. Näin ollen kärjäoikeuden määräämää omaisuuden palauttamista kuolinpesään ei voitu pitää testamentintekijöiden tahdon mukaisena. Samanlainen tulkinta testamentintekijän tarkoituksesta ohittaa lakimääräinen perimysjärjestys on ilmaistu myös lain esitöissä²⁶⁹.

Hovioikeuden oli irrottauduttava sanamuodon mukaisesta tulkinnasta.²⁷⁰ Hovioikeuden kanta korostaa testamentin kokonaistulkinnan merkitystä. Testamentintekijän tahto ei välttämättä välity testamentin sanamuodosta, koska sanamuoto on usein juristin käsialaa. Testamentin tekijän tarkoitus välittyy sanamuodon kautta. Niinpä testamentin tulkitsijan täytyy päästä testamentin sanamuodon taakse. Hovioikeuden ratkaisussa oli ansiokkaasti lähdetty selvittämään, mitä testamentintekijät olivat testamentilla halunneet.

Korkeimman oikeuden perusteluissa tuodaan ilmi, ettei testamentintekijöiden tahdosta ollut esitetty muuta tulkinta-aineistoa kuin testamenttiasiakirja. Kaksi lakiosaperillistä vetosi korkeimmassa oikeudessa testamenttisaannon *henkilökohtaisuuteen*. Heidän näkemyksensä mukaan omaisuus tulisi palauttaa kuolinpesään, koska yleistestamentinsaaja ei halunnut ottaa hänelle määrättyä omaisuutta

²⁶⁸ Ehdotus 1935, s. 91.

²⁶⁹ Ehdotus 1935, s. 91.

²⁷⁰ KKO:n ratkaisut kommentein I 2014, s. 157.

vastaan. Korkein oikeus päätyy tulkinnassaan siihen, että testamentintekijöiden tarkoituksena voidaan olettaa olleen omaisuuden siirtäminen yleistestamentinsaajalle ja hänen sukuhaarelleen. Tätä ilmentää se, ettei testamenttiin ollut otettu toissijaismääräystä. Testamentintekijöiden tahtoa ei voida kuitenkaan selvittää riittävän luotettavasti pelkän testamentin sanamuodon perusteella, joten tapauksessa on sovellettava perintökaaren 11 luvun säännöksiä. Korkein oikeus vahvistaa, että PK 11:6 voidaan soveltaa myös testamentista luopumistilanteisiin silloin, kun testamentintekijän tahdosta sijaantuloperillisen määrittämiseksi jää epäselvyyttä. Niinpä yleistestamentinsaajan lapset tulivat tapauksessa omaisuuden saajiksi vanhempansa sijaan.

Ilman PK 11:6 mukaista sääntelyä omaisuus palautuisi todennäköisesti kuolinpesään, jos testamentissa ei olisi mainintaa testamentin toissijaissaajasta. Sääntelyn tausta perustuu lainvalmisteluasiakirjojen mukaan siihen, että oletettavasti testamentintekijä olisi halunnut testamentinsaajan jälkeläiset asetettavan ensisaajan tilalle. Lainvalmistelukunta perustelee kantaansa *koko sukuhaaran tyydyttämisellä*. Taustalla on myös ajatus siitä, että testamentintekijä on todennäköisesti olettanut, että sijaantuloa koskevia sääntöjä sovelletaan automaattisesti myös testamenttioikeuteen.²⁷¹ Tätä lainsäätäjän perustelua voidaan pitää edelleen ansiokkaana, koska aika ei ole vaikuttanut siihen, etteikö ajatus sijaantulosta olisi pysynyt samana. Ennen PK 11:6 säätämistä sijaantuloperillisillä oli näyttötaakka testamentintekijän tarkoituksesta antaa omaisuus testamentinsaajan jälkeläisille. Nykyään PK 11:6 on *legaalin olettama*. Sitä noudatetaan, ellei testamentintekijän tahdosta ei käy muuta ilmi.²⁷²

Testamentinsaajan jälkeläiset saattavat tulla sijaantuloperillisiksi myös tapauksissa, joissa PK 11:6:n mukainen vaatimus testamentintekijän ja sijaantuloperillisen sukulaisuussuhteesta ei täyty. Mikäli testamentin tulkinta johtaa siihen, että testamentintekijä on mitä ilmeisimmin tarkoittanut testamentinsaajan jälkeläiset sijaantuloperillisiksi, tulkitaan testamenttia tekijän tahdon mukaisesti.²⁷³

Tulkinnan ensisijaisuutta korostaa esimerkki, jossa testamentintekijä on testamentannut omaisuutensa puolisonsa lapselle. Hänen tarkoituksenaan voidaan katsoa olleen puolison sukuhaaran suosiminen oman sukuhaaran sijasta. Tällöin testamentinsaajan jälkeläisiä voidaan pitää testaattorin tarkoituksen mukaisina sijaantuloperillisinä, vaikka he eivät ole sukua keskenään. Tällainen tulkinta on tosin kumottavissa vastanäytöllä.²⁷⁴ Tällöin ei ole kyse testamentin sanamuodon mukaisesti tulkinnasta, vaan testamentintekijän tahtoa selvitetään havainnollistamalla oikeustilaa, joka olisi saavutettu,

²⁷¹ Ehdotus 1935, s. 90–91.

²⁷² Aarnio ym. 2015, s. 554.

²⁷³ Aarnio ym. 2015, s. 554. Testamentintekijän tahdon ensisijaisuus käy ilmi myös ratkaisusta KKO 1978 II 96.

²⁷⁴ Aarnio ym. 2015, s. 544–545.

mikäli testamentti olisi saatettu voimaan ensisaajan osalta. Tässä tapauksessa testamentissa ei ollut perättäissaantoa omaisuuden palautumisesta testaattorin omalle sukuhaaralle, joten voidaan pitää perusteltuna tulkintaa saattaa ensisaajan jälkeläiset sijaantuloperillisen asemaan, koska he olisivat joka tapauksessa lakisääteisen perimysjärjestyksen mukaan perineet ensisaajan siinä tapauksessa, että testamenttiin perustuva oikeus olisi saatettu hänen osaltaan voimaan.

4.3.3 Muut yleistestamentinsaajat sijaantuloperillisinä

Mikäli sijaantuloperillistä ei voida määritellä PK 11:6 mukaan, tulevat sijaantuloperillisiksi PK 11:7:n mukaan muut yleistestamentinsaajat. Osuus kasvattaa siten muiden yleistestamentinsaajien osuuksia. Sääntö tunnettiin jo roomalaisessa oikeudessa *ius accrescendi* -periaatteen nimellä.²⁷⁵ PK 11:6 on pääsääntö suhteessa PK 11:7:ään. PK 11:7 voi tulla sovellettavaksi olosuhteiden ja testamentin tarkoituksen perusteella²⁷⁶. Olosuhteet tarkoittanevat sitä seikkaa, että testamentinsaajan jälkeläisillä ei olisi ollut oikeutta periä testamentintekijää. Testamentin tarkoitus taas saadaan ilmi testamentin tulkinnalla. Testamentintekijä on saattanut tarkoittaa tai olettaa, että mikäli joku testamentinsaajista kuolee ennen testaattoria tai luopuu testamentilla hänelle määrätystä omaisuudesta, muut testamentinsaajat saavat häneltä vapautuvan testamenttiosuuden suhteellisuusperiaatteen²⁷⁷ mukaisesti.

Vuoden 1935 ehdotuksessa on pohdittu sitä, että mikäli testamentintekijä on määrännyt koko omaisuudestaan, kielii se siitä, ettei hän halua lainkaan noudatettavan lakisääteistä perimysjärjestystä. Mikäli testamenttia ei voida panna testamentin ensisaajan osalta täytäntöön, on oletettavasti testaattorin tahdon mukaista, että omaisuuden saavat muut yleistestamentinsaajat, jotka ovat saaneet perillisaseman testamentin perusteella. Edellä mainittu koskee myös tilanteita, missä testamentilla on määrätty kaikesta, mikä ei ole lakiosaa. Tällainen testamentti voidaan nähdä yleistestamenttimääräyksenä siinä missä muutkin yleistestamentit.

Mikäli testamentissa on legaattimääräys usealle testamentinsaajalle ja testamenttia ei voida jonkun legaatinsaajan osalta panna täytäntöön, voidaan olettaa testamentintekijän tarkoittaneen, että legaatti

²⁷⁵ Aarnio ym. 2015, s. 557.

²⁷⁶ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Sijaantulo-oikeus testamentista luovuttaessa.

²⁷⁷ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Sijaantulo-oikeus testamentista luovuttaessa.

jaetaan muiden legaatinsaajien kesken, jolloin muiden legaatinsaajien osuudet suurenevat. Ehdotuksessa todetaan, että tällaisia *erityissäännöksiä* ei kuitenkaan oteta lainsäädäntöön.²⁷⁸

Oikeuskäytäntö on osoittanut, että tällaisten erityissäännösten ottaminen lainsäädäntöön olisi selkeyttänyt tilanteita, joissa on historian saatossa haettu ratkaisua korkeimman oikeuden tulkintalinjaa selvittämällä²⁷⁹. Lainsäädäntö on toki jatkuvasta muuttuvaa, joten erityissäännösten lisääminen lainsäädäntöön ei ole vielääkään liian myöhäistä.

4.3.4 Kuolinpesä sijaantuloperillisenä

Testamentatun omaisuuden palautuminen kuolinpesään liittyy testamenttioikeuden historiaan. Vielä 1800–1900-lukujen taitteessa testamentti nähtiin poikkeusluontoisena lakimääräiseen perimysjärjestykseen nähden. Se oli ikään kuin uhka lakisääteiselle perimysjärjestykselle ja sitä tulkittiin ahtaasti: Mikäli testamentissa oli jätetty tulkinnan varaa siihen, koskiko se koko omaisuutta, testamenttia tulkittiin siten, että kaikki muu kuin testamentissa nimenomaisesti määrätty omaisuus, jaettiin lakisääteisen perimysjärjestyksen mukaan. Kuten aiemmin on tullut ilmi, nykyään testamentti- ja perintösaanto ovat yhtä vahvoja, eikä niiden tulkintaan liity enää samanlaista arvosidonnaisuutta. Perintösaannon vahvuutta kuvastavat kuitenkin edelleen rintaperillisen lakiosaoikeus sekä lesken oikeus hallita jäämistöä jakamattomana.²⁸⁰

Tämä historia on vaikuttanut siihen, miksi testamentilla määrätty omaisuus palautuu kuolinpesään, mikäli oikeus on hyvin *henkilökohtainen*, se raukeaa tai sijaantuloperillisen määrittely on mahdotonta.²⁸¹ Kuolinpesällä nähdään tällöin olevan lähimmin oikeus testamentilla määrättyyn omaisuuteen. Tätä voidaan pitää perusteltuna, koska kenelle muullekaan omaisuus pitäisi osoittaa. Toinen vaihtoehto lienee valtio, samoin kuin tilanteessa, jossa vainajalla ei ole lakisääteisiä perillisiä, eikä testamenttia, mutta tätä ei voitane pitää tarkoituksenmukaisena.

Testamenttiin perustuva oikeus saattaa olla sillä tavalla henkilökohtainen, että siitä luopuminen tarkoittaa omaisuuden palautumista kuolinpesään. Tällainen henkilökohtainen oikeus on esimerkiksi käyttö- ja hallintaoikeus.²⁸² Tämä johtuu siitä, että testamentintekijän voidaan olettaa tarkoittaneen

²⁷⁸ Kangas 2020, s. 45–52.

²⁷⁹ Ks. esim. KKO 2014:18.

²⁸⁰ Aarnio ym. 2015, s. 16.

²⁸¹ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Sijaantulo-oikeus testamentista luovuttaessa.

²⁸² Puronen 2015, s. 116.

suosia hallintaoikeustestamentilla vain testamentinsaajaa, eikä hänen koko sukuhaaraansa.²⁸³ Toinen korostetusti testamentinsaajaan henkilönä sidottu oikeus on asumisoikeus. Sen katsotaan palaavaan kuolinpesään, mikäli testamentinsaaja luopuu siitä.²⁸⁴

Raukeaminen voi tapahtua lähinnä tilanteissa, joissa testamentinsaaja luopuu testamentista²⁸⁵, eikä hänen jälkeläisillään olisi ollut oikeutta periä testamentin tekijää²⁸⁶. Joskus on saatettu ajatella, että raukeaminen tapahtuisi myös tilanteissa, joissa testamentin ensisaaja ei ota testamentilla määrättyä omaisuutta vastaan. Tällaiseen tulkintaan päädyttäneen nykyään todella harvoin, lähinnä vain tilanteissa, joissa testamenttiin sisältyy luovutuskielto. Nykyään ajatellaan, että testamentinsaajalla on valta määrätä siitä, mitä testamentilla saadulle omaisuudelle tapahtuu.²⁸⁷ Tämä on myöskin testamentin hengen mukaista: Testamentilla määrätään, miten omaisuus jakaantuu testamentintekijän kuoleman jälkeen, mutta testamentintekijä ei voi määräänsä enempää antaa testamentinsaajaa koskevia määräyksiä omaisuuden käyttämisestä. Testamentin ensisaajan luopumista kontrolloi verotehokkuus. Mikäli hän luopuu testamentista jonkun muun kuin testamentissa määrätyn toissijaissaajan tai tämän puuttuessa PK 11:6 mukaisen sijaantuloperillisen hyväksi, luopuminen ei ole verotehokas.

Mikäli sijaantuloperillisen määrittely on mahdotonta, testamenttia ei voida Suomen voimassa olevan lainsäädännön mukaan panna ollenkaan täytäntöön.²⁸⁸ Tällöin testamentilla määrätty omaisuus palautuu kuolinpesään. Jos testamentti on tehty esimerkiksi vastaisuudessa syntyvän lapsen hyväksi²⁸⁹, eikä lapsia koskaan synty, voidaan omaisuuden tulkita palaavan takaisin kuolinpesään, josta se jaetaan lakisääteisille perillisille.

4.4 Oikeusmuotoilu – keino selkeyttää sijaantuloa

Testamentti on mahdollisesti käytetyin jäämistösuunnittelun keino Suomessa. Kolehmainen ja Rabinä ovat sitä mieltä, että testamentintekokulttuurimme on ”kaavoihin kangistunutta” ja testamentteja laaditaan liikaa valmiiden mallien pohjalta. Tämä johtaa siihen, että testamentintekijän tahto ei välttämättä toteudu ja testamentissa ei oteta riittäväällä tarkkuudella huomioon olosuhteiden

²⁸³ Aarnio ym. 2015, s. 549.

²⁸⁴ Kolehmainen ym. 2021, s. 121.

²⁸⁵ Luopumiset perintö- ja lahjaverotuksessa 2017, Sijaantulo-oikeus testamentista luovuttaessa.

²⁸⁶ Näin myös Kolehmainen ym. 2021, s. 121.

²⁸⁷ Lohi 2011, s. 594.

²⁸⁸ Kangas 2023, s. 707; Esimerkiksi Ruotsissa tilanne on toisenlainen.

²⁸⁹ Ks. luku 2.4 Omistajaton tila.

muuttumista testamentin laatimisen jälkeen.²⁹⁰ Herää kysymys, johtaako valmiiden mallien käyttämiseen testamentintekijöiden nuukuus vai lakimiesten osaamattomuus. Taustalla saattaa olla myös lakimiesten piittaamattomuutta: testamentin laatimista pidetään helpompana kuin se onkaan.²⁹¹ Nykyään internetissä on palveluntarjoajia, jotka tarjoavat asiakkaille valmiita testamenttipohjia huokeaan hintaan. Maallikkoasiakas saattaa nähdä lakimiehen kanssa keskustelun tarpeettomana ja turhan kalliina yksinkertaisena pitämäänsä testamenttia varten.

Kankaan mukaan *hyvään testamenttauskäytäntöön* kuuluu, että testamentissa varaudutaan testamentin ensisaajan kuolemaan ennen testamentintekijää.²⁹² Hyvä testamenttauskäytäntö ei ole oikeustieteen parissa käsitteenä vakiintunut. Testamentteja tehdään nykyään yhä enemmän myös perintöverotuksellisista syistä, jolloin mahdollistetaan testamenttisaannosta luopuminen osittain verotehokkaasti suhteessa perintösaannosta luopumiseen. Tämä viitekehys huomioiden hyvään testamenttauskäytäntöön voitaneen sisällyttää myös varautuminen siihen, että testamentinsaaja luopuu hänelle testamentilla määrätystä omaisuudesta kokonaan tai osittain tai ottaa vastaan pelkän hallintaoikeuden. Tällöin olisi tärkeää, että testamenttiin olisi sisällytetty määräys toissijaissaajasta, jolloin epäselviltä tilanteilta vältyttäisiin. Mikäli testamentti laaditaan valmista pohjaa hyödyntäen, tuleeko toissijaissaaja nimetyksi ja ennen kaikkea, ymmärtääkö testamentintekijän toissijaissaajan merkityksen.

Siinä missä sijaantuloa koskevat säännökset ovat dispositiivisia ja korostavat testamentintekijän tahtoa, tuovat PK 10 luvun testamentin muotomääräykset tähän kontrastia pakottavalla sääntelyllään.²⁹³ PK 10 luvun muotovaatimukset edellyttävät, että testamentti on tehtävä kirjallisesti, allekirjoitettava ja todistettava. Muoto on testamentin pätevyuden edellytys, mutta muotovirhe voi myös korjaantua siten, että kukaan perillisistä ei moiti testamenttia määräajassa.²⁹⁴ Mikäli testamentin muotovaatimukseksi lisättäisiin – kuten tutkimuksessa on aikaisemmin ehdotettu – toissijaissaajan nimeäminen, sen puuttuminen ei automaattisesti tarkoittaisi testamentin pätemättömyyttä. Yhtäältä toissijaissaajan lisääminen testamentin muotovaatimuksiin, vähentäisi testamentin tulkintatilanteita ja testamentintekijän tahto tulisi paremmin esiin. Toisaalta PK 9 luvun edellytykset testamentinsaajan oikeuskelpoisuudelle eivät ole testamentin muotovaatimuksia, vaan ne ovat edellytys sille, että testamentti ei raukea. Mikäli toissijaissaajan määrittely lisättäisiin PK 9 lukuun, se ei muuttaisi vallitsevaa oikeustilaa: Jos sijaantulijaa ei voida määritellä, omaisuus palautuu kuolinpesään.

²⁹⁰ Kolehmainen ym. 2023, s. 79.

²⁹¹ Aarnio ym. 2015, s. 97.

²⁹² Kangas 2023, s. 706.

²⁹³ Aarnio ym. 2015, s. 15.

²⁹⁴ Aarnio ym. 2015, s. 51.

Suurempi ja nopeampi vaikutus testamentin tulkintakysymysten määrään koskien sijaantuloa on sillä, kuka testamentin laatii. Vaikka testamentti on korostelun henkilökohtainen oikeustoimi, käytetään testamenttitahdonilmaisun kirjaamiseen usein asiantuntijaa. Tällöin sitä voidaan kutsua *avustetuksi henkilökohtaiseksi oikeustoimeksi*.²⁹⁵ Testamentintekijä on usein maallikko, jolta ei voi edellyttää, että hän osaisi oma-aloitteisesti pyytää testamentin toissijaissaajan nimeämistä. Hyvä asiantuntija ottaa sijaantuloa koskevat kysymykset esiin ja kertoo, mikä merkitys testamentin toissijaissaajan määrittelyllä on. Jokaisella testamentteja työkseen laativalla on oma tyyliinsä, eikä kaikkien tyyliin välttämättä sisälly sijaantuloa koskevien kysymysten läpikäynti. Testamentin laatijan täytyy kuitenkin muistaa, että hänellä on välitön valta vaikuttaa testamentintekijään siinä suhteessa, määrittääkö testamenttiin toissijaissaajaa vai ei.

4.5 Sijaantuloperillisen asema

Sijaantulossa on kyse *jäämistöoikeudellisesta sijaantulosta*, jossa sijaantuloperillinen tulee perilliseksi testamentinsaajan asemestaan.²⁹⁶ Toisin sanoen testamentinsaaja vetäytyy jäämistöstä.²⁹⁷ Mikäli sijaantulijoita on useita, saavat he kaikki itsenäisen osakkaan ja perillisen aseman. Vaikka sijaantuloperilliset perivät yhdessä testamentista luopujalle kuuluneen suhteellisen perintöosuuden, heitä ei hahmoteta yhtenä yksikkönä, vaan itsenäisinä kuolinpesän osakkaina.²⁹⁸ Sijaantuloperillisellä on itsenäinen päätäntävalta sen suhteen, ottaako hän testamentilla tulevan omaisuuden vastaan.²⁹⁹

Vaikka sijaantuloperillisen asema kuolinpesässä on yhtä vahva kuin testamentin ensisaajankin asema, saattaa omaisuuden vallinnassa olla eroja. Mikäli ensisaaja olisi saanut omaisuuden testamentin perusteella, jossa on määrätty testamentin viimesaaja myös sitä tarkoitusta varten, että omaisuus on menevä viime saajalle ensisaajan kuoleman jälkeen. Tällöin ensisaaja saa omaisuuden rajoitetulla omistusoikeustestamentilla. Ensisaaja voi tehdä oikeustoimia *inter vivos*, muttei *mortis causa*. Mikäli ensisaaja on kuitenkin luopunut testamentista ja sijaantuloperilliseksi on määrätynyt viimesaaja, hänen määräämisvaltaansa ei ole rajoitettu. Hän voi tehdä oikeustoimia myös *mortis causa* eli tehdä testamentin hänelle testamentilla tulleesta omaisuudesta.³⁰⁰

²⁹⁵ Aarnio ym. 2015, s. 98.

²⁹⁶ Lohi 2020, s. 11–12.

²⁹⁷ Råbinä 2014, s. 335.

²⁹⁸ Vrt. Kuolinpesän osakas menehtyy ennen osituksen ja perinnönjaon toimittamista. Hänen perillistahoaan edustavat hänen oikeudenomistajansa. He eivät kuitenkaan pääse kuolinpesässä samanlaiseen yksilölliseen osakasemaan, missä osakas oli, vaan he muodostavat henkilökollektiivin, joka edustaa perillistahoa osituksessa ja perinnönjaossa; Lohi 2020, s. 11–12.

²⁹⁹ Kolehmainen ym. 2021, s. 133–134.

³⁰⁰ Aarnio 2015, s. 57.

Yleistestamentin ja *erityistestamentin* eli *legaatin* erot tulevat esiin siinä, että PK 18:1:n mukaan yleistestamentinsaajasta tulee kuolinpesän osakas, mutta *legataarista* eli legaatinsaajasta ei tule kuolinpesän osakasta.³⁰¹ PK 11:6:n mukainen sijaantulo-oikeus ei sovellu pelkästään yleistestamentista luopumiseen, vaan sitä sovelletaan myös erityistestamentista eli legaatista luopumiseen, jos testamentissa ei ole legataarin sijaantuloa koskevia määräyksiä. Mikäli PK 11:6:n mukainen sukulaisuusvaatimus ei kuitenkaan täyty, menee legaattiomaisuus joko PK 11:7:n mukaisesti yleistestamentinsaajille tai PK 2 luvun mukaisille lakisääteisille perillisille.³⁰²

Tapauksissa, joissa testamentinsaaja kuolee testamentintekijän jälkeen, mutta ennen kuin testamentti on tullut lainvoimaiseksi, saattaa muodostua ongelmalliseksi testamentinsaajan luopumistahto. Testamentinsaaja on saattanut miettiä, ottaako hän testamentin vastaan vai luopuuko siitä. Saantoperusteena on kuitenkin testamentintekijän kuolema, joten täydellä omistusoikeustestamentilla määrätty omaisuus kuuluu testamentinsaajan kuolinpesään ja se siirtyy siten hänen oikeudenomistajilleen. Tapaukseen ei tule sovellettavaksi PK 11:6:n mukainen sijaantulo-olettama, vaan kyse on lakisääteisestä perimysjärjestyksestä.³⁰³ Mikäli testamentintekijä olisi halunnut omaisuuden siirtyvän ensisaajan kuoleman jälkeen jollekin muulle kuin tämän perillisille, hänen olisi pitänyt ottaa testamenttiin maininta testamentin toissijaissaajasta.

³⁰¹ Aarnio ym. 2015, s. 56.

³⁰² Lohi 2011, s. 594.

³⁰³ Aarnio ym. 2015, s. 548–459.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Testamentti kuolemanvaraisena oikeustoimena on vallannut itselleen varsin merkittävän aseman. Testamentti tulee sen myös säilyttämään.³⁰⁴ Sitä suurempi kysymys on, millaisia uudistamistarpeita testamenttioikeudelliseen sääntelyyn liittyy. Tutkimuksessa esitetyt testamentin tekemiseen liittyvien motiivien muuttuminen sekä perintökaaren pysyminen muuttumattomana lähes 60 vuotta kielivät siitä, että uudistamispaineiden tulisi olla jo kovat. Oikeusministeriö on todennut mietinnössään³⁰⁵ jo 20 vuotta sitten, että perintökaarassa olisi uudistamistarpeita, mutta perintökaaran uudistamiseen ei ole kuitenkaan ollut aikaa, rahaa tai kiinnostusta. Tämä on ikävää, koska perintöoikeudessa on kyse kansalaisia läheisesti koskettavasta oikeudenalasta.

Vaikka lainsäädäntö ei ole muuttunut, motiivit testamentin tekemiseen ovat osittain muuttuneet. Siinä missä testamentti tehtiin aikaisemmin vain niissä tapauksissa, joissa perittävä halusi poiketa lakisääteisestä perimysjärjestyksestä, se tehdään nykyään yhä useammin huomioiden myös perintöverotuksellinen näkökulma. Testamentin myönteiset vaikutukset ovat tulleet ihmisten tietoisuuteen: mahdollisuus verotehokkaaseen osittaiseen luopumiseen, keino määrätä omaisuutta useille eri testamentinsaajille hyödyntäen samalla perintöverotuksen alaraja moneen kertaan ja pienentäen perintöverotuksen progressiota sekä vaihtoehto määrätä, ettei testamentinsaajan aviopuolisoilla ole avio-oikeutta testamentilla tulevaan omaisuuteen. Näiden mahdollisuuksien takia perintösaanto näyttäytyy testamenttisaannon rinnalla varsin heikkona ja haavoittuvaisena.³⁰⁶ Oikeuskirjallisuudessa³⁰⁷ on jo pitkään esitetty kannanottoja sen puolesta, että verotehokas luopuminen perinnöstä osittain tulisi mahdollistaa, koska tehokas luopuminen testamentista osittain on mahdollista.

Lainsäätäjän olisi ryhdyttävä toimiin, koska verovelvolliset asetetaan ensinnäkin perittävän tekemän tai tekemättä jääneen testamentin perusteella eriarvoiseen asemaan. Testamentti on sitä paitsi tarkoitettu alun perin siviilioikeudelliseksi tahdonilmaisuksi. Testamentin tekeminen tai tekemättömyys vaikuttaa nimenomaan perillisen perintöverotukseen, eikä sillä ole vaikutusta vainajan verotukseen. Mikäli perittävä ei esimerkiksi halua tehdä testamenttia, perillisen perintöverokohtelua tulee olemaan huomattavan erilaista osittaisen perinnöstä luopumisen kohdalla kuin mitä se olisi osittaisen testamentista luopumisen kohdalla. Koska ketään ei voi pakottaa tekemään testamenttia,

³⁰⁴ Aarnio ym. 2017, s. 12–13.

³⁰⁵ OM 2004:6, s. 73.

³⁰⁶ Ks. luku 2 Testamentista luopuminen.

³⁰⁷ Esim. Ossa 2010, s. 44–45 ja Rabinä 2014, s. 327.

lainsäädännön on aika uudistua. Testamentin antamat mahdollisuudet varsin verotehokkaihin saantoihin ovat johtaneet siihen, että viime vuosikymmeninä osittainen testamentista luopuminen on tullut useaan kertaan arvioiduksi korkeimmassa hallinto-oikeudessa mahdollisena veronkiertona. Valitukset eivät ole kuitenkaan menestyneet ja perittävän tekemistä oikeustoimista on todettu, että niitä ei voi lähtökohtaisesti pitää veronkiertona.³⁰⁸

Omistajaton tila muodostaa omaisuuden säilymisen ilman omistajaa jopa vuosikymmenten ajan ja samalla se saattaa olla verotehokas tapa siirtää omaisuutta tuleville sukupolville. Hallintaoikeus saattaa antaa jollekin, esimerkiksi leskelle, oikeuden nauttia omaisuudesta, mutta tutkimuksen mukaan joissain tapauksissa omaisuus saattaa olla omistajattoman tilan aikana kokonaan ilman hallinta- ja omistusoikeuden haltijaa. Omistajattoman tilan testamentin tekeminen vastaisuudessa syntyvän lapsen hyväksi on mahdollista, mutta siihen tulisi suhtautua harkiten. Testamentintekijä ottaa ison riskin arvioidessaan määrätessään omaisuutensa syntymättömälle lapselle. Testamenttimääräysten antaminen vastaisuudessa syntyvän lapsen hyväksi ovat parhaimmillaan silloin, kun esimerkiksi vanhempi tekee testamentin omien lastensa hyväksi ja merkitsee kaikki vastaisuudessa syntyvät lapsenlapset testamentin toissijaissajiksi.³⁰⁹

Tutkimuksesta käy ilmi, että lakimiehet eivät ole lääkäreitä ja he arvioivat asiakkaan oikeustoimikelpoisuutta maallikkopohjalta. Viranomaisohjeet selkeyttäisivät oikeustoimikelpoisuuden arviointia ja mahdollisesti johtaisivat ketterämpään yhteistyöhön terveydenhuollon kanssa.³¹⁰ *Välttämättömyden periaatteen* lähtökohtana on, ettei päämiestä tai valtuuttajaa julisteta oikeustoimikelvottomaksi, vaikka hän olisi vailla tosiasiallista oikeustoimikelpoisuutta, ellei se ole välttämätöntä henkilön suojelemiseksi. Hänelle määrään edunvalvoja tueksi ja avuksi tai edunvalvontavaltuutus vahvistetaan voimaan.³¹¹ Tämä johtaa siihen, että monet vailla tosiasiallista oikeustoimikelpoisuutta olevat henkilöt, ovat lain silmissä täysin oikeustoimikelpoisia. Mikäli tosiasiallisen oikeustoimikelpoisuuden arviointi tehtäisiin edunvalvontaan määrättäessä tai edunvalvontavaltuutuksen vahvistamisen yhteydessä, se tekisi vailla oikeustoimikelpoisuutta tehdyistä testamentista luopumisista tehottomia. Siten voitaisiin säästää oikeudenkäyntikuluissa jatkossa. Tämä ei tosin muuttaisi sitä tosiasiaa, että läheskään kaikille vailla tosiasiallista oikeustoimikelpoisuutta oleville, ei ole määrätty edunvalvojaa tai

³⁰⁸ Ks. luku 2.3.4 Testamentin tekemisen motiivit muutoksessa.

³⁰⁹ Ks. luku 2.4 Omistajaton tila.

³¹⁰ Ks. luku 3.1 Luopujan oikeustoimikelpoisuuden arviointi.

³¹¹ Välimäki 2013, s. 15.

edunvalvontavaltakirjaa ei ole vahvistettu, koska asioiden hoito onnistuu terveenä tehtyjen valtakirjojen pohjalta.

Testamentinsaajan korkea ikä saattaa johtaa oikeustoimikelpoisuuden puuttumiseen testamentista luopumisen aikaan. Tällöin dynaamiseksi suunniteltukaan testamentti ei välttämättä pääse tavoitteisiinsa. Tällöin testamentinsaajan olisi pitänyt ymmärtää laatia itselleen edunvalvontavaltakirja, jossa on mahdollistanut testamentista luopumisen. Vaikka nimenomaista mainintaa testamentista luopumisesta ei vaadittaisikaan, esteeksi saattaa muodostua edunvalvontavaltuutetun esteellisyys. Tällöin testamentinsaajan olisi täytynyt ymmärtää nimetä edunvalvontavaltakirjaan perheen ulkopuolinen varavaltuutettu, joka voisi luopua testamentista valtuuttajan puolesta.³¹²

Tutkimuksen mukaan Digi- ja väestötietovirasto myöntää edunvalvojalle vain harvoissa tapauksissa luvan luopua päämiehensä puolesta testamentista. Testamentista luopuminen on lähtökohtaisesti mahdollista vain tapauksissa, joissa testamentin vastaanottaminen ei johda päämiehen taloudellisen aseman paranemiseen. Saarenpää on kritisoinut holhousviranomaisen pidättynyttä tulkintalinjaa. Tutkimuksessa esiin tulleen oikeuskirjallisuuden mukaan Digi- ja väestötietoviraston tulisi antaa lupa testamentista luopumiseen esimerkiksi tapauksissa, joissa päämies asuu palvelukodissa ja hän ei tarvitse varoja itselleen. Tällöin varat tulevat käytännössä päämiehen tilille ilman, että kukaan pääsisi käyttämään niitä, eivätkä ne hyödytä kansantaloutta ennen päämiehen kuolemaa. Holhousviranomaisen näkee päämiehen edun eri tavalla. Holhousviranomaisen ei voi antaa edunvalvojalle lupaa päämiehen omaisuudesta tehtäviin lahjoituksiin. Lahjoituskiellon takia päämiehen varat makaavat vastaavalla tavalla hänen tilillään ilman kansantaloudellista hyötyä. Holhousviranomaisen linja pidettäneenkin tiukkana luvan myöntämisessä testamentista luopumiseen, koska suopeampi suhtautuminen testamentista luopumiseen saattaisi johtaa vieraan tahdon sekaantumiseen asiaan. Holhoustoimilain mukainen päämiehen etu ei siten sanatarkasti tarkoita sellaista päämiehen etua, jota kansankielessä sillä saatettaisiin tarkoittaa. Holhoustoimilain mukainen päämiehen edun tarkoituksena on nimenomaan estää vieraan tahdon sekaantuminen päämiehen taloudellisiin asioihin.³¹³

Sijaantuloperillisen määräytymisessä tulee ensisijaisesti ottaa huomioon testamentintekijän tahto. Subjektiiivinen tulkinta on kuitenkin haastavaa, koska testamentintekijä kuollut. Testamentin lisäksi on harvemmin laadittu muistioita, joista voisi saada tukea tulkintaan. Läheisten tiedot

³¹² Ks. luku 3.3 Edunvalvontavaltuutettu testamentinsaajan edustajana.

³¹³ Ks. luku 3.2 Holhoustoimilain mukainen edunvalvonta.

testamentintekijän tahdosta perustuvat todennäköisesti keskusteluihin testamentintekijän kanssa. Niitä on haastavaa näyttää toteen.³¹⁴

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten sijaantulo määräytyy testamentinsaajan luopuessa testamentista tapauksissa, joissa testamenttiin ei ole merkitty toissijaissaajia. PK 11:6–7 määrittelee sijaantuloperillisen tapauksissa, joissa sijaantuloperillisiä ovat testamentinsaajan jälkeläiset tai muut yleistestamentinsaajat. Tutkimuksessa on käynyt ilmi, että PK 11:6 mukaisena sijaantuloperillisenä voidaan pitää myös toiseen tai kolmanteen parenteeliin kuuluvan testamentinsaajan jälkeläistä. Lainsäätaja ei ole ottanut sijaantuloa koskevia erityissäännöksiä lakitekstiin. Kun perintökaarelle tehdään jossain vaiheessa kokonaisuudistus, näiden säännösten lisäämistä lakitekstiin tulisi harkita. Melko yksinkertaisetkin tilanteet ovat saattaneet johtaa tapauksen etenemisen aina korkeimpaan oikeuteen saakka, koska lainsäädäntö ei tällä hetkellä vastaa riittävällä tavalla oikeusongelmiin testamentista luopumisen osalta.³¹⁵

Yksi keino selkeyttää sijaantuloa olisi oikeusmuotoilu. Mikäli testamentissa tulisi mainita toissijainen perillinen sitä varten, että testamentin ensisaaja luopuu siitä tai menehtyy ennen testamentintekijää, se oletettavasti vähentäisi oikeusriitoja sijaantuloperilliseen liittyen. Perintöoikeuteen liittyvän lainsäädännön uudistuminen on hidasta. Nopein ja vaikutusvaltaisin keino on testamentin laatijoiden ulottuvilla: Testamentintekijän kanssa tulisi keskustellaan siitä, että testamentissa olisi hyvä varautua luopumiseen tai ensisaajan menehtymiseen ennen testamentintekijää merkitsemällä testamenttiin toissijaissaajat. Sillä on välitön vaikutus testamentintekijän tahdon toteutumiseen.³¹⁶

³¹⁴ Ks. luku 4.2 Testamentintekijän tahdon ensisijaisuus.

³¹⁵ Ks. luku 4.3 Lainsäätäjän määrittelemän sijaantuloperillisen toissijaisuus.

³¹⁶ Ks. luku 4.4 Oikeusmuotoilu – keino selkeyttää sijaantuloa.